

**T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

**SİİRT ARAP DİYALEKTİNDE KULLANILAN
ATASÖZÜ VE DEYİMLER ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA**

**Hazırlayan
Sıtkı ÇİÇEK**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ACAT**

ŞIRNAK, 2019

**T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

**SİİRT ARAP DİYALEKTİNDE KULLANILAN
ATASÖZÜ VE DEYİMLER ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA**

**Hazırlayan
Sıtkı ÇİÇEK**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ACAT**

ŞIRNAK,2019

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan
Sıtkı ÇİÇEK

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Siirt Arap Dialektinde Kullanılan Atasözü ve Deyimler Üzerine Bir Çalışma” adlı Yüksek Lisans tezi, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Sıtkı ÇİÇEK

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ACAT

KABUL VE ONAY SAYFASI

Dr. Öğr. Üy. Yaşar ACAT danışmanlığında **Sıtkı ÇİÇEK** tarafından hazırlanan “**Siirt Arap Dialektinde Kullanılan Atasözü ve Deyimler Üzerine Bir Çalışma**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı**’nda **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

.././2019

JÜRİ**İmza**

Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ACAT
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Uğur ERMAN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun .././2019 tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

.././2019

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Dil Yüce Mevla'nın insana bahsettiği en önemli nimetlerden biridir. Dil, insanı diğer varlıklardan ayıran ve insana “insan kimliğini” kazandıran temel değerlerden biridir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Allah, meleklere karşı Hz. Âdem'in bütün eşyanın isimlerini bilme meziyetini ön plana çıkarmıştır. İnsanoğlu diliyle kendisini topluma kabul ettirir; diliyle sever ve sevilir; diliyle saygınlık kazanır ya da nefret ettirir.

Dilin önemine dâir Konfüçyüs'ün şu minvâlde bir sözü aktarılır: “Bir ülkenin yönetimini ele alsaydım, yapacağım ilk iş, hiç şüphesiz dilini gözden geçirmek olurdu. Çünkü dil kusurlu ise kelimeler düşünceyi iyi ifade edemez. Düşünce iyi ifade edilemezse, görevler ve hizmetler gereği gibi yapılamaz. Görev ve hizmetin gerektiği şekilde yapılamadığı yerlerde âdet, kural ve kültür bozulur. Âdet, kural ve kültür bozulursa, adalet yanlış yollara sapar. Adalet yoldan çıkarsa, şaşkınlık içine düşen halk ne yapacağını, işin nereye varacağını bilemez. İşte bunun içindir ki hiçbir değer, dil kadar önemli değildir.”

Dilin önemine ilişkin çok manidâr atasözleri bulunmaktadır. Söz gelimi bunlardan birisi şudur: “Allah, bir konuşup iki dinlesin diye insanoğluna bir ağız ve iki kulak vermiştir.”

Tezimiz, giriş ile iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, çalışmanın amacı, kaynakları ve esasları gibi konular ele alınmıştır. Birinci bölümde genel olarak Siirt Arapları ve Siirt Arapçası konuları; ikinci bölümde ise Siirt merkez ve Tom (İkizbağlar), Fırsef (Dereyamaç), Fıskın (Doluharman), Snép (Çatılı), Hâlenzé ve Tillo gibi yerleşim merkezlerinde kullanılan atasözleri ve deyimler incelenmiştir.

Tezin planlanıp hazırlanması ve kaynak temini konusunda yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ACAT'a katkılarını benden esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ'e, Dr. Öğr. Üyesi Uğur ERMAN'a, Araştırma Görevlisi Muhammed Kasım ERDEN'e,

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde çalışan hocalarıma, atasözleri ve deyimlerle ilgili karşılaştığım sorun ve sorulara tahammül gösterip çözümler/cevaplar üreten aile büyüklerime teşekkür ediyorum. Ayrıca kendisinden çok istifade ettiğim, tezin sonlarına doğru vefat eden babam Abdülhamit ÇİÇEK’i rahmetle ve minnetle anıyorum.

Sıtkı ÇİÇEK
Şırnak, 2019

SİİRT ARAP DİYALEKTİNDE KULLANILAN ATASÖZÜ VE DEYİMLER ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Tez Yazarının Adı SOYADI: Sıtkı ÇİÇEK

Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, Yüksek Lisans, 04/02/2019

**Danışman: Unvanı Adı SOYADI: Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ACAT
Şırnak, 2019**

ÖZET

Tezimizde, Siirt Merkez ve Tom (İkizbağlar), Fırsêf (Dereyamaç), Fıskın (Doluharman), Isnép (Çatılı) ve Hâlenzé gibi civar köyleri ile Tillo ilçesinde yaşayan Arapların, yerel Arap lehçesinde kullandıkları atasözleri ve deyimlerini konularıyla ele aldık. Bu bağlamda öncelikle Siirt'in tarihi, Arap dili ve Arap lehçeleri gibi konuları; akabinde Siirt Araplarını ve Siirt Arapçasını; en son da tezimizin esas konusunu teşkil eden Siirt'te yaşayan Arapların atasözleri ve deyimlerini inceledik. Tezi hazırlarken söz konusu yerleşim merkezlerinde birtakım saha araştırmalarına da başvurduk. Böylece unutulmaya yüz tutmuş Siirt Arapçasını bir nebze de olsa kayıt altına almaya ve özellikle de atasözleri ve deyimleri özerinde Siirt ve çevresinde konuşulan Arap lehçesinin zengin bir diyalekt olduğunu göstermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Siirt, Rıstak, Atasözleri, Deyimler,

**A STUDY ON THE PROVERB AND IDIOMS WHICH IS
USED IN SİİRT ARABIC DIALECTIC**

Thesis Author's Name& Surname: Sıtkı ÇİÇEK

Şırnak University, Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences, M.A, March, 2019

Supervisor: Assistant Professor Yaşar ACAT

Şırnak, 2019

ABSTRACT

In this thesis, we discussed the proverbs and idioms used in their Arabic dialects of the Arabs living in the central and surrounding villages of Siirt, Tom (İkizbağlar), Fırsef (Dereyamaç) Fiskin (Doluharman), Snép (Çatılı), Hâlenzé and the district of Tillo. First of all, we discussed the history of Siirt, Arabic language, Arabic dialects, and related issues. Later, after discussing the Arabs and Arabic of Siirt, we have dealt with subject of Siirt proverbs and idioms, which are our main subject.

Although a few books have been written about Siirt proverbs and idioms, it is not sufficient as a source. Therefore, Siirt and the center which consists of several villages called Rıstak and the villages of Tillo made the thesis by conducting a field survey.

Our aim in writing this thesis is to record, to some extent, Siirt Arabic sinking into oblivion and to explain with a proverb and idioms that it is a rich language. Therefore, before broach the subject to the proverbs and idioms which are our main subject, we opened a section about Siirt Arabic and we worked it in detail.

Key Words: Arabic, Siirt, Rıstak, Proverbs, Idioms,

İÇİNDEKİLER

SİİRT ARAP DİYALEKTİNDE KULLANILAN ATASÖZÜ VE DEYİMLER ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	I
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	II
KABUL VE ONAY SAYFASI	III
ÖNSÖZ	IV
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	X
TABLolar LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1
1. ÇALIŞMANIN KONUSU VE AMACI	2
2. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI VE YÖNTEMLERİ.....	2
3. SİİRT İLİ VE TARİHİ.....	3
4. ARAP DİLİ	6
5. FASİH ARAPÇA ve LEHÇELERİ	9
5.1. Fusha/Fasih	9
5.2. Avamca (Âmmice).....	10
5.3. Kuzey ve Güney Arapçası.....	10
5.4. Farklı Dillerin Arapça'ya Tesiri.....	12
5.5. Lehçeler Arası Farklılıklar	13
1. BÖLÜM	16
1.1. SİİRT ARAPLARI.....	16
1.2. SİİRT ARAPÇASI.....	17
1.2.1. Siirt Lehçesinin Konuşulduğu Yerler	17
1.2.2. Siirt Arapçasının Genel Özellikleri.....	18
1.2.3. Siirt Arapçası için Kullanılabilecek özel harfler.....	22
1.2.4. Siirt Lehçesinin Morfolojik Özellikleri.....	26
1.2.5. Siirt Lehçesini Konuşanların Fasih Arapçayı Anlama Durumları	28
2. BÖLÜM	29
2.1. KONULARIYLA ATASÖZÜ VE DEYİMLER	29
2.2. HİKMET	32
2.3. AHLAK.....	40
2.4. KADIN.....	45
2.5. DUA	52

2.6. NASİHAT	61
2.7. SABIR	63
2.8. ÇALIŞMAK	70
2.9. ŞANS.....	71
2.10. HAYVAN	75
2.11. VARLIK-YOKLUK	81
2.12. AYIPLAMA.....	81
2.13. ERDEMLİK	84
2.14. HÜZÜN.....	91
2.15. BABA.....	92
2.16. ANNE.....	91
2.17. YALAN.....	93
2.18. AKIL	94
2.19. SİİRT'E HAS DİĞER ATASÖZLERİ VE DEYİMLER.....	95
SONUÇ.....	100
KAYNAKÇA	102
ÖZGEÇMİŞ.....	104

KISALTMALAR

- a.s: Aleyhi's-selam
b: Bin / ibn.
Bkz.: Bakınız
BM: Birleşmiş Milletler.
C: Cilt
c.c: Celle Celâluhu
Çev: Tercüme eden
D: Doğum/doğum tarihi
DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed: Editör/ Yayına hazırlayan
H: Hicrî
Hz: Hazreti
M: Milâdi
m.ö: Milâttan önce
m.s: Milattan sonra
md: Madde
No: Numara
Ö: Ölümü/ ölüm tarihi
r.a: Rahmetullahi aleyh/Radiyallahu anh
s: Sayfa
s.a.v: Sallallahu aleyhi ve sellem
ss: Sayfa Sayısı
Thk: Tahkik eden
vb: Ve benzeri
TDK: Türk Dil Kurumu
TTK: Türk Tarih Kurumu

TABLULAR LİSTESİ

Kaynak kişiler.....	104
---------------------	-----

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

آ	A	پ	P
ب	B	ر	R
ج	C	س	S
چ	Ç	ث	Ş
د	D	ص	S
ض	D	ش	Ş
ا	E	ت	T
ف	F	ط	T
ق	Q	ي	Y
خ	X	ز	Z
ه	H	ظ	Z
ژ	J	ذ	Z
ك	K	ح	Ĥ
ل	L	و	W
م	M	گی	G
ن	N	غ	Ğ
ع	‘	e/i	é

GİRİŞ

Siirt Arapçasına ait edebi unsurlar, yüzyıllardır sözlü geleneğe dayanarak kültürel zenginliğini gelecek kuşaklara aktarma çabası içinde olmuştur. Atasözleri, bu dilsel ve edebi unsurların en önemlilerindedir.

Atasözleri yediden yetmişe herkese hitap eden ve gündelik yaşamımızda geçmiş tecrübelerin aktarıldığı birer kültür hazinesidir. Bu kültürel hazinelerde geçmişin izlerini bulmak mümkündür. Siirt Arapları'na ait deyişlerin, önemli kişilerin ve toplumsal olayların, coğrafya isimlerinin ve öğüt verici nitelikteki bilgilerin yer aldığı atasözleri, Siirt Arapçasının yapısına ve özelliklerine dâir önemli bilgiler barındırmaktadır. Adından da anlaşıldığı üzere atalar sözü, bu toprakların kendi mayasını çaldığı özlü sözlerdir.

Atasözleri ve deyimler, bir milleti tanımanın, bir milletin geçmişi hakkında fikir sahibi olmanın anahtarı gibidir. Yeni nesillerin geçmişleriyle sıkı bir bağ kurmalarında da atasözlerinin tesiri büyüktür. Çünkü atasözleri kültürün taşıyıcısı konumundadır. Atasözleri milletlere özgü olduğu ve doğruluğu ekseriyetle kabul edildiği için insan davranışları üzerinde büyük etkisi vardır. İnsanlar, içerdikleri mesajlara ve nasihatlere daha bir dikkatle kulak kesilirler. Bu yüzden sözlerinin tesirli olmasını isteyen hemen herkes konuşmasında atasözlerinden faydalanmaya çalışır. Atasözleri, günlük konuşmalarda da fazlaca kullanılır. Bazen bir sitemi, bazen bir beğeniyi, bazen bir teşviki, bazen de bir duyguyu ifade etmek için sıklıkla atasözlerine başvurulur.

Araplar; atasözünün karşılığı olarak, “mesel, çoğulu: emsâl” sözcüğünü kullanmışlardır. Bu sözcüğün, bütün Sâmi dillerde ortak olduğu

görülmektedir. Assurcada “masalu”; Aramicede “maşla”; İbranicede de “masal” sözcükleri, “karşılaştırma” anlamında kullanılmaktadır.¹

“Atasözü”nün, başta sözlükler olmak üzere farklı kaynaklarda çeşitli tanımları bulunmaktadır. Söz gelimi Türk Dil Kurumu “atasözü”nü şu şekilde tarif etmiştir: “Uzun deneme ve söylemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, darb-ı mesel.”² Bu tanımlamada daha çok altı çizilmesi gereken ifâde, Kur’ân’ı Kerîm-de de zikredildiği gibi “darb-ı mesel” sözcüğüdür. Bu sözcük, yüzyıllarca edebiyat tarihinde yer almış ve Divan edebiyatında atasözlerine karşılık gelecek şekilde kullanılmıştır. Darb-ı meseller, edebiyatımızda uzun yıllar söylenegelmiştir ve edebi eserlerde atasözü ya da atalar sözü olarak tanımlanmıştır.³

1. ÇALIŞMANIN KONUSU VE AMACI

Siirt merkez, Tillo ilçesi ve Rıstak⁴ bölgesinde bulunun köylerde konuşulan Arapça lehçesine dair unutulmaya yüz tutmuş atasözleri ve deyimleri gün yüzüne çıkartarak kayıt altına almaktır.

2. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI VE YÖNTEMLERİ

Siirt ve çevresindeki Arapların günlük konuşmalarında kullandıkları atasözleri ve deyimleri şeklindeki sözlü edebiyata dair söz konusu çalışmamızın kaynağı, kuşkusuz bu yörede yaşayan kişilerdir. Dolayısıyla bu çalışmamızın çoğu sahada, halkla sohbet ederek, hangi atasözü ve deyim nereden ve niçin kullanıldığını, varsa içindeki yabancı kelimelerin ne anlama geldiğini kendilerine sorup kayıt altına almak suretiyle gerçekleşti.⁵

¹ Aksoy, Ömer Asım, *Türk Dili Araştırmaları Belleten (Atasözleri Deyimler)*, TDK, Yayınları, Ankara 1988, s.131.

² Aksoy, s.131.

³ Asna, Burçin, Bingöl’de Zazaca Atasözlerinin Tahlili, *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bingöl 2014, s.8.

⁴ Rıstak, Arapça konuşan, birbirlerine yakın olan altı köy ”Tom (İkizbağlar), Fırsêf (Dereyamaç), Fıskın (Doluharman), Isnép (Çatılı) Hälenzé ve Tillo” bölgesine denir.

⁵ Genellikle sohbet ettiğimiz kişilerin, daha fazla birikime sahip olduklarını düşündüğümüz yaşlı ilerlemiş insanlar olmasına dikkat ettik. Ayrıca bu hususta telif edilen yazılı kaynaklardan da yararlandık. Başvurulan kaynaklardan bazıları şunlardır: Editörlüğünü Yaşar Acat’ın yapmış olduğu *Türkiye’de Konuşulan Arap Dialekteleri*, Ayhan Mergen *Siirtli’nin Gönlünden Diline Yansıyan Atasözleri ve Deyimler*, Necim Gül (*Siirt Arapçasını Kurtarmak*), Abdülhadi Timurtaş *Siirt Arapçasında halk atasözleri* makalesi (*Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2016, sayı 30/Bahar). Özellikle giriş ve birinci bölümdeki kaynaklarımız arasında, konuya ilişkin dil, edebiyat, tarih, sempozyum bildirilerin yanı sıra, güvenilir internet siteleri de yer almıştır.

Bu çalışmada kullanılan transkripsiyon sistemi ile alakalı bilgi girişte verilmiştir. Genel biçim ve tez yazım planında ise Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzu esas alınmıştır. Çalışmada sık sık zikredilen Siirt Arapçası tabiri ile Siirt Mahalli Arapçası; Fasih Arapça/ العربية الفصحى tabiri ile de tüm Arap ülkelerinin resmi dili olan ve yazılı Arap edebiyatında kullanılan standart Arapça kastedilmiştir.

3. SİİRT İLİ ve TARİHİ

Bu bölümde, yapacağımız çalışma ve izleyeceğimiz yöntem hakkında ön bilgi mahiyetinde Siirt ilinin ismi, tarihi, Osmanlı dönemindeki konumu, Cumhuriyet dönemi ve bu bölgede yaşamış edebiyatçı ve şairler hakkında kısaca bilgi verilecektir.

3.1. Siirt İsmi

Siirt adının nerden geldiği konusunda çeşitli rivayetler vardır. Siirt'te yaşayan milletlerden yola çıkılarak, Siirt ismi hakkında birtakım görüşler öne sürülmüştür. Ermeni, Rum, Keldânî, Süryânî, bir kısım Katolik ve Protestan cemâatler, Siirt'teki mahalle ve köylerin de hem Müslümanlar ve gayr-ı müslimler ile beraber yaşamışlardır ve bunların çarşı ve pazarda işyerleri yanyana idi.⁶

Siirt isminin Samî dilinden geldiği tahmin edilmektedir. Şehrin isimleri olan Keert'in (Kaa'rat) Keldanilerce şehir manasına geldiği ileri sürülmüştür.⁷ İsmi Sert (Seerd), Saert, Sört (Sö'ört) ve Sa'irt gibi söylenişleri de vardır. Arap kaynaklarında ise; Is'ird veya Us'ird şeklinde geçer.⁸ Siirt adının Se-Hirt yani üç düğüm, üç tepe veya tepelik demek olduğunu, bunun da eski Siirt'in kurulu olduğu alanın arkasında bulunan Rasinnebêh, Biraffa ve Mevbuk tepelerinden geldiğini ileri sürenler de

⁶ Savur, Hayrettin, *Siirt'in Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 1894-1900, 420 nolu Siirt Şer'iyye Sicil Defterine Göre, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s.15.

⁷ Savur, s.15.

⁸ Savur, s.15.

vardır.⁹ Asur tabletlerinde ‘Seriri’ kelimesinin Siirt’in ilk adı olduğu da söylenmektedir.¹⁰

3.2. Siirt İlinin Tarihi

Siirt ilinin tarihi hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Siirt ili orta çağda el-Cezire bölgesinin Diyar-ı Bekr kısmının önemli bir bölümünü teşkil ediyordu. Müslüman coğrafyacılar, batı literatüründe Mezopotamya, yerli Süryanî kaynaklarda ise Beyt Nahrin (iki nehir arası) adıyla geçen bölgeye ‘el-Cezire’ demişlerdir. Çünkü bu bölge coğrafi olarak batıda Fırat, doğuda ise Dicle nehirleri ile çevrilidir. Etrafı sularla çevrili olan bu bölgeye ada anlamına gelen el-Cezire denilmiştir.¹¹

Dicle havzasında yer alan Siirt Güneydoğu Toroslar, Malatya ve Elazığ ovalarının arasında başlayarak Muş Ovası ve Van Gölü ile düşük yükselti Güneydoğu düzlüklerini birbirinden ayıracak şekilde geniş bir yay çizer ve İran’da Zağros dağlarıyla birleşir.¹² Bir kısmı Doğu Anadolu, bir kısmı ise Güney Anadolu bölgesine giren Siirt, Güneyde (Harman Tepe) Doğuda Türk Tepe (Şeyhtırkî) ve Kuzey Doğuda Tayyar Tepe (Şeyh Tayyâr) gibi küçük tepelerle kuşatılmıştır.¹³ Siirt ili Dicle nehrinin kolları olan Botan ve Reşan çayları arasında yer almaktadır. Denizden 930 m. yükseklikte ve yüzölçümü 5406 km.’dir.¹⁴ Yörede yapılan az sayıdaki arkeolojik çalışmalar bölgede Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağı’nda yerleşmenin bulunduğunu göstermektedir. Bölgenin en eski halkı olan Hurri ve Sabarru boyları m.ö. 3000 bin yıllarında yöreye yerleştiklerini göstermektedir. m.ö. VII. yüzyılın sonlarında Kimmer ve İskit akınlarına uğrayarak güçsüz düşen Asur Krallığı, m.ö. 612 yılında Med İmparatorluğu tarafından yıkılınca, Siirt yöresi Medler’in egemenliğine geçmiştir. Ancak bu uzun sürmemiş, m.ö. 550 yılında Pers İmparatoru II. Kiros tarafından imparatorluk yıkılmıştır. Bundan sonra Pers İmparatorluğunun 23

⁹ Savur, s.15.

¹⁰ Tuğlacı, Pars, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985, s.265.

¹¹ Aslan, Ahmet, “Miladî XII. ve XIII. Yüzyılda Siirt’te Arap Edebiyatı Çevresi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (20), 103-134 s.103.

¹² Tüncel, Metin, “Geçmişten Günümüze Siirt Şehri”, *Uluslararası Siirt Sempozyumu*, İzmir 2017, s. 27.

¹³ Tüncel, Metin, s. 27.

¹⁴ Koray, Olşen, *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara 2001, c 1, s.17.

satraplığından birini teşkil eden Siirt, Persler'in m.ö. 332 yılında Büyük İskender tarafından yıkılışına kadar bu özelliğini korumuştur. Siirt ili, m.ö. 129 yılında Partlar'ın eline geçmiştir. Uzun süre Partlar'la Romalı'lar arasında egemenlik mücadelesine sahne olan Siirt yöresi, sonunda Partlar'ın Arsaklı hanedanınca Romalılara bağlı olarak yönetilmeye başlanmıştır. İran'da kurulan Sasanilerle Romalılar arasında uzun zaman Siirt mücadele konusu olmuştur.¹⁵

Siirt tarih boyunca coğrafi konumunun avantajından ziyade dezavantajını yaşamıştır. Farklı devletlerin hâkim olmasından dolayı farklı kültürleri yaşarken büyük devletlerarasında kalarak felaketler de yaşadı. Özellikle Sasaniler ile Bizans arasında süren uzun soluklu savaşlar Siirt ve çevresinde büyük bir ekonomik yıkıma yol açmıştır.¹⁶

3.3. Osmanlı Döneminde Siirt

Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim'in İran seferinde Kürt'ler Osmanlı'nın yanında yer aldı. Yavuz, bu destek ve yardımlara karşılık bölgenin ileri gelenlerine çeşitli hediyelerle birlikte yerel yönetici ve yöre halkına idari ve ekonomik bazı ayrıcalıklar da vermiştir.¹⁷ Siirt'in de içinde yer aldığı bu bölgede Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde yarı özerk bir yönetim söz konusu olmuştur.¹⁸ Osmanlı Devleti bu bölgeyi yeniden yapılandırdı ve 1518'de Diyarbakır'ın idari yapısını ve yönetim birimlerini oluşturdu. Diyarbakır merkez olmak üzere Musul, Bitlis, Mardin, Harput ve Dersim'i içine alan geniş bir eyalet kuruldu.¹⁹ 1526 yılına ait tapu-tahrir defterinde Siirt'in müstakil bir kaza olarak, Diyarbakır Beylerbeyliğine bağlı olduğu görülmektedir. Bu dönemde Siirt, dört mahallesi olan küçük bir şehir konumundaydı. Siirt, kısa süreli olarak Van'a (1630'lu yıllar ile 1653 yılları arası) bağlandığı yıllar hariç tutulursa XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar Diyarbakır'a bağlı bir kaza olarak kalmıştır.²⁰

¹⁵ Koray, Olşen, s.22.

¹⁶ Çelik, İbrahim Yılmaz, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, TTK Yayınları, Ankara 1995, s.8.

¹⁷ Demir, Şerif, *Cumhuriyet Döneminde Siirt*, Düzey Yayınları, İstanbul, 2016, s.13.

¹⁸ Demir, s.13.

¹⁹ Kodaman, Bayram, *Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdari Durumu*, Anadolu Basın Bir. Yayınları., Ankara 1986, s.15.

²⁰ Demir, s.13.

4. ARAP DİLİ

4.1. Arap Dilinin Önemi

Arapça, Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça indirildiğine dâir nazil olan müteaddit ayetlerden bir tanesi de şöyledir:

*Biz onu akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik.*²¹

İbni Abbas'ın (r.a) rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

*Şu üç şey sebebiyle Arapları sevin; Ben Arap olduğum için, Kur'ân Arapça olduğu için, Cennette Arapça konuşulacağı için.*²²

Arapça, Cahiliye döneminde bile fesahat, belagat ehli kişilerin, edebiyatçıların ve şairlerin diliydi. Peygamber Efendimiz'in fasih ve belif bir şekilde gönderilmesi, Kur'ân-ı Kerîm'in kendi benzerinin getirilmesi konusunda meydan okuması da bize o dönemin insanların Arapça'da ne kadar belagat sahibi kişiler olduklarını göstermektedir.

4.2. Arap Dilinin Tarihi

Arapça, Sami dil (semitik) gurubuna girmektedir. Arapça, Sami diller arasında en eskisi ve en zenginidir. Sami'den kasıt Hz. Nuh'un oğlu Sam'dır. Sam'dan türediklerine inanılan ve aralarında dil yakınlığı bulunan toplumlara Sami ırkı denilmektedir. Hz. İsa'nın (a.s) anadili olan Aramice, İbranice, Süryanice, Fenikece, Akadca ve Arapça sami dillerden olup anadili bilinmeyen kardeş dillerdir.²³

Arapça, Sami diller arasında dünyada en fazla yayılan ve en fazla konuşulan dildir. Arap yarımadasında ve Dünyanın farklı yerlerinde yaklaşık 422 milyon konuşanı vardır.²⁴ Bu yönüyle Arapça, Sami diller arasında

²¹ Yusuf 12/2.

²² Muhammed b. Hasan eş-Şeybani, *el-Câmi'u's-Sağîr*, Darul Hazm Yayınları, Beyrut, 1986, s. 225. Muhaddislerin gerek bu ifadeleri ve gerekse rivayetin farklı geliş yolları ve râvileriyle ilgili değerlendirmeleri hakkında geniş bilgi için bkz: Ali b. Ebi Bekr el-Heysemî Nuriddin, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbe'ul Fevaid*, Memun Yayınları, Kahire 2008, c. 10, s.25; Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Telhisu Kitâbi'l-Mevzûât*, Daru'r-Ruşd Yayınları, Riyad 1998 c. 1, s. 92; Abdurrahman Celaluddin es-Suyûtî, *el-Leâli'l-Masnûa, fi'l-Ehadis'il-Mavdua* Marife Yayınları, Beyrut 1975 c. 1, s. 404-405; Ali b. Muhammed b. Arrâk el-Kineni *Tenzihü's-Şeria*, Kahire Yayınları, 1981. c. 2, s. 30-31; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmûa fi'l-Hedisil mavzua*, İlmiyye Yayınları, Beyrut 1995 s. 413.

²³ Zeydan, Corci, *Tarihu'l-Lugatu'l-Arabiyye*, Daru'l-Hilal, 1911 /1912. Mısır. C 1, s.35.

²⁴ Kurt, Nurullah, Miran Ahmed Ebu'l-Heyce ve Muhammed Salım el-Utım, "el-Lugatul Arabiyye Neşetuha ve Mekanetuha fi'l-İslam ve Esbabu Beqaiha", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 6, 2005, s.125.

varlığını koruyan ve uluslararası bir dil haline gelen tek dildir. Elbette bu gelişmede Kur'ân'ın etkisi, oldukça fazladır.

4.3. Câhiliye Döneminde Arapça

Câhiliye sözcüğü, “cehalet” veya “cehl” kökünden türemiş sınırlı bir mastardır. Bu her iki kelimenin sözlükteki anlamları “ilmin zıddı” olan “bilgisizlik”tir.²⁵ Râğîb el-İsfahânî (ö- 502/1108) cehl kelimesi için üç mana zikretmiştir:

1. Üzerinde bulunulan durumun tersine inanmaktır.

2. İster hak ister batıl olsun yapılması gerekli olanın aksine davranışta bulunmasıdır.

3. Kişinin herhangi bir şey hakkında bilgiden yoksun olmasıdır ve cehlin asıl manası da budur.²⁶

Buna mukâbil Macar oryantalist Goldzher (ö- 1921) kelimenin yukarıdaki anlamının ikincil/tâli bir anlamı olduğunu, kelimenin esas olarak حلم “helume”nin (sakin, sabırlı, halim oldu) zıt anlamı olduğunu ve sert, kaba veya pek hoyrat olmak manasına geldiğini savunur.²⁷ Nitekim Câhiliye kelimesinin içinde geçtiği bir şiirde, Cahiliye dönemi şâiri Amr b. Kulsüm (ö- 584-39) şöyle diyor:²⁸

الا لا يجهن احد علينا فنجهل فوق جهل الجاهلين

“Hele kimse, bize karşı zorbalık etmesin, o zaman her zorbadan daha zorba oluruz.”

İşte burada şâir, şiirinde Cahiliye kelimesini حلم “helume”nin zıt anlamlısı olarak kullanmıştır. Bundan dolayı Goldziher “Câhiliyye” kavramını barbarlık olarak tercüme etmektedir.²⁹ Câhiliyye, Arap edebiyatı

²⁵ Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muahmed b. Mekrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru'l- Fikr, Beyrut 1990, c X1, s.129.

²⁶ Râğîb el-İsfahânî, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, Thk.: Sefvân Adnân Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 2011, s.209.

²⁷ Geniş bilgi için bkz: Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebî'l-'Arabî (el-'Asru'l-Câhilî)*, Daru'l Me'arif, Kahire 1960, s. 38-39; Tülücü, Süleyman, “Câhiliye Kelimesinin Mana ve Menşei”, *İİFD*, 1980, s. 279-285; Fayda, Mustafa “Câhiliye”, *DİA*, c, VII, s.17-19, İstanbul, 1993; Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I, Cahiliye Dönemi*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2009, s. 9.

²⁸ Dayf, Şevkî, *Târîhu'l-Edebî'l-'Arabî (el-'Asru'l-Câhilî)*, Daru'l-Me'arif, Kahire 1960, s.38.

²⁹ Demirayak, s. 9.

açısından sadece İslam'dan önceki yüz elli yılı kapsarken; tarihçilere göre bu, İslam'dan önceki bütün dönemleri kapsamaktadır.³⁰

Araplarda yazı, çok sonradan gelişmeye başladı; dolayısıyla hâkim olan konuşma diliydi. Arabistan Arapları ve özellikle göçebe olanları, dil bakımından Sami ırkının en mükemmel örneğidirler. Bu şekilde olmaları coğrafi bakımından tecrit edilmiş bir yerde yaşamaları ve çöl yaşamının hayat tarzına maruz kalmalarıydı.³¹

Araplar, Arapçanın bir meziyet olduğunu ve Allah'ın bir nimeti olduğunu telakki edip, Arap olmayana karşı dilleriyle övünmüşlerdir. Bunun için Araplar, kendilerine düşüncelerini açık ve net bir biçimde ifade eden kimse anlamına gelecek şekilde Arap; kendilerinden olmayan tüm milletlere de Acem ismini vermişlerdi. Arapların Câhiliye dönemindeki dilleriyle olan bu iftiharları uzun süre devam etmiş ve İslam'ın zuhuru ile beraber daha da ziyadeleşmiştir.³²

4.4. Arapçanın Özellikleri

İslam dininin rükünlerinden biri namazdır; namazın rükünlerinden biri de Kur'ân okumaktır. Kur'ân ise Arapçadır. Nitekim konuyla ilgili olarak şu âyet geçmektedir: “Biz onu (Kur'ân'ı) akıl edesiniz diye Arapça olarak indirdik.”³³ Dolayısıyla Arapça dinimizin bir parçasıdır. Şuarâ suresi 195. âyette geçen “apaçık Arap lisanı ile” ifâdesinden öyle anlaşılıyor ki Arap lisanı meramını tam anlamıyla muhatabına ifâde edebilen bir dildir.

Ebu'd-Derda'nın (r.a) rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber, konuşmasında yanlışlık yapan bir kişi hakkında şöyle buyurmuştur: “Kardeşinize doğruyu gösterin; muhakkak ki o dalaletle girmiştir.”³⁴ Kezâ Hz. Ömer, (ö-644) valisi olan Ebû Musâ el-Eş'arî'ye (ö-662) mektup yazarak Arapça öğrenimiyle ilgili şunları bildirmiştir: “İnsanlara Arapçayı öğret; çünkü Arapça akli fazlalaştırır, kişiliği de tam kılar.”³⁵ Arap dilinde yapılan

³⁰ Zeki, Soyyiğit Osman, *el-Edebu'l-Arabî*, İstanbul ts, 35.

³¹ Duri, Abdulaziz, *İlk Dönem İslam Tarihi Bir Önsöz*, Çev: Nazife Şişman, İnsan Yayınları, İstanbul 2010, s.28.

³² Çelebi, Ahmet, *İslamda Eğitim Öğretim Tarihi*, Damla Yayınevi, İstanbul,1998, s, 67.

³³ Yusuf,12/2.

³⁴ Elbani Ebu Abdurrahman Muhammed Nasıreddin, *Silsületul Ehadisil Daiife vel Mevzü' ve Eseruhe Esseyy 'ale'l Umme*, Darul Ma'rife Yayınevi, Riyad, 1992, c. 2, s. 315.

³⁵ Kurt, Ebul Heyce ve el-Utum, Sayı.6, s.149.

birtakım hatalar gören Hz. Ali (r.a) (ö-661) de nahiv/gramer ilminin temellerini atmış ve Ebû Esved ed-Duelî'ye (ö-689) bunu geliştirmesini emretmiştir.³⁶

Arapça, sözcüklerden ve cümlelerden kast edilen manayı edebi açıdan en güzel ve en kısa şekilde ifade etmekle bilinmektedir. Sözlükte yapılan bir harf, hatta bir hareke değişikliğiyle farklı bir anlam meydana gelebildiğinden sözcüklerin kullanımında titiz olduğu görülmektedir. Esasında dil ilmi olan ve hiçbir dilde emsali olmayan fıkıh usûlü de, Arapça'nın lafız ve hareketlerinden meydana getirilmiştir.

Farklı bir dilde birkaç asır önce yazılmış bir kitabı anlamakta zorluk çekilmesine karşın, Arapça ile İslam tarihinden önce bile yazılmış bir şiir, bugün yazılmış gibi anlaşılabilir. Bugün yazılmış gibi anlaşılabilir.

5. FASİH ARAPÇA ve LEHÇELERİ

5.1. Fusha/Fasih

Kur'ân, Araplar arasında lehçeler üstü ortak bir dil oluşturmuştur. İşte bu dile “fusha”ya da “fasih” Arapça denilmektedir. Fesahat/الفصاحة mastarından türemiş olan fusha/الفصحي “en açık”, “net ve anlaşılır olmak” anlamına gelen افصح kelimesinin ism-i tafdilinin müennesi olup sıfat olarak kullanılmaktadır. Fakat “Zamanla bazı sıfatlar, mevsufun (nitelenen isim) yerine geçebilir.” şeklindeki kurala binâen, isim olarak tek başına kullanılmıştır. Fusha, tek başına kullanıldığı gibi العربية ile sıfat tamlaması olarak da kullanılmaktadır. Örnek: العربية الفصحى – el-‘arabiyyetul fushâ fakat fasîh/الفصح ve fasiha/الفصيحة kelimeleri tek başlarına kullanılmayıp العربية ile sadece sıfat tamlaması olarak kullanılırlar.³⁷ Örnek:

³⁶ Kurt, Ebul Heyce ve el-Utüm, Sayı.6, s.149.

³⁷ Alp, Musa, “Farklı İki Açıdan Arapça: Fusha ve Avamca”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015, 11(2)87-110.

العربية الفصيحة -العربي الفصح Fushâ, büyük ölçüde Kur'ân sayesinde varlığını sürdürebilmiştir.

5.2. Avamca (Âmmice)

Avamca/العامية, “genel”, “umum”, “halk”, “kamu” anlamlarına gelen العام isminin nisbet eki ya/ي almış hâli olup -fusha gibi- sıfatı olduğu ismin (mevsuf) yerine kullanılmaktadır. العربية/el-lugatu'l-âmmiyye yerine biz lehçe/لهجة “Siirt lehçesi” olarak kullanmayı tercih ettik.

Lehçe/لهجة denildiğinde “bir dilin çeşitli ülkelerde ve bölgelerde, yine aynı dil birliğinden kimselerce konuşulan değişik versiyonları” kastedilir. Lehçe aynı zamanda dilde “bir söyleyiş tarzını, bir eda şeklini” ifâde eder. Konuşurken alışılmış, yaygın olanın dışına çıkışı dile getirir.³⁹

Din dili, kısmen de edebi dil, Araplar arasında ortak olmasına karşın sözlü dil olarak, özellikle de okuma yazma oranının düşük olduğunu göz önüne alacak olursak halk dili anlamına gelen “lehçe” ya da “avamca” olarak varlığını sürdürmüştür.⁴⁰

5.3. Kuzey ve Güney Arapçası

Sami dillerinin batı kolunun güney gurubunda yer alan Arapça “Kuzey Arapçası” ve “Güney Arapçası” olarak iki ana kola ayrılmaktadır.⁴¹

5.5.1. Kuzey Arapçası

Suriye'den Yemen'e kadar uzanan geniş bir sahada yaşayan Arapların dilidir. Mutlak manada “Arapça” denildiğinde Kuzey dili kast edilir. Arap edebiyatı tarihi, konusunu sadece bu dilde yazılan edebi ürünler teşkil etmektedir. Kuzey Kabilelerinin, Samilerin ana yurdunda veya yakın

³⁸ Uysal, Halil, “İnsan Konulu Sözcükler Bağlamında Fasih Arapça ve Mısır Lehçesi Bir Karşılaştırma Denemesi,” *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c, XVIII, Sayı 3, Haziran 2016, s.113.

³⁹ Uysal, s.113.

⁴⁰ Alp, 11(2)87-110.

⁴¹ Goldziher, Ignaz, *Klasik Arap Literatürü*. (Çev. Azmi Yüksel ve Rahmi Er). İmaj Yayınları, Ankara 1993, s. 12-13.

bölgelerde yaşamaları genellikle dışa kapalı bir hayat sürmelerini, mutaassıp tabiatları gereği badiyeye düşkün ve bağlı olmalarını doğurmuş; diğer taraftan Sami diller içerisinde anadile en yakın ve onun özelliklerini en çok muhafaza eden dil olduğu kanaatini doğurmuştur. Arap edebiyat tarihinin ilk dönemlerinde her kabile kendi lehçesini geliştirmesine rağmen İslamiyet'in doğuşuyla birlikte yazının yaygınlaşması, kabileler üstü ve düzenli bir edebi dilin oluşmasını mümkün kılmıştır. VII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Kuzey Arapçasının alanı Arap yarımadasının sınırlarını aşarak gerek büyük kitleler gerekse küçük kitleler tarafından konuşulan Güney Arapçası, Süryanice ve Kıpti dili gibi dillerin yerine geçmiştir.⁴²

5.5.2. Güney Arapçası

Himyer, Sebe ve Mina imparatorluklarının dili olan bu dile ait Hristiyanlık öncesi ile m.VI. yüzyıla kadar geçen zamana ait “Müsned” alfabetiyle kaleme alınmış birçok kitabeleri, eski çağlardan günümüze kadar ulaşmıştır. Klasik Romalı ve Yunanlı yazarlardan toplanacak bilgi yanında, Güneyli Araplara ilişkin esas bilgi sözü edilen kitabelerden elde edilebilir. Son “Müsned” kitabesinin miladi 554 tarihli olmasından hareketle, güney dilinin İslâm'ın zuhuruna kadar varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Bu dilin dört lehçesi olmakla birlikte (Hadramevt, Main, Sebe ve Kataban) bunları Sebe ve Main olarak iki ana lehçe grubuna ayırmak mümkündür. İslam'dan önce güneyde en belirgin lehçenin, Sebe lehçesinin bir devamı mahiyetinde olan Himyer lehçesi olduğu görülmektedir. Güney lehçelerinde tarif edati genellikle ismin sonuna bitişen “ان/ن” harfi ile yapılır. Örnek: “البيت” (el-beyt) sözcüğü “بيتن” (beytn) şeklinde telaffuz edilir. Esasen Habeşçe ile sürekli temas halinde olan Güney Arapçası; zamirler, i'râb, çekim, iştikak, cem'i müzekker sâlim ile cem'i teksîr sığıları, tenvin ile tarif alameti hususlarında Kuzey Arapça'sından oldukça farklıdır. Kırâat imâmından biri olan Ebû Amr b. el-A'la (ö-154/770), bu farklılığa dikkat çekerek şöyle der: “Himyer dili ile bizim dilimiz; Himyer lehçesi ile bizim lehçemiz bir

⁴² Goldziher, s. 12-13.

değildir.” Neticede Güney Arapçası, zamanla gücünü yitirerek Kuzey Arapça’sının hâkimiyetine girmiş ve içinde erimiştir.⁴³

5.4. Farklı Dillerin Arapçaya Tesiri

İslâm tarihinden önceki dönemlerden beri doğal olarak Arapça’ya bazı dillerin tesirleri olmuştur. Genellikle kelime alma şeklinde olan bu tesir, İslâm tarihinden sonra, fetihlerin çoğalması, sınırların genişlemesi, coğrafya ve kültür temaslarının nispetinde çoğalmıştır.

Arapçaya geçmiş yabancı kelimelerin tespitiyle ilgili çok çalışmalar vardır.⁴⁴ Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’e bile yabancı kelimelerin girip girmediği ya da farklı lehçelerden fushaya geçip geçmediği ile ilgili daha hicri I. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınmış telifatlar görülmektedir.⁴⁵

Arapçanın en çok alışverişte bulunduğu dillerden biri de Türkçedir.⁴⁶ Türk-Arap temasları daha Halife Hz. Ömer’in (ö-644) hilafetinin son yıllarından itibaren gittikçe artarak devam etmiştir.⁴⁷ Türklerin büyük gruplar halinde İslamiyet’i kabulü, Abbasi sarayında askeri güçlerinin ve nüfuzlarının artışı, Selçukluların kuruluşundan sonra Türklerin İran üzerinden Arap yarımadasına akışı ve nihayet Anadolu’ya yerleşen Türk hâkimiyetinin bütün Arap dünyasını uzun müddet içine alışı, her iki dilde de kaçınılmaz tesirler bırakmıştır.⁴⁸

Türkçenin Siirt Arapçasına olan etkisi ise özellikle televizyon ve sosyal ağların çoğalmasıyla çok oldu. Yaptığımız saha çalışmasından anladığımız kadarıyla genç neslin konuştuğu Arapçanın Türkçe ve Kürtçenin etkisi altında kaldığını bariz bir şekilde görebiliyoruz.

⁴³ Tanrıverdi, Eyyüp, *İslam Öncesi Arap Lehçeleri*. Selçuk Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1999, s. 29.

⁴⁴ Yıldız, Hakkı Dursun “Arap”, *DİA*, c, III, İstanbul, 1976, s.284.

⁴⁵ Buna örnek olarak; İbni Abbas’ın, *Garîbu’l-Kur’ân*, adlı kitab gösterilebilir.

⁴⁶ Cengiz, Emin, “Türkçenin Siirt Arapçasına Etkisi”, *Dil Bilimleri Klasik Sorunlar-Güncel Tartışmalar*, Ed. M. Nesim Doru, Ömer Bozkurt, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık Yayıncılık, Ankara 2018, s. 710.

⁴⁷ Türk-Arap münasebetlerinin başlangıcından IX. yüzyıl sonlarına kadarki safhası için bk. Hakkı Dursun Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, İstanbul 1976.

⁴⁸ Yıldız, c.3 s.284.

5.5. Lehçeler Arası Farklılıklar

Arapça, lehçeler açısından en zengin dillerden birisidir. Nitekim İslamiyet'ten önce ve sonra, Arap yarımadasında yayılan Arap kabilelerin ve hatta her yörenin kendisine ait bir lehçesi ve bu lehçeye ait kuralları vardı. Yalnız bütün kabileleri ortak noktada buluşturacak bir dil yoktu. Ancak, etkinliğiyle kendini kabul ettiren bazı lehçeler öne çıkmış ve genel olarak halk tarafından bilinir olmuştur.⁴⁹

Bahsedilen lehçelerden birisi ve en etkili olanı Kureyş lehçesiydi. Özellikle İslamiyet'ten sonra Kureyş lehçesi, bölgeye ve genel olarak Arap diline hâkim olmuştur. Bunun en büyük nedeni de Kur'ân metninde bu lehçenin tercih edilmiş olması ve bu lehçenin en fasih lehçe olmasıdır. Nitekim Kur'ân'ın çoğaltılması olayında Hz. Osman, (ö.656) komisyon başkanı olan Zeyd b. Sabit'e, (ö.665) lehçeler arası ihtilafa düştüklerinde Kureyş lehçesini tercih etmelerini; zira Kur'ân'ın Kureyş lehçesiyle indiğini söylemiş, nitekim de öyle yapmışlardır.⁵⁰

Abdulhalim en-Neccâr, (ö.1964) Ezher Dergisinde yayımlanan araştırmasında Kureyş lehçesinin diğer lehçelere daha baskın olmasının nedenini özetle şöyle sıralamıştır:

- **Dini sebep:** Kureyş, beytin muhafızıydı. Câhiliyye döneminde Beyt, Arapların hac mekânı olarak önem arz ediyordu.
- **İktisadi sebep:** Arap ticaretinin önemli bir kısmı Kureyş'in elindeydi. Ticaret kervanları, güneyden kuzeye yarımada'nın çevresini dolaşıyorlardı. Çarşılar ve toplantı meclisleri, hacılardan sonra Mekke yakınlarında kurulurdu.
- **Coğrafi sebep:** Kureyşlilerin, Hicaz diye isimlendirilen müstakil bir bölgede oturuyor olmaları, onları dış tesirlerden korumuştur. Böylece Kureyş, dile ait özelliklerini korumuştur.

⁴⁹ Itr, Nurud-din,s174

⁵⁰ Itr, Nurud-din, *Ulumul Kur'ânul-Kerîm*, Daru'l- Basâir, Kahire 2014,s 174.

Diğer Arap lehçelerinden sadece uygun gördükleri özellikleri almışlardır.⁵¹

Meşhur dil âlimi Asma'î'nin, Arap lehçelerine ilişkin naklettiği aşağıdaki olay, lehçelere ve lehçeler arasındaki farklılıklara ışık tutacaktır:

ان معاوية قال لجلسائه: من افصح الناس فقام رجل من السماط فقال: قوم تباعدو عن عننة تميم وتلتلة

بهاء وكشكشة ربيعة وكسكسة بكر ليس فيهم غمغمة قضاة ولا طمطممانية حمير فقال: من اولئك قال: قومك يا

امير المؤمنين⁵²

“Bir gün Muaviye (r.a) (Ö,680) meclisinde bulunanlara, “İnsanların en fasihi kimdir?” diye sorar. Bir bedevi ayağa kalkarak, “Temim’in ‘an’anesinden, Behran’ın teltelesinden, Rabi’a’ın keşkeşesinden, Bekr’in keskesesinden, Kudâ’an’ın ğamğamesinden, Himyer’in tumtumanıyesinden uzak olanlardır.” diye cevap verir. “Bunlar kimdir?” diye sorunca, “Ey mü’minlerin emiri! Senin kavmin (Kureyş)’tir.” şeklinde cevap verir.”

Arapça, Arap yarımadası ve dünyanın farklı bölgelerinde farklı lehçelerle konuşulduğu gibi ülkemizin farklı bölgelerinde özellikle güneydoğusunda yoğun bir şekilde kullanılan bir dildir. Siirt, Mardin, Hatay, Şanlıurfa, Şırnak, Batman, Muş, Diyarbakır, Gaziantep, Mersin ve Adana gibi il ve bu illere bağlı ilçe ve köylerde Arapça çok yaygındır. Bu bölgelerde Arapça konuşan halk kendilerine özgü bir lehçe ile konuşmaktadırlar. Bu lehçeler arasında farklılık bulunmaktadır. Bu farklılığı Siirt, Mardin ve Hatay lehçeleri arasındaki kelime farklılıklarını dikkate alarak tablo şeklinde aktarmaya çalışacağız.

Siirt, Mardin ve Hatay Arapça Lehçeleri arasındaki farklılıklar

Siirt	Mardin	Hatay	Türkçe
Avlok	Havke	he zolek	Onlar
Bevsé	Bevse	Böse	Öpücük
Cırradé	Cırade	Carade	Çekirge

⁵¹ Mekrem, Abdul Al Salim, *ez-Zavahirul-Lugaviyye*, Müessesetu’r-Risale, Beyrut 1409-1988, s.52.

⁵² Tenuhi, İzzedin, *Diyaüddin el-Mekdusi el-Muntaka min Ehbâr el-Esme’i*, 1. Basım, Thk. Matbuatu’l Mecme’u’l-İlmî’l-‘Arabi, Dimaşk, s.2.

Çeçuk	Çekuç	Çakuş	Çekiç
Derenk	Bati	mit'ahhir	Geç
Estexene	Kastehene	Hestehene	Hastahane
ğannowé	Mihtboye	Tımaymi	Saklambaç
hememé	Hımeme	Hememe	Güvercin
Mırqaḥ	Matoye	Lastike	Sapan
İççex	ey mete	Eymet	ne zaman
İjbeyné	Cibne	Cibin	Peynir
Nıqtayé	Nıktaye	Nugta	Nokta
Rıkbé	Rıkbe	Rikbe	Diz
Sıcara	Secera	Şıcara	Ağaç
Soppa	Soba	Zoppa	Soba
Şıb'en	Şiben	Şeban	Tok
wayyoq	Zayyık	Dayyıq	Dar
'adunnebi	Cerbo	Hadun	Kertenkele
Qıfél	Kıfel	Kıfil	Kilit ⁵³

⁵³Gül s,111-116

1. BÖLÜM

1.1. SİİRT ARAPLARI

Siirt'te yaşayan Arapların ne zaman ve nereden Siirt'e geldikleri, hangi Arap kabilesine mensup oldukları gibi hususlar, merak konusu olagelmıştır. Kaynaklar, İslami fetihlerden çok önce Rebi'a, Mudar ve Bekr gibi bazı Arap kabilelerin, yukarı Mezopotamya'ya yerleştiklerine ve bazı bölgelerdeki asıl ahâliye galebe çaldıklarına işaret etmektedir.

Hz. Muaviye (ö-688), el-Cezire'nin fethinden itibaren Arap yarımadasında bulunan bazı Arap kabilelerini Diyarbakır, Siirt, Mardin ve Urfa bölgelerine iskân ettirmiştir. Bu tür iskân hareketleri, Hz. Osman'ın (ö-656) emri üzerine yapıyordu. Hz. Muaviye (ö-688), bu emre uygun olarak Beni Temim kabilesini, Rabi'a diyarı'na; Kays, Esed ve diğer Arap kabilelerden bir kısmını Mazihin ve Mudaybireye yerleştirdi. Hz. Muaviye, göçer halde bulunan Rabi'a boylarını da devlet hazinesinden aylık alan ve köy-derbentleri koruyan askerlerle beraber, düzenli bir biçimde kendi bölgelerindeki kent ve köylere yerleştirildi. Tağlib kabilesinden Hasan b. Ömer b. Hattab adıyla anılan saygın bir kişinin, Rebialar ilindeki Azreme köyünü sahibinden alması ve içinde bir de saray yaptırarak bir kale haline getirmesi, o bölgedeki iskânın boyutlarını ortaya koymaktadır.⁵⁴

Yukarda ki verilen bilgilere göre bugün Siirt'te yaşayan Arapların, ya İslam fetihlerinden önce bölgeye yerleşen ya da İslam fetihlerinden sonra

⁵⁴ Seçkin, s.56.

bölgeye gelen Arap kabilelerinden olduğu sonucu çıkarılabilir. Ancak bu konuda kesin bir veri elimizde bulunmamaktadır.⁵⁵

1.2. SİİRT ARAPÇASI

Siirt Arapları, kendi dilleri bakımından ümmi bir toplumdur; yani dilini ne okuyabiliyor ne de yazabiliyor. Ümmiliğin dil üzerindeki etkisi doğal olarak büyüktür. Zira okuma yazmanın olmadığı toplumun dili, sürekli değişken bir yapıdadır ve sabit kalamamaktadır. Dolayısıyla okuma yazmanın yaygın olduğu topluma göre ümmi toplumun dilindeki hareketlilik, daha hızlı ve daha yaygındır. Buna rağmen Siirt Arapları kendi lehçelerini, -her ne kadar Türkçe ve Kürtçe'den etkilenmiş olsa da- aslını korumayı başarmıştır. Fakat 1990'lardan sonra bazı siyasi nedenlerden dolayı göç olaylarının artması, televizyon ve sosyal ağların yaygınlaşması gibi hususlar, Siirt lehçesinde ciddi tahribatlar meydana getirmiştir. Öte taraftan Siirtlilerin de kendi dillerine sahip çıkmayıp çocuklarıyla Türkçe konuşmaları, dede-torun arasındaki irtibatın kesilmiş olması lehçenin bozulmasına etki etmiştir.

Günümüzde Siirt merkezde ve özellikle Tillo'da, Arapça eğitimi veren medreselerin müfredatı, büyük ölçüde fasih Arapça üzerine kurulu olan nahiv ve sarf derslerinden müteşekkildir. Müfredat Arapça olunca müderris, vermiş olduğu dersi öğrencilerin bildiği dil ile açıklar ve takrir eder. Dersler teke tek verildiği için Arap öğrencinin dersi Arapça; Kürt öğrencinin dersi Kürtçe; Türk öğrencinin dersi ise Türkçe anlatılır. Toplu derslerde ise anlatım dili Türkçe'dir.⁵⁶ Bu şekildeki eğitim, Siirt lehçesine pek katkı sağlamamaktadır.

1.2.1. Siirt Lehçesinin Konuşulduğu Yerler

Siirt lehçesi, Siirt merkez ve merkeze bağlı Hâlenzé, Fıskın (Doluharman); Siirt'in ilçesi Tillo ve Tillo'ya bağlı olan Sınép (Çatılı), Fırsef (Bağtepe) ve Tom (İkizbağlar) köylerinde konuşulmaktadır. Birbirlerine ve Siirt merkeze yakın olan bu köylere "Rıstak" denilmektedir.

⁵⁵ Timurtaş, Abdulhadi ve Çıkar, Mehmet Şirin, "Siirt ve Çevresinde Konuşulan Arapça", *Türkiye'de Konuşulan Arap Diyalektleri*, Ed. Yaşar Acat, Akdem Yayınları. İstanbul 2018, s.206.

⁵⁶ Timurtaş-Çıkar, s.203.

Söz konusu yerleşim yerleri, her ne kadar bazen kendi aralarında lehçe farklılıkları yaşasalar da kayda değer bir farklılık söz konusu değildir. Farklılık varsa da bu birkaç kelimeyi geçmemektedir. Örneğin Siirtliler ارض-ard için قرف-*qarf* kırsal kesimde oturanlar ise ارف-*arf* derler. Siirtliler شجرة-*şeceratun* için سجرة-*sıcara* yani meksur س “sin” ile telaffuz ederken; kırsal kesimde oturanlar جحش-*cehş* olarak telaffuz ederler.

Fonetik açıdan ise Siirtliler yuvarlak konuşmakta; Tillolular ise imale ile konuşurlar. Örneğin Siirtliler, (عندك) ve (غيرك) kelimelerini -عندوك-*ındék* ve -غيروك-*ğeyrök* olarak telaffuz ederlerken; Tillolular -عنديك-*ındök* ve -غيريك-*ğeyrök* şeklinde telaffuz ederler.

1.2.2. Siirt Arapçasının Genel Özellikleri

Günümüzde Siirt ve çevresinde konuşulan Arapçayı diğer Arap lehçelerinden farklı kılan ve onu müstakil bir lehçe yapan birtakım özellikler bulunmaktadır. Bu özellikleri fonetik, morfolojik ve ses bilim açısından temellendirmek mümkündür.

1.2.2.1. Fonetik Özellikler

1.2.2.1.1. Siirt Arap Diyalektinde Ses Değişimi

Siirt lehçesinde çeşitli sebeplerden dolayı bazı fonetik farklılıklar ortaya çıkmıştır. Siirt Arapları, zaman içerisinde kullanımı kolaylaştırmak için ظ, ذ, ض, ث harflerini kullanımdan kaldırıp bunların yerine ç, g, o, p, j harflerini eklemişlerdir.

Kezâ Siirt Arapları (ث, ذ, ظ, ض) harflerini kullanımdan kaldırıp bunların yerine Latin alfabesinden “v” veya “f” harflerini kullanmaktadırlar. Bu değişimin sebebi şöyle izah edilebilir: (ث, ذ, ظ) harfleri, lesevî/peltek

harflerdir. Bu harflerin mahreci ise dil ucu ile ön dişlerin uçlarıdır.⁵⁷ Şefeteyn/dudak mahrecine yakın oldukları için dudak mahreçli olan “v” ve “f” harflerine dönüşmüştür.

ذ- harfi için örnek:

- ذباب - *sinek*: وِبَانِي (wıbbéné)
- ذئب - *kurt*: وَيِب (wîyp)
- ذاب-eriridi: وَاب (wép)
- ذنب- kuyruk: وَنِي (wenebé)

ظ- harfi için örnek:

- ظهر - *sirt*: وَهَوْر (wahôr)
- ظل - *gölge*: وَلي (wallé)
- نظف- temizledi: نَوِيْف (nawwîf)
- ظفر - *turnak*: بَفُور (bıfôr)

ث- harfi için örnek:

- فنتين - *iki*: فِنْتَيْن (finteyn)
- فوم - *sarımsak*: فُوم (fum)
- فعليب - *tilki*: فِ'لِيب (fi'lép)
- فقيل - *ağır*: فِقِيل (feqîl)

ض- harfi için örnekler:

- وارب - *vurdu*: وَرِب (warab)
- فحك - *gülmek*: فِحْك (fihk)
- فوا - *gümüş*: فِوَا (fiwwa)

⁵⁷ Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2005, s.195.

- ضيعة - köy: ويعة (way'a)

ث- se harfinin ف- fe harfine dönüşmesi, Arapça'da yaygın bir durumdur. Bazı Arap lehçelerinde de bunu görmek mümkündür. Kimilerine göre bu lehçeden bir örnek, Kur'ân'da bile yer almıştır. Nitekim Bakara süresinin 61. Ayetinde فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِئُ الْأَرْضُ مِنَ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا 61. Ayetinde فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِئُ الْأَرْضُ مِنَ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا yer alan فوم kelimesinin aslında sarımsak anlamında olan ثوم olduğu öne sürülmüştür. Peltek ث- se harfinin ف- fe harfine dönüşmesiyle فوم olmuştur.⁵⁸

1.2.2.1.2. Siirt Arap Diyalektinde Ses Değişimi

Siirt lehçesinde değişime uğrayan, fasih Arapçada تبدیل (bir harfi farklı bir harfe değiştirmek) şeklinde adlandırılan birtakım harfler vardır. Değişime maruz kalan harfleri örnekleriyle şöyle izah edebiliriz:

أ - *Hemze*: Bazı kelimelerde fasih Arapçadaki أ- hemze harfi, ي- ya harfine dönüşmüştür.

Örnek:

- جئت - geldim: جيت (ciytu)
- بدأت - başladım: بديت (bedeytu)
- بئر - kuyu: بير (bir)
- ذئب - kurt: ويب (wip)

ب- *Be*: Bu harf, Türkçe ya da Farsçadaki p- پ harfine dönüştürülür.

Bu değişim, bazen kelimenin ortasında, bazen de sonunda olur.

Örnek:

- ديس - pekmez: ديس (dips)
- حبس - hapis: حيس (heps)

⁵⁸ Timurtaş-Çıkar, s.208-209.

- لیس - *elbise*: لیس (*lips*)
- حلیپ - *siit*: حلیپ (*hêlip*)
- باب - *kapı*: باب (*Bêp*)
- هرپ - *kaçtı*: هرپ (*Harap*)

ج- *cim*: Siirt lehçesinde ج- cim harfinin, Türkçedeki ya da Farsçadaki

چ- *ç* harflerine dönüştüğü görülmektedir.

Örnek:

- ثلج - *kar*: فلج (*felç*)
- مجبور - *mecbur*: مجبور (*mecbur*)
- اجداد - *atalar*: اجدات (*eçdet*)
- مجنون - *deli*: مجنون (*mejnun*)

د- *del*: Siirt lehçesinde genellikle kelimenin sonundaki د- del harfi,

aynı mahrece sahip olduklarından dolayı ت- te harfine dönüştürülür.⁵⁹

Örneğin:

- عنقود - *salkım*: عنقوت (*unqût*)
- عود - *dal*: عوت (*ût*)
- صمد - *zengin*: صمت (*samet*)
- حسد - *kıskançlık*: حست (*hêset*)

⁵⁹Cengiz, Emin, "Siirt Arapçasını Yaşatmak", *Türkiye'de Konuşulan Arap Diyalektleri*, Ed. Yaşar Acat), Akdem Yayınları, İstanbul, 2018. s.234.

ع- ‘eyn: Gırtlak harflerinden olan ع-‘eyn harfi, Siirt Arapçasında bazen kullanımı kolaylaştırmak maksadıyla ح- h harfine dönüştürülmüştür.

Örneğin:

- ضيعت - *kaybettim*: ويخت (*wayyih̄tu*)
- جمع - *toplanma yeri*: مجع (*mecmeh̄*)
- معصرة - *sıkılan yer*: محصرة (*maḥsara*)
- معك - *sende*: محك (*meh̄ki*)⁶⁰

ق- *qâf*: Siirt lehçesinde genellikle bayanların konuşmasında ق- *qâf* harfi أ- hemzeye dönüştürülmektedir.

- قالو *söylediler*: آلو (*êlûv*)
- قامو *kalktılar*: آمو (*âmû*)
- قبر *kabir*: ابور (*abôr*)
- قبة *kubbe*: ابي (*ıbbé*)

1.2.3. Siirt Arapçası İçin Kullanılabilecek Özel Harfler

Siirt Arap lehçesi, hem Arap alfabesini hem de Türk alfabesini kullanmaktadır. Bunun dışında Kürtçe’den de etkilenmiş ve bunun için Kürtçe’de kullanılan bazı karakterlerde ilave edilmiştir.

Daha önce Siirt Arapçasına uygun bir alfabe *Siirt Arapçasını Kurtarmak* adlı eserinde yazan Necim Gül, Türkçe alfabenin yanında, Siirt Araplarının boğaz yapısına uygun şu harfleri ilave etmiştir: W, Q, X, H̄, É, Í. *Siirt Arapçası* adlı eserinde M. Şefik Görgin de farklı bir alfabe oluşturmuştur. Bu çalışmamızda bizler de Necim Gül’ün kullandığı harfleri tercih ettik.

⁶⁰ Cengiz, s.238.

W: Farklı dillerde de kullanılan bu karakter, orijinal Arapçada bulunan dad- ض zı ذ- zal- ظ gibi seslerin Siirt Arapçasında değişime uğraması ve Kürtçenin etkisi ile oluşan bir sesi karşılamak üzere tasarlanmıştır.⁶¹

Örnekler:

Wîp: (kurt) araytu wîp (Kurt gördüm.)

Fıwwa: (gümüş) ğôsîfî iyé fıwwa (Yüzüğüm gümüştür.)

Wehep: (altın) ıl wehep kıl ğîli (Altın pahalanmış.)

Qâwi: (sağlam) wahru u qavi (Sırtı sağlamdır.)

Mıwwi: (aydınlık) sâr mıwwi (Aydınlık oldu.)

Wihôr: (öğle) sallaytul wihôr (Öğle namazını kıldım.)

Wîdôné: (bidon) tayyîftul wîdôné (Bidonu doldurdum.)

Wırra: (kuma) ceblu wırra ‘ele maratu (Eşinin üstüne kuma getirdi.)

Wenebé:(kuyruk) wenebîtul fi’lep iyé ıkveysé (Tilkini kuyruğu güzeldir.)

Warbé: (vuruş) warap şel wîp (Kurta vurdu.)

Ĥ,ĥ: Bu karakter, Siirt Arapçasında bulunan ama Türkçenin mevcut 29 harflik alfabesinde karşılanmayan sese karşılık olmak üzere seçilmiştir. Bu karakterin, Mardin’de konuşulan Arapçanın yazı dilinde de kullanıldığını belirtmekte fayda var.⁶² Arapçanın ح harfinin karşılığıdır.

Örnek:

Ĥekkôyé: (hikâye) hekeytu şel veled ĥekkôyé (Çocuğa hikâye anlattım.)

Mırqâĥ: (sapan) waraptu hacara fil mırqâĥ (Ona sapanla taş vurdum.)

Sahĥa: (sıhhat) int fi sahĥa? (Sıhhatte misin?)

Râĥa: (rahat) int râĥa? (Rahat mısın?)

Zahqa: (yıldırım) irtamat zahqa (Yıldırım düştü.)

Ĥîs: (ses) ĥîssu uv ‘êlî (Sesi yüksektir.)

⁶¹ Gül, Necim, *Siirt Arapçasını Kurtarmak*, Sage Yayıncılık, Ankara 2013, s.60.

⁶² Gül, s.60.

Ĥícér: (kucak) ilveled uv fi hícér immu (Çocuk annesini kucağındadır.)

X,x: Türkçe dışındaki farklı dillerde kullanılan bu karakter, Siirt lehçesinde de çevresindeki dillerden etkilenecek kullanılmaktadır. Mardin lehçesinde de bu karakterin kullanıldığını görmekteyiz.⁶³ Arapçadaki خ- *xa* harfinin karşılığıdır.

Örnek:

Xâyôf: (bulanık) ılmay u xayôf (Su bulanıtır.)

Rexu: (gevşek) ıl hêbel u rexuv (İp gevşektir.)

Xemri: (mor) ıl perde u xemri (Perdemiz mordur.)

Xalta: (karışım) xallot ıl mişevşé (Çorbayı karıştırdı.)

Xêl: (dayı) ehip xêli (Dayımı seviyorum.)

Textiyé: (halı) textiytne ikveysé (Halımız güzeldir.)

Xâtor: (hatır) lû xâtor (Hatırı var.)

Q, q: Bu harf, hem fasih Arapçada hem de Siirt Arapçasında bulunan ق- *qaf* kaf sesine karşılık olarak seçilmiştir. Zaten Arapçayı latin alfabesi ile yazan Arapların yanı sıra, Azeriler ve Kürtler de bu harfi kullanmaktadır.⁶⁴

Örnek:

Qırn: (boynuz) qırnû kınkasar (Boynuzu kırılmış.)

Rahqa: (yama) fi fi ittıgıtu rahqa (Gömleğinde yama var.)

Qımqôm: (sürahi) ılqımqôm fiyu may (Surahide su var.)

Qırwa: (borç) qarawtulu parât (Para borç verdim.)

Qârîş: (kayış) qârîşi inqatah (Kayışım koptu.)

Qâri: (okuyan) selmen uv qâri (Selman okumuş biridir.)

É,é: Bu karakter, Siirt Arapçasında bulunan ve “kırık e” diye tabir edilen bir sese karşılık olmak üzere kullanılmıştır. “E” ile “i” sesinin ortası gibi bir sesi karşılar.

Örnek:⁶⁵

Lebeniyé: (yoğurt çorbası) şırıbtu lebeniyé (Yogurt çorbası içtim.)

⁶³ Gül, s.61.

⁶⁴ Gül, s.61.

⁶⁵ Gül, s.61.

Yêriyé: (şaka) seytu yêriyé (Şaka yaptım.)

Cínné: (cennet) cínnét ıl-firdevs (Firdev cenneti.)

Fítné: (fitne) sar fitné (Fitne oldu.)

Êîlé: (hile) seve Êîlé (Hile yaptı.)

Meymé: (nine) kıl perét sarôt meymé (Yaşlanıp nine olmuş.)

Í,î: Bu harf ise fasih Arapçada bulunan “e”, “i” ve “u” seslerinin Siirt Arapçasında zaman içerisinde değişime uğramasıyla oluşan yeni sesi karşılar. “ı” ve “i” sesinin ortası bir sese karşılık gelmektedir.⁶⁶

Mírê: (ayna) tallıhtu fil míré (Aynada baktım.)

Wíbbéné: (sinek) wíbbéné qarasıtnı (Sinek beni ısırıldı.)

Sílkê: (ince ip) şekeltu zırrı fis-sílkê (Düğmemi iplen diktim.)

Bínt: (kız) bíntu ızzevcét (Kızı evlendi.)

Kíl: (ye) kíl şimmêm (Kavun ye.)

Cínê: (kanat) cínê kınkasar (Kanadı kırılmış.)

Fím: (ağız) fimmu uvé ıqbîr (Ağzı büyüktür.)

(‘) **Ayn sesinin karşılanması:** ayn sesini karşılamaktadır örnekleri aşağıda gösterilmiştir.⁶⁷

Me‘cun: (macun) ‘ecentu’t tehhin (Hamuru övdüm.)

‘araf: (bildi) ‘arafıl meselé (Konuyu bildi.)

Fe‘lép: (tilki) mısıktû fe‘lép (Tilki tuttum.)

Ne‘cé: (koyun) ne‘cîtnê harabot (Koyunumuz kaçtı.)

‘abartu: (geçtim) ‘abartu mın ıs-sôq (Çarşıdan geçtim.)

Se‘lep: (salep) iştaraytu se‘lep (Salep satın aldım.)

Lí‘bé: (oyun) lí‘ibtu me‘ıl uvélît (Çocuklarla oynadım.)

‘asar: (ikinci) sallaytu salatıl ‘asar (İkinci namazını kıldım.)

‘imôr: (ömür) ‘imri intem uv meseytu şî (Ömrum bitti bişey yapamadım.)

Mo‘rof: (bilmiyorum) mo‘rof mın eysebınt (Nereli olduğunu bilmiyorum.)

⁶⁶ Gül, s.62.

⁶⁷ Gül, s.63.

‘**imar:** (Ömer) ehip ‘imâr (Ömeri seviyorum.)

^ işaretli, Siirt Arapçasında çok miktarda bulunan uzun heceler için kullanılacaktır.

Örnek:

Ĥêcé: (eşya) li Ĥêcé ıleyk (Sana ihtiyacım var.)

Nêneh: (nane) ĥattaytu fil ‘edesiyé Nêneh (Çorbaya nane koydum.)

Zâlom: (zalim) êwı’ş-şagş uv zâlom (Bu kişi zalimdir.)

Şêkér: (şükreden) bekkér uvé şêkér (Bekir şükürdardır.)

Xêlé: (teyze) xêltî iyé ıxtayaré (Teyzem yaşıdır.)

Bôvş: (çok) issené fî fistak bôvş (Bu sene çok fısık var.)

1.2.4. Siirt Lehçesinin Morfolojik Özellikleri

1.2.4.1. İsimlerdeki Değişiklikler

Fasih Arapçadaki isim kendisine has özellikleri olduğu gibi, Siirt lehçesindeki isimlerinde kendisine has özellikleri vardır. Bunlar da başlıca tekil-tesniye-çoğul, müzekkerlik-müenneslik, marifelik-nekirelik olarak sayılabilir. İsm-i mekân ve ism-i âlet yapısı, fasih Arapçadaki şekilleriyle aynıdır. İsm-i mevsullar ise الذي ve التي yerine لي -lê kullanılır. Örnek: لي ما جا (lé me ce me’ôk) الذي لم يجى معك anlamındadır ve bu sıklıkla kullanılmaktadır.

Tekil-Tesniye-Cem’

Tekil	Tesniye	Cem’
رجول-racôl	رجلين-racileyn	ارجيل-ircél
قلم-qalem	قلمين-qelemeyn	اقلومي-ıqlumé
مנדیل-mendil	منديلين-mendileyn	منيدیل-Minédil
كلب-kelp	كلبين-kelbeyn	اكليب-Iklép
احمار-iĥmâr	احمارين-iĥmâreyn	اڤمير-iĥmîr
مسلم-mıslém	مسلمين-mıslimeyn	مسلمين-mıslimîyn

Müzekkerlik-Müenneslik

Siirt Arap lehçesinde, fasih Arapçada olduğu gibi müzekkerlik ve müenneslik alametlerine riayet edilir. Siirt Arap lehçesinde hem isimlere ait olan; hem de fiillere eklenen bütün müenneslik alametleri kullanılır.

Müzekkerlik	Müenneslik
ورپ - Warap (vurdu)	ورپوت - warabôt
مات - Mêt (öldü)	ماتت - metét
قام - Qâm (kalktı)	قاموت - qamôt

1.2.4.2. Siirt Lehçesinde Sözdizimi (Sentaks)

Soru Edatları

- Fasih Arapçada soru edatı olarak kullanılan من, Siirt lehçesinde من “meksur, م - mim” ile tellafuz edilir. Örnek: من وربوك - *min warabôk* (kim seni dövdü)?
- Nasıl anlamına gelen كيف yerine, Siirt lehçesine has اشم - *eşem* edatı kullanılır. Örnek: اشم صار - *Eşem sâr* (nasıl oldu)?⁶⁸
- Hangi, anlamına gelen اي yerine اينم - *eynim* edatını kullanılır. Örnek: اينم واحد او - *eynim vehéd uv* (hangisidir)?

İsim Cümlesi

Fasih Arapça’da olduğu gibi Siirt lehçesinde isim cümleleri, iki isimden veya bir isim ile bir fiilden oluşur. Ancak bir isim ile bir fiilden oluşan isim cümlesinin kullanılması daha uygundur. Şunları örnek olarak gösterebiliriz:

- مراد طلح من البيت - *murâd talah minil beyt* (murad evden çıktı).
- فطمة راحت السوق - *Fatma râhôt 1s-sôq* (fatma çarşıya gitti).
- ال استاد دخل المدرسة - *1l 1stêd dexel 1l-madrasé* (hoca okula girdi).

⁶⁸ Timurtaş-Çıkar, s.215.

- عمر قرأ القرآن - 'imar qara Qur'an (ömer Kur'ân okudu)

Fiil Cümlesi

Siirt lehçesinde fiil cümlesi, en az bir fiil ve bir isimden oluşur. Şunları örnek olarak gösterebiliriz:

- رحى السوق - rıhtu ıS-sôq (çarşıya gittim).
- عمرت الكرم - 'amartul karm (bağı sürdüm)
- ورىت شا مراد - waraptu şê Murâd (muradı dövdüm).
- عرفت الحق - 'araftul hâq (hakkı bildim).

1.2.5. Siirt Lehçesini Konuşanların Fasih Arapçayı Anlama Durumları

Siirt Araplarının, fasih Arapçayı anlama kabiliyetleri zayıftır. Bunun nedeni, Siirt lehçesinin fasih Arapçadan kopuk olması; özellikle kendi lehçeleriyle okuma ve yazma imkânı olmadığı için farklı dillerin etkisi altında kalıp fasih Arapça'dan uzaklaşmalarıdır.⁶⁹ Buna rağmen Siirt Arapları, Kur'ân okunduğunda konusunun ne olduğunu anlamakta; fasih Arapça konuşan biriyle meramını rahatlıkla anlatabilmekte ve anlaşabilmektedirler. Bunların, modern Arapça ve basın Arapçası anlama kabiliyetleri ise oldukça düşüktür.

⁶⁹ Timurtaş-Çıkar, s.218.

2. BÖLÜM

2.1. KONULARIYLA ATASÖZÜ ve DEYİMLER

Atasözleri ve deyimler, bir milletin kültür seviyesini, hayat tecrübesini, dünyaya bakışını gösterirler. Dil denen mucize, atasözleri ve deyimlerle ayrı bir anlam, zenginlik, kıvraklık, kesinlik, güzellik kazanır. Sayfalarla anlatılmayan bir gerçek, bir şimşek hızıyla onlarda görünür. Atasözü ve deyimler dil, tabiat ve İnsan arasındaki yoğrulmanın ürünüdür. Toplumun sosyal ve kültürel değerlerinin aktarılmasında, bireylerin sosyalleşmesinde önemli rol oynayan atasözleri ve deyimler; bir kimliğin, bir fotoğrafın, bir yaşam tarzının, bir toplumun betimlenmesinin, tasvir edilmesinin en önemli göstergesidir.

Atasözleri, Arapçada mesel (çoğulu emsâl), darb-ı mesel (çoğulu durûb-ı emsâl) tabir diye adlandırılıp konuşma dili ve manzum-mensur yazı dilinde yaşayan, hikmet ve nasihatlerle dolu olup eğitici ve öğretici yönleri sahip veciz sözlerdir.

Deyimler ise, yine konuşma dilinde manzum ve mensur yazılarda, sıkça rastladığımız çoğunlukla, birkaç kelime veya bir kısa cümle ile teşbih, istiare, mecaz, kinaye sanatları kullanılarak bir meramı anlatan, bir hadiseyi tasvir eden sözlerdir.⁷⁰

Son derece geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Arap milletlerinin kullandıkları atasözleri arasında bulunan birtakım farklar, hayat şartları, bölge farklılıkları, ayrı iklimler ve diğer milletlerle olan münasebetten kaynaklanmaktadır. Fakat tüm bu ayırıcı faktörlere rağmen Kuzey Afrika'dan Yukarı Mezopotamya'ya kadar geniş bir coğrafyada yaşayan Arapların aynı lafız ve manalarda veya birbirine çok yakın atasözlerini

⁷⁰ Atagül, Yasemin Yılmaz, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Atasözü ve Deyim Öğretiminde Film ve Hikâye Tekniklerinin Etkililik Düzeyleri Açısından Karşılaştırılması*, Sakarya Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2016, s.2.

kullanılmaktadırlar.⁷¹ Bu benzerlik Anadolu'da konuşulan Arapça diyalektlerinde de göze çarpmaktadır. Örneğin; Mardin/Midyat yöresinde konuşulan Mahalleme lehçesi ile Siirt merkez ve Rıstak bölgesinde konuşulan Arapça'daki atasözlerinin pek çok noktada benzerlikler taşıdığını görmekteyiz. Örnek:

Siirt –Midyat Atasözleri benzerlikleri

Siirt atasözleri	Midyat atasözleri	Türkçesi
كل واحد بيكي على ميتو	كل واحد بيكي على ميتو	Herkes kendi ölüsü için ağlar
نصيبوك إصبيوك	نصيبك إصبيك	Nasibinse döner dolaşır seni bulur
حوالينا أو لا علينا	حوالينا أو لا علينا	Ya Rabbi! Musibeti bize musallat etme
فكيننا الحرامي، الحرامي ما بيفكنا	فكيننا الحرامي، الحرامي ما بيفكنا	Biz hırsız bıraktık hırsız bizi bırakmıyor

72

Konumuz olan Siirt Atasözleri ve Deyimleri de Siirt merkez ve çevre köylerin İkizbağlar (Tom), Fırsef (Dereyamaç), Fıskın, (Doluharman), snép, (Çatılı) Hâlenzé ve Tillo ilçesi kendi lehçeleriyle aynı atasözünü farklı bir şekilde telaffuz edebiliyor. Yeri geldiğinde bu konulara temas edeceğiz.

Her ulusun kendine has atasözü ve deyimleri olduğu gibi yine evrensel diyebileceğimiz çoğu ulusta kullanılan aynı veya benzer atasözü ve deyimleri bulunmaktadır.

Siirt lehçesinin de kendine özgü atasöz ve deyimleri vardır.

Örnek:

1-'eybıl veleyé iy dum fef tiyé,

عيب الولاي اي دوم فاف تيوم

“Siirt’in ayıbı üç gün sürer.”

⁷¹ Acat, Yaşar, “Mahalleme Lehçesinde Kullanılan Atasözü ve Deyimlerin Fasih Arapçada Kullanılan Atasözü Deyimlerle Mukayesesi”, *e-Şarkiyat İlim Araştırma Dergisi*, C.8, Sayı.2(16), Kasım 2016, s.696.

⁷² Acat, s.248-249.

2-Şêşu daqôn bele ‘eqol⁷³

شاشو دقون بلا عقول

“Sarık ve sakalı var, akli yok.”

Siirt Arap Lehçesinin kendine has atasözleri olduğu gibi, bazen Türkçe ve Kürtçe’den, bazen de fasih Arapça’dan aldığı ve kendi üslubuyla ifade ettiği atasözlere sahip olduğunu görüyoruz. Ne yazık ki son dönemlerde anne ve babaların dizlerinin dibinde oturup hikâye dinlerken öğrenilen hikaye arasında geçen atasözü ve deyimleri, ya televizyon ve sosyal ağların yaygınlaşmasıyla unutulmaya başladı ya da yeni nesiller bunlardan habersiz olarak sadece yaşlı teyze ve amcaların hafızlarında kaldı ve onların vefatıyla beraber yok olmaya yüz tuttu.⁷⁴

Siirtli Arapların günlük konuşmalarında kullandıkları atasözler, asırların tecrübe ve birikimiyle oluşup günümüze kadar intikal etmiş sözlü edebiyat ürünleridir. Bu unsurların kaynak kişilerden derlenip muhafaza altına alınması son derece önemlidir. Bu yörede kullanılan atasözlerinin tamamını bu çalışma çerçevesinde vermek mümkün olmasa da hem örnek sadedinde hem de kayıt altına alınıp muhafazası sağlansın diye bu atasözlerinden konularına göre bir demet sunmak istedik.

Bu çalışmamızda atasöz ve deyimleri kelime kelime işleyip aslının ne olduğu, farklı bir dilden alındıysa hangi dil olduğunu izah etmeye çalıştık. Siirt Arapçasını öğrenmek isteyenler için atasözü ve deyimlerin yanı sıra bolca cümle kurup bu cümlelerin hem Türkçe tercümesi hem de Arapçasını yazdık ve farklı bir seslendiriş olduğunda ise buna da değinerek okuyucuya sunduk.⁷⁵

⁷³ Siirt merkezde ‘eqôl şeklinde telaffuz edilen bu kelime Rıstak bölgesinin bazı yörelerinde ‘eqêl şeklinde telaffuz edilir. Örneğin Tôm (İkizbağlar) ve Hâlenzé halkı bu kelimeyi ‘eqêl şeklinde kullanır.

⁷⁴ Cengiz, s.255.

⁷⁵ Ayrıca bkz. Gül, s.87-105.

2.2. HİKMET

İnsanlar konuştuğu sözün niteliğine göre değerlendirilir ve sözü ölçüp biçen, gerektiği yerde kullanan kişilere de itibar edilir. Dolayısıyla ağızdan çıkan her bir söz, kişinin değerini ortaya koyan bir ölçüdür. Atasözlerinde bu tip sözler “hikmetli söz” denildiği gibi önemine vurguyla “akıllı söz”, “manalı söz” gibi isimlerle de adlandırılmıştır.⁷⁶ Hikmetli söz ağızdan damlayan bal olup, insanın değerini ortaya koyan bir ölçüdür. Siirt atasözleri konu ve maksat açısından genellikle hikmetli sözlerdir. Dolayısıyla burada Siirt Arapça diyalektinde kullanılan hikmet temalı atasözleri yeri geldiğinde örnekler üzerinde incelenecektir.

1. Harap min tehtî'l-matar, irtamâ tehtî'l-mezrîp

هر پ من تحت المطر ارتمی تحت المزریپ

“Yağmurdan kaçtı, oluğun altına düştü.”

هرپ - *harap* (kaçtı): Kaçtı kelimesi bir mazi fiil olup Siirt Arapçasında fasih arapçadaki şekliyle aynı anlamda ve kalıpta kullanılmaktadır. Ancak fasih Arapçada fiilin son harfi olan ب- *be*'nin harekesi üstün iken, Siirt lehçesinde ise kelimelerin son harfleri genellikle sükûn üzere tellafuz edilir. Ayrıca Siirt Arapçasında kelimelerin sonunda bulunan sakin ب- *b* harfinin p sesine dönüştüğü fonetik yapı değişikliği bu fiilin tellafuzunda da kendini göstermiştir.

من تحت - *min teht* (altından): min harfi cer teht (alt) ise mecrur isimdir. Bu yapı Siirt lehçesinde, fasih Arapçadaki kullanımla aynı yapı, mana ve işleve sahiptir. Ancak تحت- *teht* kelimesinin son harfi fasih arapçada من-*min* den dolayı mecrur okunurken Siirt lehçesinde ise kelimelerin son harfleri sakin okunduğu için من- *min* harfi cer'inin mamulü üzerindeki ameli tespit edilememektedir.

⁷⁶ Alkaya, Ercan, “Dil ve Söz Bağlamında Kırım Karay Türklerinin Atasözleri”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı. 20, Yıl. 2006/1, s. 89-99, 93-94.

lé missabâh (sabahın): fasih Arapçası للصباح / *li's-sabâh* Siirt lehçesinde صباح - *sabah* ve صباح - *missabâh* olarak da kullanılır.

inke (şayet): Aslı إن كان - *in kâne* dir.

mê sexnét (ısıtmazsa): ما - *sexnét* fasih Arapçayla aynı kalıpta kullanılır; ancak خ harfi sakın olarak seslendirilir. sonundaki ت ise bu fiilin faili olan شمس - *şems* kelimesinin muennes olduğunu gösteren te'nis alametidir.

lé 'asriyé (ikindininki): لي harfi, sıfat tamlaması gibi kullanılıp yani شمس عصري - *şems 'asriyé* (ikinci güneşi) manasındadır.

ikindi: Kalıp ve mana açısından fasih Arapçadaki gibi kullanılır. عصري kelimesi ise Siirt Arapçasında akşamdan önceki zaman dilimini ifade eder.

hiç: Türkçeden ödünç alınan ve Siirt Arapçasında sıkça kullanılan bir kelimedir. Zira هیچ مارحت - *hiç mê rıhtu* (Hiç gitmedim) veya اليوم هیچ ما بعث شي - *il-yevm hiç mê bi'tu*⁷⁸ *şiy* (Bugün hiçbir şey satmadım) vb. örneklerde görüldüğü üzere hiç kelimesinin söz konusu lehçede yaygın bir kullanımı vardır.

mô's-sexxén (ısıtmıyor): Aslı nefy edatlarında olan ما harfi halk dilinde elif vava dönüştürülerek مو - *mô* olarak telaffuz edilir.

sexxén (ısıtmak): Manasında fasih Arapça gibi kullanılır.

Fakat Siirt lehçesinde imale li olarak seslendirilir.

⁷⁸ *Bi'tu* kelimesinin Siirt Arapçasında genellikle *bihtu* şeklinde telaffuz edildiği müşahede edilmiştir. Bu durum, ح harfinin telaffuzunun ع harfinden daha kolay olduğu için dilde bir kolaylık olsun diye tercih edilmiştir.

Her şeyin zamanında yapılmasının gerekliliğini ifade eder. Zamanında başlanmayan işler sürüncemede kalır ve istenilen sonuçlar alınmaz. Tıpkı ısınmak isteyen bir kişinin sabah güneşinden yararlanmayı akşam güneşi ile ısınmaya çalışması gibi. Bu sözden her işin zamanında başlanıp bitirilmesi gerektiğiyle ilgili bir öğüt vardır.⁷⁹

3. *il-insên fi beytû iy şettém şe's-siltân*

الانسان في بيتو اي شتوم شا السلطان

“İnsan evinde sultana bile söver.”

الإنسان - *il-insên* (insan): Siirt lehçesinde ا- *elif* esreli olarak seslendirilir.

في بيتو - *fi beytû* (evinde): Mahalli lehçede ت- *te* ile tellafuz edilince و- *vav* konacak kadar uzatılır.

اي شتيم - *iy şettém* (küfreder): Bu kelimenin başına muzari fiili ifade etmek için muzari harflerinden olan ي- *ya*'nın başına ا- *elif* getirilerek اي olarak talaffuz edilir.

شتيم - *şettém* fasih Arapçada ت- *te* seslendirildiğinde uzatılmazken Siirt lehçesinde ise uzatılır.

شا - *şê* Siirt lehçesinde sıkça kullanılan شا kelimesi tek başına kullanılmayıp zamir ya da isimle beraber kullanılır. لي-لك-له - *li'imâr-*

lehû-leke-lî (شانوك-شاني) - *şê 'Imar- şênû –şenôk-şênî* manasında

السلطان - *is-siltân* (sultan): Aslı س olan sultân kelimesi, Siirt lehçesinde daha kalın bir şekilde ص harfine yakın bir şekilde seslendirilir. Baştaki hemze de vasıl hemzesi olarak seslendirilir.

Her evin içi, sakinleri için güvenilir ve mahrem yeridir. Bu nedenle evlerde yapılan konuşmaların yaşanan olayların dışarıda duyulmayacağı

⁷⁹ Mergen,,s,225-226

düşünülür. Buna dayanarak her şey yapılabilir, konuşulabilir. Hatta kişinin kendi evinde memleketin sultanına bile dil uzatabilecek kadar rahat olduğunu ifade eder.

4. Le-trôh afâr lé îy fehkûk rôh afar léy bekkevîk

لا اتروح افار لو اي فحكوك روح افر لو بكوك

“Seni Güldüren yere değil ağlatan yere git.”

le-itrôh (gitme): Fasih Arapçada روح - *rôh* ذهب - *zehebe* ile eş anlamlıdır. Fasih Arapçada her ikisinde kullanılmaktadır.

افار - *afar* (mekân).

fehkûk (güldürenler): Bu kelimenin masdarı Siirt Arapçasında فحك - *fhk* şeklindedir. Fasih Arapçadaki ضحك - *dihk* ile aynı anlamda ve kalıpta kullanılır. Ancak Siirt lehçesinde ض harfi bazı kelimelerde f veya w ye dönüşebilmektedir. Örneğin fasih Arapçadaki ضرب - *zarebe* kelimesi, Siirt Arapçasında وارب - *warap* şeklinde telaffuz edilmektedir.

bekkevîk (seni ağlatanlar): Siirt lehçesinde mazi بكى - *bikî* ve masdar بكاء - *bikê* siğalarında ب - *be* harfi meksur olarak seslendirilir.

İnsanlar genellikle hoşlarına giden şeyleri dinlemek isterler. Hatta eleştiriye tahammül edemez ve bundan da üzüntü duyarlar. Bu nedenle insanlar hoşlarına giden şeylerin konuşulduğu yerlere gitmeyi tercih ederler. Ancak insana doğru yolu gösteren söz ya da eylem, üzüntü verse de doğru ve yerinde yapılan eleştiridir. Bu atasözü insanları bu konuda uyarmakta ve kendilerini eleştirmeyenlere dikkat etmelerini öğütlemetedir.⁸⁰

5. Daqqaynâlû mê rıqôs rıkısñalu mê daq

دقینالو ما رقوص رقصنالو ما دق

⁸⁰ Mergen, s. 124.

“Çaldık oynamadı, oynadık çalmadı.”

-دقینالو *daqqaynâlu* (davul ve benzeri ile çalmak): Tekil siğası olarak kullanılan bu kelimenin müfred mazi kalıbı olan دق-daq ise ق-qafın sukunu ile seslendirilir. Fasih Arapçadaki karşılığı ise دققنا-*daqaqne*'dir.

-رقوص *riqas* (oynadı): Mazi olarak kullanılan bu fiildeki ق-qaf harfinin harekesi Siirt ve ilçesi olan Tillo çevresinde “e” sesi ile telaffuz edilirken, Siirt’e bağlı Tom (İkizbağlar) ve Hâlenzé gibi köylerde ise “ô” sesi ile seslendirilmektedir.

Bu atasözü, bazı insanların kendilerine yapılan her öneriye olumsuz baktıklarını anlatmak için söylenir. Bu yapıdaki insanların her öneriye çeşitli bahaneler bularak kendilerine sunulan seçenekleri kabul etmedikleri belirtilmekte ve bu yapıdaki insanlarla iş yapmanın zorluğuna vurgu yapılmaktadır.⁸¹

6. Fîhk bele sebep uvé mın naqsıl edep.

فحك بلا سبب او من نقص الادب

“Sebepsiz gülmek edep noksanlığındandır.”

-فحك *fîhk* (gülmek): Aslı -ضحك-*dîhk* dir. Daha önce belirttiğimiz gibi birçok kelimedede ض-*za* harfi ف-*fe*'ye ya da و-*ve* sesiyle seslendirilir. Örnek:

ضرس⁸² /*wars/ dırs* gibi ورس

(بلا-bele) ب-*be* harfi meftuhtur.

(او-uv) o, هو anlamındadır.

Bu atasözü yersiz ve gereksiz gülmenin edep eksikliğinden kaynaklandığını anlatır. Öyleki eski insanların ciddiyetinin altında bu atasözündeki tenbihten kaynaklandığını düşünüyorum.

⁸¹ Mergen, s,76.

⁸² Atiyye, Şaban Abdulati, s,538

2.3. AHLAK

Bir halkın atasözleri, değerini ahlak sıfatından alır. Nitekim söylenen çoğu atasözleri erdemliğe, fazilete çağırırken kötülükten uzak kalmayı öğütler.

1. Şêp uv mê têt

شاپ او ما تاب

“Yaşlandı töbe etmedi.”

شاپ - *şêp* (yaşlandı): Fasih Arapçada ب- *be* harfi sakin ve mazmum

⁸³talaffuz edilir iken Siirt lehçesinde sadece sakin olarak seslendirilir.

او - *uv* (ve): Atıf harfi olarak kullanılır. Örnek; علي او عمر جو - *Ali ve Ömer geldiler.*

تاب - *têt* (tövbe etmek): ب- *be* harfi sakin olarak kullanılır.

Yaşı ilerlemiş olmasına rağmen bir türlü eski huyunu terk etmeyen, kötü alışkanlıklarını terketmeyen kişiler için söylenen sözdür.

Bir şeyi huy edinmiş kimseyi bu huyundan vazgeçirmek için ne kadar uğraşılırsa uğraşılısın, olumlu bir sonuç alınmaz. Kişinin huyunu değiştirmesi kendi gayretine, kendi iç sesine bağlıdır. Türkçedeki “*huylu huyundan vaz geçmez*” veya “*insan yedisinde neyse yetmişinde de odur*” bu anlamda kullanılıyor olup Arapça atasözlerinde ise, ما اتي مع اللين ذهب مع الكفن - “*Sütle gelen kefenle gider.*” şeklinde ifade edilir.

2. Uvé bele tarbiyé uvé bele salıqa

اوي بلا تربيو اوي بلا صليقا

“Hem terbiyesiz hem de hediksiz.”

تربيو - *tarbiyé* (terbiye): Arapça kökenli bir kelimedir.

صليقا - *selıqa* (hedik): Fasih Arapçada سليقا - *selıqa* kelimesi doğallık, fitrat manasına gelir.⁸⁴ Ahlakı güzel olmayan kişiye fitratına, doğasına uygun hareket etmeyen anlamını simgeleyen “hediksiz” ifadesi kullanılır.

⁸³ Razi, Muhammed, s,166

Eskiden yeni doğan bebekler için hedik olarak adlandırılan buğday pişirilir ve konu komşulara, akrabalara dağıtırdı. Bu uygulamanın çocuğun korunmasına vesile olacağı; daha terbiyeli, ahlaklı olarak yetişmesini sağlayacağına inanılırdı.⁸⁵

Bu inaniştan hareketle söz konusu atasözü, terbiyesiz ve uygunsuz davranışlar sergileyen kişiler için kullanılıyor.

3. Ithlp uv ihrip

اطلب او اهرپ

“İste ve kaç”

ithlp (iste): Emir sîğasıdır. Fasih Arapçada *ا*- *elif* mazmum iken Siirt lehçesinde ise, meksurdur.

ihrip (kaç): Emir kalıbından olan bu sîğanın *أ*- *hemze*'si fasih Arapçada mazmum iken Siirt lehçesinde ise meksur olarak seslendirilir.

Olayın konusuna göre olumlu ya da olumsuz anlamında kullanılabilen bir deyimdir. Genellikle kendisinde her türlü kötülüğün mevcut olduğu kişiler için kullanılır.

4. Kıl bızqu fi viç is semeké kıl êlét ılbañor mê kıl hevvê viçî

كل بيزقو في وج السمكي كل آلت البحور ما كل هوا وچي

“Balığın yüzüne tükürmüşler balık da deniz yüzümü ıslatmamış demiş.”

kıl: Esreli olarak seslendirilir. Zaid olarak getirilir.

bızqu (tükürdüler): *ب* - *be* esreli olarak seslendirilir.

viç (yüz): Aslı *وجه*⁸⁶-*vechun* dır. Siirt lehçesinde *و*-*vav* esreli *چ*-*çe* ise şeddeli ve zamirin atılmasıyla tellaffuz edilir.

balık (balık): *ا*- *elif* esreli *ه*-*ha* ise *ا*- *elif*'e çevrilmiş

⁸⁴ Atiyye, Şaban Abdulati, s,444

⁸⁵ Mergen, s,133

⁸⁶ Atiyye, Şaban Abdulati, s,1015,1016

آلت - *elét* (söyledi): قالت - *qultu* manasındadır.

البحور - *ulbaħor* (deniz) mufredtir. Fasih Arapçadaki بحر - *behr* karşılığında kullanılır.

هو - *hevve* (ıslattı): و - *vav* şeddeli olark okunur. Aslı bilinmeyen bir kelimedir.

Bu atasözü, arsız utanmayan birşeyden çekinmeyen toplumun değerlerini hiçe sayan kişiler için kullanılır. Öyleki bu kimseler kendilerine ne nasihat edilirse edilsin kendi bildiklerini okur ve ne kadar kendilerine hakaret edilse umursamaz, pişkinliğe vurur ve durumu hoş karşılarlar.⁸⁷

Türkçedeki “arsızın yüzüne tükürmüşler yağmur yağıyor demiş” ifadesi yine bu anlamdadır.

5. ‘aqél qebe

عقول قبي

”Akli kaba”

قبي - *qebe* (kaba): Türkçe ve Kürtçede kullanılan bir kelimedir.

Havali, tepeden bakan, kendini çok beğenen, başkalarına üstten bakan, kişiler için kullanılan bir deyimdir. Türkçedeki “Burnundan kıl aldırmayan” deyimiyile eş değerdir. Bu deyim, bu vasfa sahip insanlarla diyaloga girmenin zor bir durum olduğunu ifade eder.⁸⁸

6. Kıl ne‘elû iccemel ırravde‘e kıl rafa‘ôt icreye

كل نعلو الجمل الرودع كل رفعت اجري

“Deveyi nallamaya kalkmışlar kurbağa da ayağını kaldırmış.”

نعلو - *ne‘elu* (nallamak): Fasih Arapçada ع - ‘ayn’ı mazi siğasında şeddeli olarak okunurken نعل - *ne’l* Siirt lehçesinde sakın olarak seslendirilir.

⁸⁷ Mergen, s,47.

⁸⁸ Mergen, s,14.

الروودع - *il'r-ravda'a* (kurbağa): Siirt'in şehir merkezinde الروودع - "ravde"
ifadesi kullanılırken köylerinde ise "İşqavqara" ifadesi kullanılır.

اجريا - *icreye* (ayağını): Fasih şekli رجلها - *riclehe* ifadesi değişikliğe uğramış ve Siirt lehçesinde اجريا - *icreye* olarak telaffuz edilir olmuştur.

Kişinin ahlaki açıdan haddini aşmayıp sınırını bilmesi gerektiğini ifade eden bir söz olup kendisini ilgilendirmeyen işlere burnunu sokan ve kendisini olduğundan daha büyük gören kimseler için kullanılır. Özetle, "olmaması gereken yerde bulunup yapılmaması gereken şeyleri yapma" anlamında kullanılır.

7. Iqlbû uv let riddû

اقلبو او لات ردو

"Dök fakat geri çevirme."

اقلبو - *iqlibu* (dök): Emir sığası tekil kişi و-vav çoğulu ifade eden harf değil, zamir işini görür.

ولات حين مناص⁸⁹ - *lét* (olumsuz): Lêtê edatı, (ama artık kurtuluş zamanı değildi) ayetinde geçtiği üzere fasih Arapçada da kullanımı söz konusudur.

ردو - *riddû* (çevirmek): ر - *ra* meksur seslendirilir.

İkram edilen bir şeyin geri çevrilmesinin ahlaki açıdan doğru olmadığı anlatılır. Öyleki ikram edilen bir şeyi geri çevirip muhatabın gönlünü kırmaktansa onu dökmenin bile daha iyi olacağı, bu davranıştan şiddetle kaçınılması vurgusu yapılıyor.

8. Ma'laqa fi fimmu il hâcara fi iydû

معلقة في فمو الحجرة في ايدو

"Kaşık eğzında taş elinde"

معلقة - *ma'laqa* (kaşık): م - *mim* meftuh olarak seslendirilir.

⁸⁹ Sad, 38/3.

فممو *fimmu* (ağız) ف - *fe* meksur م - *mim* ise şeddeli seslendirilir.

ایدو *iydu* (eli) ا - *elif* meksur olarak ilave edilir.

Yapılan iyiliğe karşı kötülükle karşılık veren kişiler için kullanılan bir ifadedir.⁹⁰

Bazı kişiler kendisinden fayda gördüğü kişiye karşı nankörlük ederek zarar verirler. Öyleki bu kimseler fayda görmeye devam etseler de söz konusu deyimde ifade edildiği üzere taşı göstermekten, yani iyilik sahibine zarar vernekten geri durmazlar.

Türkçedeki “*besle kargayı oysun gözünü*” atasözü tam da bunu anlatmaktadır.

9. İy télôh vesex mın teht abâfirû

ای طیلوح وسخ من تحت ابافیرو

“Tırnakların altından kir çıkartıyor.”

ای طیلوح *iy-télôh* (çıkartıyor): Sadece -طیلوح *télôh* kullanıldığında mazi olarak “çıkarttı” anlamındadır. ای *iy* ile kullanıldığında muzari olup *yıtla* - يطلع - çıkartıyor manasındadır.

ابافیرو *abâfirû* (tırnaklar): Siirt Arapçasında tekil’i için بفر - *bıfôr* ifadesinin kullanıldığı bu kelime, fasih Arapçada ظفر - *zufr*⁹¹ karşımıza çıkmaktadır. Ötreli olan ظ - *za* harfi esreli olan ب - *ile* değiştirilmiştir.

Bu lehçede bazen ظ - *za* harfinin ف - *fe*’ye dönüştüğü de müşahade edilmektedir. Bunun için فهر - *zher* , ظلام - *zlam* kelimeleri bu örneklerden bir kaçıdır.

⁹⁰ Mergen, s,88

⁹¹ Atiyye, Şaban Abdulati,576

Bu deyim, ortalığı velveleye verip ortamı geren, karıştıran; kendisinden bunun hesabı sorulduğunda ise bahaneler üreten kimseler için kullanılan bir ifadedir.⁹²

10. Lé lû kîn mêlû dîn

لي لو كين مالو دين

“Kindar olan kişinin dini yoktur.”

lu (vardır) له - *lehu* manasındadır.

(*kin*-كين) Türkçeden geçerek Siirt lehçesinde yer edinmiş bir kelimedir.

Kin ve nefretin İslam ahlakıyla bağdaşmadığını anlatan bir sözdür. Nitekim kin duygusu, sahibini nereye çekerse kişi oraya gider, dinin ve aklın sesine kulak vermez. Bazen kendisini tehlikeye atma pahasına kin tuttuğu kişiye zarar vermek ister.⁹³

11. Kelpu târâ gerî me‘û uvé ıxsârâ

كلپ او طارة گري معو اوي اخصارا

“Onunla konuşmak zarardır.”

tarat: Kökeni bilinmeyen kelimelerdendir. Kafiye uyumu için ilave edilmiş. Ya da تارة - *têrat* manasındadır. Yani köpek tekrar köpek ama onunla konuşmak değil. Yani köpeğin havlamasına tahammül edilir ama onun konuşmasına tahammül edilmez.

geri - گري (konuşmak): Siirt lehçesine girmiş aslı bilinmeyen kelimelerdendir.

ıxsara (zarar): Fasih Arapçada ki خسارة - *xasêrat*⁹⁴ anlamında kullanılır.

⁹² Mergen, s,254

⁹³ Mergen, s,176

⁹⁴ Atiyye, Şaban Abdulati, s,233

Ahlakı bozuk edep usulü bilmeyen konuşması seviyesiz ve kırıcı olan kişilere karşı kullanılan atasözüdür. Köpeğin havlamasına tahammül olurda senin konuşmana tahammul edilmez.

12. Kelbı ıl-esved mô yıbyaf

كلب الاسود مو يبيف

“Siyah köpek beyaz olmaz.”

-اسود *ıl-esved* (siyah): Siirt lehçesinde fasih Arapçadaki -الاسوت *esved*'ın د-dal'ı yerine ت- *te* kullanılır.

-يبيف *yıbyaf* (beyazlamak): Fasih Arapçanın -يبيض *yebyaddu*⁹⁵ ile aynı manadadır.

-ضرب *da* çoğu yerde ف- *fe* olarak tellafuz edilir. -ضحك فرب *gibi*.

İnsanın huyu değişmeyeceği, neyse öylece kaldığını anlatıyor. Türkçe deki “*can çıkar huy çıkmaz*” gibi, nasihat ve övgüden sonra aynı ahlakı sergilemesi ya da belli bir eğitmeden sonra yine aynı ahlaka sahip olmasına denilen bir sözdür.

13. Izlım uv nêm îhrım uv nêm fî rab léy moy nêm

اظلم او نام احرم او نام في رب لي مي نام

“Zulmet yat yoksun bırak yat yatmıyan bir Allah var.”

-احرم *îhrım* (mahrum bırak): ا-elif meksurdur. Fasih Arapçası -حرمان *hirmân* dır.

لي- *lé* (o ki) الذي- *el-lezî* manasındadır.

-مي *moy* (olumsuz edatı): ي- *ya* sakindir olumsuz edatı olan ما- *me* manasındadır.

Genellikle zalim, hak tanımaz, göz ününde yapılan zulme karşılık zalime denilen bir sözdür.

⁹⁵ Atiyye, Şaban Abdulati, s,79

Hak Allah katında bilinir ve mazlumun hakkını alacaktır. Mazlum ile Allah arasında perde yoktur, duası kabul edilir. Zalim rahat yatıyor olsa bile yatmayan mazlumun hakkını zalimden alacak yüce Allah vardır.

14. **Ĥele iy ĥellî ilmay moy ĥellî**

حلا اي حلي المي موي حلي

“Tatlı tatlandırır su ise bırakmaz.”

حلا - *ĥele* (tatlı).

اي حلي - *iy- ĥellî* (tatlandırıyor).

المي - *ilmay* (su): Aslı الماء - *el-mê* iken ا - *elif* esre li olarak seslendirilmiş
أ - *hemze* de ي - *ya*'ya değişmiş.

Bir iyilik yapılmak istendiğinde başkaları da bu iyiliği engelliyorsa bu söz söylenir.⁹⁶

Kıskançlık ya da farklı nedenlerden dolayı yapılan bir iyiliği engellemek için çaba harcayanları anlatan bir sözdür.

15. **Célôk ğam ifbit célôk farĥa imné ifbit**

جالوك غم افبت جالوك فرحة امني افبت

“Üzüntüde gelse sevinçte gelse sabret.”

جالوك - *celok* (sana geldi): Orjinali جاء لك - *cêe leke*'dir.

افبت - *ifbit* (sabret): Orjinali اثبت - *isbit*'tir. ث - *se* ف - *fe* ye dönüşmüş.

امني - *imné*: Türkçedeki ekler olan de, te, ve türevleri anlamındadır.

Üzüntü ve sevinç anında kişinin seviyeli olması aşırıya kaçılmaması gerektiğini anlatır.

2.4. KADIN

Kadın toplum içerisinde hep önemini korumuştur. Kadın için şiirler, şarkılar, atasözleri ve deyimler dile getirilmiştir. Siirt arapları da Siirt

⁹⁶ Mergen, s,250

Arapçasıyla şarkılar, şiirler dile getirdiği gibi atasözleri ve deyimler söylemişlerdir.

1. Il im itfîq issey text binte ille môttiq issey baxta

الام اتيق اسي تحت بنت الام مو تيق اسي تحت بنت

“Anne kızının tahtını yapa bilir fakat bahtını yapamaz.”

il-im (ana) -ام (ana) fiilin faili olan *issey* (ediyor): *itfîq* -اتيق müennes olduğu için *ta*-ت şeddeli olarak seslendirilir. Müzekker olmuş olsaydı *birinci ta*-ت *ya*-ي *ya* değişmiş olurdu.

issey (yapıyor): Faili müennes olduğu için bazen *itsey* -اتسي olarak da seslendirilir. Müzekkeri ise *iysey* -ايسي seslendirilir.

text (taht): *text*-تحت Arapçadan Türkçeye geçmiş bir kelimedir.

*baxt*⁹⁷ (baht): Aslı Arapça olan bu kelime Türkçe ve Kürtçede de kullanılır.

Kaderin değişmeyeceği nasıl yazıldıysa o şekilde kaldığını anlatır. Anne kızına her türlü fedakârlığı gösterebildiği fakat kader söz konusu olunca anne kızının bahtını (kaderini) değiştiremeyeceğini ifade eder.

2. Il ğessêlé têkél il-hâtôra

الغسالي تاكيل الحاطور

“Çamaşırcı bayan tokaç yer.”

il-ğesselé (çamaşırcı bayan): *il-ğesselé* -الغسالي müennesliği ifade eder müzekker için ise *il-xessêl* الخسال diye kullanılır. Orjinali *ğesseletun* -غسالة dır.

il-hâtora (tokaç): *il-hâtora* -الحاطورة Aslı Arapça olup (kesici kılıç) anlamında.⁹⁸

⁹⁷ Me'luf luveys, *El- Muncid FI-l'ugah*, Kâsûlikîyye yayımları. Beyrut,1927, S,27

⁹⁸ Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muahmmed b. Mekrem, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru'l-Fikir, Beyrut 1990, s.914.

Dere ve çeşme başlarında yün halı ve benzeri şeyleri yıkayan bayanlar, yorucu ve iç içe oldukları için bazen halıya vurulan tokaç kafalarına da gelebiliyordu.⁹⁹

Bu söz İş esnasında yoğunluk ve yorgunluk neticesinde istenmeyen durumlar sonucunda dile getirilir.

3. II armilé imné tıpkî uv sahbît izzevceyn imné tıpkî

الارملي اميني تبكي او صحبت الزوجين اميني تبكي

“Dulda ağlar iki kocası olanda ağlar.”

الارملي- *il-armilé* (dul kadın): Müennes için imaleli kullanılırken,

müzekker için الأرمول- *il-armôl* kullanılır.

اميني- *imné* (da): Türkçedeki “ da ” ve türevleri anlamında kullanılır. *hemze*'si ise vasıl hemzesidir.

تبكي- *tipki* (ağlıyor): Müennes olarak kullanılır, *yıbkî* ise faili müzekker bir fiildir. Müzekker ve müenneslerin tesniye ve cem'i için *yıbke* olarak kullanılır.

صحبت- *sahbît* (sahip Olan bayan): Orjinalı *sâhibetun* -صاحبة dır.

Bazı insanlar çok iyi durumda olsalar bile kendisinden daha düşük durumda olanlara bakmadan, halinden şikâyet etmektedir.

Örneğin: varsayılmki bir bayan iki kocaya sahip olsa bile halinden memnun olmayıp üzerine kuma getirilen bayan gibi ağlar. Kimse halinden memnun değildir.

4. II hıblé iş itcip, ya ibén ya bint.

الحبلي اش اتجيب يا ابون يا بنت

“Hamile kadın ne doğurur, ya erkek yada kız.”

الحبلي- *il-hıblé* (hamile kadın): Siirt lehçesinde *hâ* -ح esreli olarak

seslendirilir. *lam* -ل ise imaleli olarak okunur.

⁹⁹ Mergen, s,77

ış (soru edatı): Fasih Arapçadaki *اي شيء* – *eyyu şeyin*'in kısaltmasıdır.

ıtcip (getirir): Mazi *جاءت* – *cêbét* olan müennes muzari bir fiildir.

yâ: Türkçeden alıntı yapılmış ihtimal manasını ifade eden bir edattır. Örnek: “Ya erkektir ya da kız” gibi.

Yapılması zorunlu ancak çok az seçenekli olan bir durumla karşılaştığında söyleniyor.

O işi yapılması tartışıldığında yapılmasının mecburi olduğu ve ortaya çıkacak ihtimallerin az olduğunu belirtmek amacıyla kullanılıyor.

5. *bınt belê hémé, tıjbe karm belê ısyéç.*

بنت بلا حمه تژیا کرم بلا اسییچ

“Kaynanasız kız, çitsiz bağa benzer.”

hémé (kaynana): Fasih Arapçada genellikle kadının akrabalarına kullanıldığı gibi bazen kocasının annesinde kullanılır.¹⁰⁰ Siirt lehçesinde ise *hémé* sadece kadın ve kocasının annelerine kullanılır. Orjinali ise *حماة* – *hemêt*’ tır.

tıjbe (benziyor): Aslı *تشبه* – *teşbehu*’dır. Yalnız *ج* – *cim j* olarak seslendirilir.

karm (bağ): *ك* – *ke* harfi kalın olarak seslendirilir.

ısyéç (çit): Fasih Arapçada *سیچ* – *seyyece* ya da *سوج* – *sevvece* olarak kullanılır.¹⁰¹

Özellikle eski dönemlerde genç bir kız evlendikten sonra annesinin yerine kocasının adet ve örflerini bilmek için kaynanasından ders mahiyetinde bilgi ve görgüsünü arttırmaya başlar.

¹⁰⁰ Me’luf luveys,27 s,156

¹⁰¹ Atiyye, Şaban Abdulati, s,467

Kaynanası olmayan bir gelin bu bilgilerden yoksun olacağı için her an bir yalnız yapabilir, bir tehlikeyle karşı karşıya kalabilir. Burada kaynananın öğretici ve koruyucu bir görevi olduğu vurgulanıyor.

6. **Ĥataynâ velednê, xaselne iydeyne fi sabun ĥalep.**

حطينا ولدنا خسلنا ايدينا في صابون حلب

“Oğlumuzu verdik, ellerimizi Halep sabunu ile yıkadık.”

ĥataynâ (verdik): Aslı اعطينا - *a'taynâ* دیر نا – *nê* harfî burda kalın seslendirilir.

xaselne (yıkadık): Aslı غسلنا – *ğeselnê* dır.

iydeyne (ellerimizi): Kalıp olarak fasih Arapça ile aynı olsa da hareke ve seslendirmesi farklıdır. *ا*- *elif* meksur, *د*- *dêl* ise üstündür.

Bir şeyi kaybetme, umudunu yitirme durumu. Anne babanın çocuklarını evlendirdikten sonra onları çoğu zaman manevi anlamda kaybetmiş olacakları anlatılıyor. Çocuklarını evlendiren aileler onları, hanımları ve aileleri ile paylaşıyorlar. Bu durum, kirli olan ellerin, kalitesi ile ünlü olan Halep sabunu ile yıkandığını da temizlenmesine benzetiliyor. Sabunla yıkadığımızda elimizdeki kirlerin kaybolması gibi oğlumuzu Evlendirdiğimizde, oğlumuzu kaybettik artık ondan yararlanamıyoruz anlamında.

7. **Xanqot sebêĥ ĥemévêĥ bız'êt, min bıqbıqôyıt il matar.**

خنقوت سبیح حماوات بزعات من بقبقایة المطر

“Yedi kaynana boğmasına rağmen, yağmur kabarcıklarından korktu.”

sebêĥ (yedi): Seslendirmesi ب- *be* nin harekesi ع- '*ayn*'ın ise harekelenmesiyledir.

ĥemévêĥ (kaynanalar): حمى - *ĥemé* nin çoğuludur.

bız'êt (korktu): Aslı بزع - *fezi*'e dır. ف- *fe* ب- *be*'ye dönüşmüş.

-بِقَبَايَا *bıqbıqôyt* (su kabarcığı): Fasih Arapçayla ب- *be'*nin ötreli olması dışında aynı şekilde kullanılır.¹⁰²

Kişilerin toplumu veya çevrelerini kötü niyetle aldatma yoluna gitme durumudur.

Sinsi ve her türlü kötülüğü işleyebilecek nitelikte olmalarına karşın, bunu belli etmemeye çalışan insanlar için kullanılıyor.

Hikâyeye göre zamanın birinde yedi kaynanasını su da boğarak öldüren bir kadın bir gün sonra, sudaki kabarcıkları görünce çok korkmuş ve yanındakilere sığınmış. Bu kadar kötülüğü işlediğinde korkmaz ve çekinmezken, sudaki kabarcıklar gibi çok ufak şeylerden korkması eleştirildi.

8. Lé exef ğeyr milltû irtama fi ‘illitu

لي اخف غير ملتو ارطمي في علتو

“Yabancıdan alan (evlenen) sıkıntıya düşer.”

-اخف *eğef* (alan): اخذ - *exeze* manasındadır ذ- *zel* - ف ye değişmiş.

-ملتو *milltû* (milleti): Aslı -ملتته *milletehu'*dır. و - *vav*, zamir yerinde kullanılır.

-ارطمي *irtama* (düştü): Fasih Arapçada -ارتمى *irtama* iken Siirt lehçesinde kalın tellafuz edilir.

-علتو *'illitu* (sıkıntı): Yabancı olan, akrabası ya da köylüsü olmayan bir gelin alan kişiler için kullanılan bir sözdür.

Evlenmek için alacağın gelinin tanıdık bildik kişi olması gerektiğini, farklı adet ve kültüre sahip olan bir gelinle evlenmemesi gerektiğini vurgular.

9. Tıbıtıl bınt uvé arb‘în hımél kıfp uv arbı‘în hımél sıdq

طلبة البنت اوي اربعين حمال كفف او اربعين حمل صدق

“Kız isteme kırk yük yalan kırk yük doğruluktur.”

¹⁰² İbni Manzur, s,328

hümél (yük): حمل fasih Arapçada م mim sakinken Siirt lehçesinde üstündür.

kıfp (yalan): Aslı كذب - *kızb* ذ - *zal*'ın ف - *fe*'ye değiştirildiği yerlerdendir.

Eskiden görücü usuluyla evlendiği için birbirlerini tanımıyorlardı. Damat tarafı damadı sevdirmek için yalan söylenilirdi.

Kız tarafının dikkatli davranması gerektiğini her söylenene inanmamaları gerektiğine dair nasihat mahiyetinde söylenen sözdür.¹⁰³

10. Iwrip še bntôk déxile ilbeyt iwrip še ibnôk terrisu ml beyt.

افرب شا بنتوك ديخلي البيت افر ب شا ابنوك ترسو مل بيت

“Kızını döv eve sok oğlunu döv evden kov.”

iwrip (döv): Aslı اضرب - *ıdrıb*'tır. ض - *dad*, ف - *fe*'ye dönüşmüş.

déxılê (sok): Emir siğasıdır. Mazisi دخل - *dexele* sakın olan ل - *lam* ile seslendirilir. Muzari ise دي يدخول - *di-yıdxél* olarak talaffuz edilir.

ibnôk (oğlun): Siirt lehçesinde ك - *kef* sürekli sakindir. Fasih Arapçada ise sakın ve harekeli olarak da kullanılır.

terrisu (kov): Emir siğası masdarı تریس - *terrîs* kovmaktır. Kelimenin aslı nerden geldiği bilinmemektedir.

ml: Aslı من - *min* dır. mahreleri bir olduğu için ل - *lam* dile daha hafif geldiği için ن - *nun* yerine ل - *lam* kullanılır.

Kız ile erkeğin eğitimi farklı şekilde olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Kız çocuğunun evin içinde olması gerektiğini vurgularken erkek ise evin dışında olması daha doğru olması gerektiğini vurgular. Kız çocuğunun dışarda tehlikeye maruz kalabileceğini erkek ise toplum arasında olması gerektiğini anlatır.

¹⁰³ Mergen,189-190

11. Iksır ilbasalé uv şimmê ilbint tîcî ‘ele immê

اكسر البصلي او شمي البنت تجي علي امي

“Soğanı kır kokla kız annesine çeker.”

ilbasalé (soğan): ي - ya'nın kelime sonunda gelmesi genellikle müennes olduğunu ifade etmek içindir.

şimmê (kokla): Buraya kadarki kısım muhtemelen vezin uyumu için eklenilmiştir.

tîcî (geliyor): Aslı *tecîu'*dir. Başındaki *te* munnes'liği ifade eder müzekkeri ise *yecîu'*dir.

Arapçada buna benzer bir atasözünde اذا اردت ان تعرف امرأتك بعد عشر سنين / On yıl sonra eşini tanımak istersen kaynanana bak. فا انظر الي حماتك

Kızın huyu anneye çektiğini kız alırken annesinde bakıp araştırması gerektiğini ifade eder.

2.5. DUA

İnsan Allah'a olan acziyetini, dileğini farklı şekillerde dile getirir. Bazen bir ayetten alıntı ile, bazen de hadisten bir alıntı ile atasözleri ve deyimler şeklinde dile getirilir.

1. Allah iy mevıtni uv yılıhîn3i kê da‘rôf dostu neyerî

الله اي موتني او يجيني كا دعروف ضست او نياري

“Allah beni öldürüp diriltseydi dost ve düşmanımı öğrenecektim.”

Allah: Siirt lehçesinde Allah lafzı ile tellafuz edilince genellikle -ha sesi işitilmez.

kê-da'rôf (bilecektim): -دعروف da'rôf kelimesinin başında gelen *ka* - *kê* harfi Türkçedeki im, ı, gibi ekler manasındadır. -دعروف *da'rôf* bileceğim muzari siğası olan bu kelime nin mazisi *ke a'rof* dir.

dostu (arkadaşım): Türkçeden alıntı yapılmış bir kelimedir. -ضستي

neyeri (düşmanım): Kürtçe asıllı bir kelimedir. -نياري

İnsan değişken olduğu için kimin dost kimin düşman olduğunu bilemiyebiliyor. Dolayısıyla kişi öldüğünde kimin dua kiminde beddua edeceğini görüp dost ile düşmanı birbirinden ayırt edecektim.

2. Alla mê yırweînâ şî lé tıkrehu in-nefs

الله ما يروينا شي لي تكره النفس

“Allah bize nefsimizin hoşnut edeceği bir şey göstermesin.”

mê-yırwinâ (göstermesin): Muhtelen aslı *rae* dan gelir. -ما يروينا

Muzarinin aslıda *yerayiyne*'dir. - *hemzesi* - *fe*'ye dönüşmüş.

şî (şey): Aslı *şey* iken seslendirilmeye ise *hemze* - *şin*'de esreli okunur. -شي

lé: İmale ile tellafuz edilir. -التي *elletî* (oki) manasındadır. -لي

tkrehu (kerih gördüğü): *te* - ت meksur olarak tellafuz edilir. -تكره

Hayatları boyunca insanların başlarına hoşlarına gitmeyen kabullenmede büyük zorluklar çektikleri olumsuz birçok şey gelebiliyor. Başına kötü bir şey gelen insanların durumu anlatıldığında söylenerek aynı duruma düşmeme temennisi dile getiriliyor.

3. Alla iy hâfıznâ min se'etın naqsa

الله اي حافظنا من ساعة النقص

“Allah bizi eksik saaten korusun.”

اي حافظنا - *iy-hâfıznâ* (bizi korusun): يحافظنا - *yuhâfizunê* anlamındadır.

اي- *iy* muzari edatı gibi müstakbeli ifade eder.

İnsanın hayatında bir daha hiçbir zaman yaşamak istemeyeceği bazı anlar olabiliyor, bir anda daha önce hiç hesaplanmayan bir felaketle karşı karşıya kalınabiliyor, tekrar yaşanmak istenilmeyecek olan acı ve üzüntü dolu bu anlar “eksik saat” olarak tanımlanarak Allahu tealedan bu saatlerden insanları koruması temenni edilmektedir.

Siirt lehçesinde bu tabirle farklı mana içeren bir deyim daha kullanılır. معو ساعت نقص - *me’u se’it naksa* (eksik bir saati var). Akli dengesi yerinde olmayan ilgisiz şeyler konuşan, kişiler için kullanılır. Türkçe’de (*bir tahtası eksik*) deyimini ile aynı manada kullanılır.

4. Alla kıl warabû

الله كل وربو

”Allah vurmuş”

كل- *kıl*: buradaki kıl kelimesi kendisinden sonra gelen kelimenin mazi olduğunu ifade etmek için gelmiştir.

وربو - *warabû* (vurmuş): Bu kelimedede geçen ض- dat harfi Siirt Arapçasında keskin ” v ” ile ” w ” şeklinde talaffuz edilir.

İçerisinde bulunduğu nîmetin değerini bilmeyen, bu nimeti farklı yerde kullanan dolayısıyla bu nimeti kaybeden kişiler için kullanılan bie deyimdir.

5. Alla yîhtî belêt neyêri lê ‘elê iydey

الله يحتي بلات نياري لا علي ايدي

”Allah düşmanımın belasını versin ama elime değil.”

يحتي - *yîhtî* (versin): Fasih Arapçadaki يعطي - *yî’tî* manasındadır. Siirt

merkezinde bazen ح- *he* yerinde ع- *ayn* kullanılır.

-بيلات **belêt** (bela): Fasihi بلاء- *belê* dır. أ- *hemze*'yi ت- *te*'ye çevirmişiz.

-نياري **neyêri** (düşmanım): نيار - *neyêr* Kürtçe asıllı bir kelimedir. ي- *ya* ise mütekellim vehdehu yu ifade eden Arapça olan bir harftır. Bu işlem ödünç alınan kelimelerin Arapçalaştırılmaya çalışıldığını gösterir.

-ايدي **iydey** (elim): أ- *hemze* ve د- *del* esrelidirler. Mufred siğasıdır. Tesniyesindeki seslendirilişi ise د- *del* üstün ي- *ya* da sakin olarak tellafuz edilir.

Biz işin içinde olmadan sevmediğimiz insanların başlarına çeşitli sorunların gelmesi dileği belirtiliyor. Düşman olarak bellediğimiz İnsanlar sorun yaşarken evlerimizde işyerlerimizde rahat oturarak onların bu durumlarını seyredip sevinelim, anlamında kullanılır.

6. Alla yırhâm ümmû ebû lé qefel bêb ic-céméh

الله يرحم امو ابو لي قفل باب الجيموح

“Allah caminin kapılarını kapatanın anne babasına rahmet eylesin.”

-يرحم **yırhâm** (rahmet etsin): ي- *ya* esreli olarak tellafuz edilir.

-قفل **qefel** (kapatan): Fasih arrapça'da ف- *fe* şeddelyken Siirt lehçesinde ise şeddesizdir.

-الجيموح **ic-céméh** (cami): جامع - *câmu*'ın ج- *cim*'i imale ile tellafuz edilir.

İnsanların yapmak istemedikleri şeyler için bahane bulmaları anlatılmaktadır. İnsanlar gönüllü olmadıkları işleri yapmamak için binbir türlü bahane üretirler, tıpkı namaz kılmak istemeyen insanların caminin kapılarını kapalı gördüğünde bundan memnun olup kapıların kapanmasına neden olanların anne ve babalarına dua etmeleri gibi.

7. Alla me iy sevvî ic céhél âmôr

الله ما اي سوي الجاهل أمور

“Allah cahili amir yapmasın.”

-ما اي سوي *me-iy-sevvi* (yapmasın): Yazılışı öyle olsa bile seslendirilmesi ise ميسى *meysel* dir.

الجاهل *il-céhél* (cahil): Aslı جاهل *câhilun* dır. ج *cim* kalın okunur.

أمور *âmor* (âmir) ا *elif* uzatılarak okunur.

Cahil insanların durumuna ve bunlarla iş yapmanın zorluğuna değiniliyor. Cahil insanların âmir yani yönetici konumuna olmaları halinde işlerin bozulacağı dikkat çekilerek bunların o konuma gelmemeleri dileğinde bulunuluyor.

8. Alla me iy xellî nefis fî şiddé uv ‘ebd fî inwiq

الله ما اي خلي نفس في شدي او عبد في انفيق

“Allah hiçbir nefsi şiddette kuluda zorda bırakmasın.”

-ما اي خلي *mê-iy-xellî* (bırakmasın): Talaffuzu مي خلي *mey xelli*’dir.

fasih Arapçada خلى عنه *xelle ‘enhû*, (serbest bıraktı) anlamındadır.

شدي *şiddé* (şiddet): Aslı شدة *şiddetun* dır.

انفيق *inwiq* (darlık): Aslı ضيق *dîq* tır. ف *dat*’ın ف *fe*’ye dönüştüğü

yerlerden dır. بيض-بيف فيعة-ضيعة gibi

Özellikle zor anlar yaşayan insanların durumlarının anlatıldığı zamanlarda söyleniyor. Allahu tealadan insanları şiddet ve zorluk içerisinde bırakmaması temennisi dile getiriliyor.

9. Alla yımsék qadrôk uv iy ‘ellî bêb sadrék

الله يمسك قدروك او اي علي باب صدرك

“Allah değerini arttırsın ve göğsünü kabartsın (başını yüceltsin).”

-بمسك قدروك *yımsék qadrók* (değer versin): Her ne kadar fasih Arapçada farklı bir şekilde kullanılıyor olsa bile Siirt kültüründe Allah sana değer versin, “işlerini rayına soksun” mecazi anlamını bu şekilde ifade ediyor.

-اي علي باب صدرك *iy-‘elli bêb sadrék* (göğsün kapısını yükseltsin): Başını dik onurlu eylesin.

Bir sıkıntının giderilmesi ya da büyük bir iyiliğin yapılması esnasında yapan kişiye söylenir.

Toplumda sevilen her konuda çevrelerine yardımcı olmaya çalışan insanlar için söylenen bir söz. Allaha bu yapıdaki insanların toplum içerisinde değerlerinin yükseltilmesi dleniyor.

10. Alla mey zeğğér bêb ıqbır uv mey gabbôr bêb ığzeyyêr

الله مي زغير باب اكبير او مي گبور باب اغزير

“Allah küçük kapıyı büyütmesin büyük kapıyı da küçültmesin.”

-صغير *sağır* -ص *sâd*’ın mahreçleri bir olduğu için *z*- *ze*’ye dönüştüğü yerlerdendir.

-اكبير *ıqbır* (büyük): Siirt lehçesinde başına *ı*- *hemze* getirilerek tellafuz edilir.

-مي گبور *mey gabbôr* (büyütmesin): *ب* - *be* şeddeli mazi siğası olarak kullanılır. *ك*- *ke* ise Türkçenin “g” si olarak tellafuz edilir.

-اغزير *ığzeyyêr* (küçük): Siirt merkezi *اغزير* - *ığzeyyêr* diye tellafuz edilirken köyler’de ise *ازغير* - *ızğeyyêr* olarak tellafuz edilir.

İnsanların maddi ve sosyal durumlarındaki ani değişikliklerin onların psikolojik durumlarını bozabileceğini ve dengelerini sarsacağını belirten bir sözdür. Çok zengin veya üst düzeyde bir görevdeyken bir anda bunu kaybeden insanın sorun yaşayacağı gibi aksi durumda da bir anda büyük

nimetlere kavuşan bir insanın da bundan dolayı şımaracağı kendini daha üstün görmeye başlayacağı ifade edilmektedir.

11. Alla mē iy-sevvî ıl-ıstâm efendi ul-meknesé xenım ınkele ız-zıbelé ket ‘elli ‘elê rasnâ

الله ما اي سوي الاسطام افندي او المكنسى خانم انكلا ازبالا كا التعلي علي رسنا

“Allah küreği efendi süpürgeyi hanım yapmasını yoksa çöp başımızın üstüne çıkar.”

اسطام – حديدة عريضة الرأس تحرك به النار¹⁰⁴ -الاسطام *ıl-ıstam* (Maşa): Sözlükte

(ateş küreği, ateşin karıştırılmasına yarayan başı geniş bir demirdir.)

afندي -*efendi*: Her ne kadar Türkçeden alınan bir kelime olsa bile modern Arapçada da kullanılır.

المكنسى -*il-meknesé* (süpürge): Fasih Arapçada *mim* esreli iken Siirt lehçesinde ise üstündür.

خانم -*xanım*: Türkçeden alınmış bir kelimedir.

انكلا -*ınkele* (ve illa): Aslı ان كان لا - *inkêne lehu dir*.

ازبالا -*ız-zıbelé* (çöplük): Fasih Arapça da *zubêle* ötre olan *z- ze* ile, Siirt lehçesinde ise üstündür.

İnsanların beceremeyecekleri, yeteneklerini aşan görevleri üstlenmeleri halinde bu işler aksamaya başlar ve hatta daha da kötüye gider, bu nedenle İnsanlar ancak üstesinden gelebilecekleri işlere girişmeli ve başaramayacakları işleri üstlenmemelidirler.

2.6. NASİHAT

Çoğu zaman kişi bir olay karşısında ne yapacağını bilemezken atasözleri ve deyimler doğru bir karar almak için kendisine bir yol gösterici mahiyette olurlar.

1. ‘ız ız-zêt hey yızdêt

¹⁰⁴ Cübran Mes’ud ,*Er- râid*, Darul ‘ilm, Beyrut. 1992 s.72.

عز ازاد هي يزادات

“Zahireye saygı göster ki artsın.”

iz (izzet göster): Emir sigasıdır. Bir şeyin değerini bilip kıymet vermek anlamında kullanılır. Zilletin zıddıdır. Türkçede “izzet” olarak kullanılmaktadır.

izzât (azık): Manasında kullanılsa da genellikle pirinç, bulgur ve yarma da kullanılır. *azık hazırlayın kuşkusuz azığın* (¹⁰⁵ وتزودوا فان خير الزاد التقوي) *en hayırlısı takvadır*) ayetindeki ile aynı manadadır.

hey: Burada cümleye verdiği mana “sebebiyet” anlamıdır. *hey*-هي Arapçanın *key*-كي gibi.

yızdêt (fazlalaşsın): *ya*-ي meksur olarak seslendirilir. Aslı *zad*-زاد-يزيد dır.

İnsanların elindeki mevcut nimetlere saygı göstermeleri gerektiğini israf ve savurganlık yapılmaması gerektiğini özellikle en fazla tükettikleri bulgur, pirinç ve yarma gibi nimetler, böylece nimetlerin bereketlenip bolluşacağı anlamını ifade eden bir deyimdir.

2. ğebiné ‘elê beled lé reise dísir veled

غبيني علي بلد لي رئيس ديسر ولد

“Reisi çocuk olan şehre yazıktır.”

ğebiné (yazıktır): Acıma duygusunu ifade eden bir kelimedir. *ğebîy* Salak ve aklı kıt gibi anlamlar için kullanılır. Yapılan işin salak’lık olduğunu ifade eder.

disir (olan): Her ne kadar ince seslendiriliyor olsada *disir*-ديسر manasında kullanılır.

¹⁰⁵ Bakara 2/197.

Yönetici konumunda olan kişilerin her bakımdan yeterli olmaları gerektiği, her şeyden önce akıllı ve olgun insanlar olmaları gerektiği vurgulanıyor. Emiri yani yöneticisi çocuk olan bir memleketin uzun ömürlü olmayacağı ve kısa zamanda parçalanacağı ifade edilmektedir.

3. lé rêt rıxsû zeç nıssû

لي راد رخسو زج نصو

“Ucuzunu isteyen yarısını atar.”

راد- **rêd** (isteyen): يرید - اراد baştaki ا- elif hazf edilerek seslendirilir.

رخسو- **rığsû** (ucuzunu): Normalde fasih Arapça ile aynı kalıpta kullanılır. رخیس- *rexîs* fakat نصو- *nıssû* ile vezni uyumlu olması için bu şekilde kullanılmıştır.

زج- **zeç** (attı).

نصو- **nıssû** (yarısı): Aslı نصفه – *nısfuhu*’dır.

Bir şey satın alındığında kaliteli olması gerektiğini ucuz malın ise yarısı heba olacağını anlatır. Bir şeyin ucuzunu isteyen kişi bunun kalitesinin de düşük olduğunu göz önünde bulundurur ve hatta yarısını da dökeceğini bildirir. Türkçedeki “ucuzsa vardır bir illeti, pahalıysa vardır bir hikmeti” atasözündeki gibi.

4. şahar lé mê lık fiyû ‘edé lê tıhsıbû

شهر لي مالك فيو عادي لا تحسبو

“Sayacağın gününün bulunmadığı ayın hesabını yapma.”

شهر- **şahar** (ay): ش- *şin* kalın ه- *he* ise meftuh ve kalın olarak seslendirilir.

مالك- **mê lık** (senin yok): ك- *kaf* sakın dir. ليس لك – *leyse leke* anlamında.

فيو- **fiyû**: فيه- *fıhi* manasındadır.

edé (adet): عاده - *âdet* (her ay yapman gereken şey.) -عادي

le tûhsibû (hesaplama): لا تحسبو - *te* meksurdur.

Her ay yapman gereken bir şeyi aylardan birisinde yoksa o ayı sayma çünkü seni ilgilendirmiyor.

Kendi işimize bakıp bizi ilgilendirmeyen işlere karışmamamız gerektiği vurgulanıyor. İlgimiz olmayan başkalarına ait işleri araştırmamalı ve burnumuzu bu işlere sokmamalıyız.

5. lé mê cê me'ôk int rôh me'û

لي ما جا معوك انت روح معو

“Seninle gelmeyen kişi sen onunla git.”

ce (geldi): Aslı -جاء *cêe* dır. Siirt lehçesinde *hemze* tellafuz edilmiyor.

me'ok (seninle): معك - *me'eke*

int (sen) - *hemze* meksur *te* ise sakindir.

roh (git) -روح

me'u Aslı -معه *me'ehu* dır.

Seninle ittifak sağlamayan, beraber olmayanl kişiyle sen git onunla beraber ol.

İnsanların kendi aralarındaki ilişkilerinde inatlaşma yerine uyum ve hoşgörünün ön planda olması gerektiği anlatılıyor hoşgörü ve uyum birçok sorunun ortadan kalkmasını ve insanların huzur ve barış içinde yaşamalarını sağlar.

6. Çexlél favr yırtımî kıl insên yıçrex sikkînû

چخ لی الفور یرطمی کل انسان یچرخ سکینو

“Öküz yere düşünce herkes bıçağını bilir.”

گا چاخي *çax* Kürtçe asıllı bir kelimedir. چخ لی - *çeğlé* (ne zaman):
 بكو *gâ çaxé bikewe* (öküz düştüğü zaman,)

ث- *se* الفور *favr* (öküz): Siirt lehçesinde daha önce belirttiğimiz gibi
 çoğu yerde ف- *fe* olarak değişiyor.

يرطي *yurtımı* (düşüyor): Aslı رمي - *rimi* den geliyor

يچرخ *yıçrex* (biler): Eşanlamlı olarak سن- *sen* حديد *hedid* olarak da
 kullanılır.

İnsanların her zaman önlerine çıkacak fırsatları kolladıklarına vurgu yapılıyor. Daha önce gücünün yetmediği bir insanın zayıf anını kollayarak ona zarar veren veya o durumundan yararlanan insanları anlatmak için kullanılıyor.

7. *Lel veled yinfe' uv lel mêl yişfe'*

لا الولد ينفع او لا المال يشفع

“Ne çocuğun faydası olur (ahirette) ne de mal şefaathçi olur.”

ينفع *yinfe'* (fayda vermek): ي- *ya* meksurdur.

او- *uv* (ve): Atıf harfi olan و- *vav* manasındadır.

يشفع *yışfe'* (şefaath veriyor) ي- *ya* meksur olarak seslendirilir.

Çocuğun fayda vermediği, malında şefaathçi olmadığını dile getirilir. Dolayısıyla aşırıya kaçıp her ikisine de fazla düşün Olunmaması gerektiği anlatılıyor.

İnsanın ancak kendi yaptığı iyiliğin karşılığını göreceği anlatılıyor. Ahiret hayatı için iyi yetiştirilmeyen bir çocuğun yararlı olamayacağı gibi Allah yolunda harcanmayan bir malın öbür dünyada insana bir yararının olmayacağı belirtiliyor.

8. *Neyêr mêtû, neyêr mêtû*

نيار مالو نيار مالو

“Malına düşman olanın düşmanı olmaz.”

-نياري وي هنا (düşman): Kürtçe asıllı bir kelimedir. Kürtçede -نيارé vi henê (düşmanları var,) denilir.

-ماليو *mê lû* (ona yoktur): Aslı *mê lehû* له بمعني ليس له / leyse lehu manasında dır.

Malını seviyesiz ve israfa kaçacak şekilde harcayan, yersiz ve gereksiz bir şekilde kişilere dağıtan, kişiler için söylenir. Kendi malının düşmanı olduğu söylenilir. Kendi malına düşman olan kişinin ise başka bir düşmana ihtiyacı yoktur.

9. It-hevvine tıt hûn it sa‘‘ibâ tıtist‘ab

ات هون تتهون اصعبا تتصعب

“Kolaylaştırırsan kolaylaştır zorlaştırırsan zorlaştır.”

-ات هون *it-hevvine* (kolaylaştırırsan): Fasih Arapçada da kullanılan bir kelimedir. ¹⁰⁶هونه الله –سهله وخففه.

tıthûn (kolaylaştır).

اصعبا *Issa‘‘ibâ* (zorlaştırırsan): Fasih Arapçada استصعب الشيء وجدده ¹⁰⁷صعبا

Bir olaya, bir işe, ve bir soruna bakış açısını gösterir, o iş gözlerde büyütülür ve zor olarak görülürse onun üstesinden gelmesi de zorlaştır. Tam tersi durumlarda da kolaylaştır. Olumsuz bir şeyle karşılaşıldığında daha kötü olaylar örnek alındığında sorun hafifler ve çözüm için daha çok çaba harcanır.

2.7. SABIR

1. Sabôr heylê şıffıtıl qabôr.

¹⁰⁶ Mecduddin Muhammed b. Yakup el-Feyruz Abadi, *Kâmûsu'l-Muhit*, Dâru'l Hadîs, Kahire, 2008. s.1717.

¹⁰⁷ el-Feyruz Abadi, s.927.

صبور هلا شفت القبور

“Mezarın eşğine kadar sabır”

صبور - *sabôr* (sabır): İmaleile dile getirilir.

هلا - *heylê* (kadar): الي - *ile* ya da حتي - *hatte* manasında kullanılır.

صرفت - *şiffit* (eşik): Siirt Arapçasında bazen شف - *şif* kapı eşığı kullanıldığı gibi kenar manasındada kullanılır: Örnek او علي الشفي (kenardadır, düşmek üzere) fasih Arapçada kapının eşğine genellikle عتبة - *etebe* ve شفت kullanılır iken, *bêb-uskuffu tıl* -¹⁰⁸ اسكفة الباب - *şiffit* kelimeside kullanılır.

القبور - *qabôr* (kabir): Cem’ siğası olup müfredi قبور - *qabôr* dır.

Sabır İnsanın hayatı boyunca olması gereken, kişi hayatının bir parçası haline getirmesi gerektiğini vurguluyor. Sabır sadece belirli zaman ya da mekânlarda değil mezara kadardır.

2. Lé kıstabar kincabar

لي كالصطبر كن جبر

“Sabreden mecbur kalmıştır.”

لي - *lé* (oki): من يا da الذي - *el-lezi* manasındadır.

كالصطبر - *kıstabar* (sabreden).

كن جبر - *kın cabar* (mecbur kalmıştır): کن - *kın* genellikle bina meçhulü ifade etmek için getirilir.

Bazı durumlardaki sabrı ifade eden bir atasözüdür. Ölüm vakası gibi bir musibete karşı yapılan sabır bir nevi yapabilecek birşey olmadığı için sabra mecbur kalmış olduğun, acizliğini ifade eder.

3. Masôr mê kın benet fi sené

¹⁰⁸ İbni Manzur, c. 4, s. 2791.

مصور ماكن بنت في سني

“Mısır bir senede inşa edilmemiştir.”

ص- *mim* meftuh م- *masôr* (mısır): Fasih Arapçadan farklı olarak *sad* ise kalın ve uzatmalı olarak seslendirilir.

م- *kın* Genellikle bina *mê kın benet* (inşa edilmemiş): ماكن بنت- *meçhulü ifade etmek için getirilir.*

سنه: *sené* (sene)- سني

Bir işe başlayan bir kişinin o işi hemen bitirmek isteyen kişiye sabırlı olup acele etmemesi gerektiğini, sabrın sonucunda da mısır gibi güzel bir şey olacağını ifade eden bir atasözüdür. Ya da başlanılmış bir işi zamanında bitirmeyip üzüntü duyan kişilere teselli olarak söylenir.

4. **Ĥebel id devlé uvé tavîl**

حبل الدولي اوى طويل

“Devletin ipi uzundur.”

حبل- *ĥebel* (ip): ب - *be* harfi meftuhtur.

الدولي- *id devlé* (devlet).

اوى- *uvé* (o): هو- *huve* anlamındadır.

طويل- *tavîl* (uzun)

Devletin kurumlarında işi olan ancak, olması gerekenden uzun süren, işi halledilmeyen kişilere devlet sabırlıdır, anlamında ipi uzundur denilerek teselli edilir.

Başka bir anlam’da, devlet kurumların hantallığını dile getirerek, memurun kendi işini tam anlamıyla yerine getirmediğini mecazi anlamda ifade eder.

5. **Baqalû ‘ecnıt ıġbeyz**

بقالو عجننت اغبيز

“Bir hamurluk ekmeği kalmış.”

بقالو - *baqalû* (ona kaldı): بقي له - *baqa lehû*, manasında.

عجنت - *'ecnut* (bir defada yapılan hamura denilir): Bir fırınlık ekmek, gibi.

اغبيز - *iğbeyz* (ekmek): خبز - *xubz* غ - *ğa* ile خ - *xa* nın mahreci bir olduğundan¹⁰⁹ خ - *xa* nın tellafuzu daha kolay olduğundan Siirt arapları genellikle غ - *ğa*'yı خ - *xa* diye okurlar.

Yaşı ilerlemiş kişilere söylenen bir deyimdir. İlerlemiş yaşını göz önünde bulundurarak yanlış tutum ve davranış içinde olan kişilere karşı sabırlı olunmasını öğütleniyor. Yaşı ilerlediğinden dolayı ömrü az kaldığını mecazî anlamda “dünyada bir fırın ekmeği” kalmış denilir.

6. Le karrâ uv lê karteyn.

لا كرا او لا كرتين

“Bir değil iki değil.”

کرا - *karra* (bir defa): Aslı مرا - *merrâ*'dır.

کرتين - *karten* (iki kere): کرا - *karrâ* nın tesniyesidir.

Sabrının tükendiğini ifade eden bir deyimdir. Kişinin art arda istenmeyen davranışlar sergilediği zamanlarda kınama amaçlı söylenen bir deyimdir.

Bazende birbirine benzeyen kazalar ve olumsuz şeylerle sıkça karşılaşan, İnsanlar için söyleniyor. “Artık yeter ne bir ne de iki oldu” anlamında.

7. Uvé ‘ennâr

اوي عنار

”Ateş üstündedir”

اوي - *uvé* (o): Aslı هو - *huve* zamiridir.

¹⁰⁹ Çetin, Abdurrahman, *Kur'ân Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa 2016, s.100.

عنار - *'ennâr* (ateş üstünde): Aslı علي النار - *'elennâr* dır.

Telaşlı, aceleci, sabır göstermeyen kişiler için kullanılır.

8. Il istanwîr uv as'ap min nâr

الاستنوير او اصعب من نار

“Beklemek ateşten daha zordur.”

ظ - *istanzara* (beklemek): Aslı استنظر - *il-istanwîr* (beklemek): Aslı الاستنوير - *za'*nın ف - *fe'*ye dönüştüğünü görüyoruz.

اصعب - *as'ab* (daha zor): Ef'eluttafdil siğasında kullanılmış. Mufred siğası صعب - *sa'ab* diye kullanılır.

Bir kişinin beklemenin nedenli sıkıntı olduğunu dile getiriyor. Herhangi bir konu ile ilgili olarak bekletilen bir kişi, beklentisi sonlanıncaya kadar ki olan psikolojik durmu anlatılır ve beklemek ateşe girmekten daha zor olduğunu ifade ederek beklemenin psikolojik olarak kişiye verdiği sıkıntının vehametinin dile getirir.

9. Nâr uv pûş

نارو او پوش

“Ateş ve kuru ot.”

پوش - *puş* (kuru ot): Kelime Kürtçe olup Arapçada da yaygın olarak kullanılır. Arap alfabesinde her ne kadar پ - *p* harfi olmasa da bu tarz kelimelerin Siirt lehçesinde de kullanıldığından dolayı Siirt Arapçası alfabesine de girmiş oldu. Örnek:

پاطوخ - *petoğ* “tezek” پنجر - *pancara* (pencere), بطط - *patata* (patetes),

پاعورای - *pe'ôreyé* (keçi dışkısı). پ - *p* harfi bazen Türkçe bazen de Kürtçe kelimelerden alıntı yapıldığında kullanılır.

Sabırsız, sınırlı olan her an birşey yapabilen kişiler için kullanılır. Sabırsız, aceleci, telaş içinde olmaları nedeniyle en ufak bir sorunu büyüterek, bela çıkarabilecek kişilere vurgu yapılır.

Aynı anlamda farklı bir deyim olarak da *uvé 'ennar* اوي علي النار - ateş üstündedir. Daha fazla aceleci kişiler için kullanılır.

10. Alla iy nezzél il amôr kablıs sabôr.

الله اي نزيل الامور قبل الصبور

“Allah c.c ilk önce hüküm verir daha sonra sabrı gönderir.”

iy harfi -اي- *iy* harfi başında *nezzél* mazi -نزول- (indiriyor): *iy nezzél* (indiriyor): -اي نزيل- getirildiğinde *iy nezzél* muzari anlamını verir.

il amôr (emri). -الامور-

Dünya imtihan yeri olması hasebiyle Allah (c.c) bir olayı takdir eder, daha sonra sabrını verir.

Bu atasözü yüce mevla musibet verince sabırla beraber verdiğini, fakat sabır müsibetten daha sonra geldiğini vurgulamaktadır.

2.8. ÇALIŞMAK

1. Yıbba mınıl ‘ıydeyn belê ğedê.

ييا من العيدين بلا غداة

“İki bayramın yemeğinden mahrum kalmak.”

-ق- *yıbba* (kalıyor): Aslı -ييتقى- *yabqa*'dır. Kalın harflerinden olan *qaf* harfi -ب- *be* harfine dönüştürülüp şeddeli olarak tellafuz edilir.

-عید- *'ıydeyn* (iki bayram): Tesniyedir, Müfredi *'ıyd*'dir.

-بلا- *bele* (bela): Aslından farklı olarak -ب- *be* harfi meftuh seslendirilir.

-غداة- *ğedê* (öğle yemeği).

İki işi birden yapmaya çalışıp her iki işte de başarılı olamayan kişiler için kullanılır.

Bunların temahkarlıklarına vurgu yapılarak, hırs yapıp ayn anda farklı işler yapayım derken işten mahrum kalan kişiler için kullanılır.

2. I'mıl sebt ul ehêt lê tihêtêç fi ehêd

اعمل سبت او الاحد لا تحتاج في احد

“Cumartesi pazar çalış kimseye muhtaç olma.”

اعمل - *i'mıl* (çalış): Emir sığasıdır.

سبت او الاحد - *sebt ul ehêd* (cumartesi pazar)

ت - *te* harfi esreli olarak seslendirilir. - *lê tihêtêç* (muhtaç olma) - لا تحتاج

في احد - *fi ehêd* (kimseye).

Muhtaç olmamak için gerekirse tatil günlerinde bile çalışılmasını ön görüyor.

Bu söz, dinlenmeden çalışmanın bile başkalarına muhtaç olmaktan daha iyi bir durum olduğunu ifade etmek için kullanılır.

3. Lé yî'mél mın kârî uvé neyêrî

لي يعمل من كاري اوي نياري

“Yaptığım işin aynısını yapan benim düşmanımdır.”

kârî (karım): Kişinin yapmış olduğu işe kar denilir. Kürtçe asıllı bir kelimedir. Yalnız Siirt lehçesinde genellikle *şığêl* - شغل kullanılır.

neyeri (düşmanım): Kürtçeden alınmış bir kelimedir. - نياري

Kişinin yapmış olduğu işin aynısını yapan kişiye (rakibine) söylenen sözdür.

Rekabetin psikolojik durmunu ifade eder. Bu durum bazen o kadar ileriye gider ki kavga gürültü oluşur sonunda da düşmanlığa dönüşür.

4. Hêbelû uv tavîl

حبلو او طویل

”İpi uzundur”

hebelû (onun ipi): Aslı *hebeluhu'dır*. Müfredi ise fasih Arapçada olduğu gibi kullanılan *hebel* dır. Fakat fasih Arapçada *be* sakın iken Siirt lehçesinde fethalıdır.¹¹⁰

tavîl (uzun): Fasih Arapçaylan aynı kalıp ve harekeylen kullanılır.

İşini zamanında yapmayıp, geciktiren kişiler için kullanır.

İşini umursamayıp savsaklayan, kendisinden istelinen bir işi zamanında yapmıyan kişilere olumsuz anlamında, *istihzaen* kullanılan bir deyimdir. Aynı manada kullanılan farklı bir deyim daha *sabrû* *uv tavîl* (sabrı uzundur) olarak kullanılır.

5. ‘aw rimmânit hânwâ

عف رمانت حنوا

“Ekşi bir nar ısırdı”

aw (ısırdı): Daha önce söylediğimiz gibi siirt lehçesinde *da* çoğu zaman *fe*'ye dönüşüyor. *aw* örneği de ollardan bir tanesidir. Aslı *adde'dir*.

rimmânit (bir nar): Fasih Arapçada *ra*'nın zammesiylen talaffuz edilirken Siirt lehçesi ise meksür olarak talaffuz edilir.

hânwâ (ekşi): Alı *hamûd*' dır.

Umduğunu bulamıyan, beklentisini karşılamıyan kişiler için kullanılır. Yaptığı işte zarar gören ya da işin içinden çıkamıyan kişilere kullanılan bir deyimdir.

6. Şığél lé movvé mınıl qalp yıjbêlû xaral kelp.

¹¹⁰ Şaban, s.153.

شغل لي موي من القلب يثبالو خر الكلب

“Kalpten olmayan iş köpek pisliğine benzer.”

موي - *movvé* (olmiyan): Aslı ما هو - *mê huve* dir.

يثربالو - *yjbbêlû* (benziyor): Aslı يشبه له - *yeşbehu lehu* dir.

خراء - *xara* (dışkı): Her iki harfin fethesiyle tellafuz edilir. Aslı خاء - *xar'a* خ - *xa* harfi meksur ve eliften sonra hemze vardır.

Kişinin yaptığı iş, gönülden ve içtenlikle yapmadığında faydasız olduğunu ifade eder.

Samimi ve isteyerek yapılmayan işte başarı elde edilmeyeceğini anlatır. Dolayısıyla gönülsüz yapılan iş hiçbir yararı olmiyan köpek dışkısına benzetmiştir.

7. Yevm ijdîd rızq ijdîd.

يوم ازديد رزق ازديد

“Yeni gün yeni rızq.”

ازديد - *ijdîd* (yeni): Aslı جدید - *cedid* tir. Kürtçe ve Türkçe alfabesinde var olan ژ - *j*'e karakteri, etkileri altında kalan Siirt Arapçası alfabesinde de kullanılmaya başlanılmış.

رزق - *rızq* (rızık): Genellikle işi yolunda gitmeyen kişiler, yeni güne başladığında başarılı rızkın geniş ve bol olması için söylenilir. Ya da eski işinde başarılı olmayan bir kişinin yeni işinde başarılı olması için söylenen bir duadır.

Bu deyim yeni bir işe başlayan birine geçmişi unutmaması ve bol, geniş bir rızık elde etmesi için kullanılan bir duadır.

2.9. ŞANS

1. In-nasîb ya qarnabé ya wîb

النصيب يا قرني يا ويب

“Kısmet ya tavşan ya da kurt.”

النصيب *in-nasib* (nasip): أ- hemze meksurdur.

يا- *ya*: Türkçe asıllı bir harftir “ya öyle ya da şöyle” anlamında

قرني *qarnabé* (tavşan) أ- Hemze yerine qaf kullanılmıştır.

ويب *wîp* (kurt): Aslı ذئب dır.

Kısmet ve kadere dikkat çeken bir deyimdir. Ava çıkan bir kişinin kısmetinde ne varsa onu göreceği gibi, kişide normal hayatıda böyledir. Yani kısmetinde, kaderinde ne varsa onu bulacaktır.

2. ‘elê awrâsû

علي اوراسو

”Dişine göre”

افراسو *awrâsû* (dişleri): Fasih Arapçada اضراس *adrâs* olarak kullanılır.

Siirt lehçesinde ise ض- *da*’a w’e ye dönüştürülerek kullanılır.

Kişinin hoşlandığı bir yemek ikram edildiğinde ya da yenebileceği bir kişiylen karşılaştığında söylenen bir deyimdir.

3. Yıjbêlûl sannôra, yırtımî ‘ele lappıkâtû.

يژبالول صنورة يرطمي علي لپكاتو

“Kedi gibi ayakları üzerine düşüyor.”

يژبالل *yıjbêlû* (benziyor): Aslı يشبه *yeşbehu* dır.

صنورة *sannôra* (kedi): Siirt merkezde صنورة *sannôra* kullanılır iken,

kırsal kesi de ise پشونی *pışşuné* kullanılır.

يرطمي *yırtımî* (düşüyor): ط- *ta* harfi ziyade edilmiş.

لپكاتو *lappıkâtû* (hayvan pençelerine denilir) Kürtçe asıllı bir

kelimedir.

Bu deyim şanslı ya da uyanık olan kimseler için kullanılır. Bu deyim muhatabı olan kişiler damdan düşüp zarar görmeden ayakları üzerine düşen kediye benzitilerek çok şanslı oldukları vurgulanmıştır.

4. Kıl warabû fiddevlé

كل ورو في الدوي

“Devlete vurmuşlar.”

كل - *kıl*: Zaid kelimedir.

warabû (vurdular): Aslı *darabtu* - ضربت - ورو gibi bazen ض-za vav' va dönüşebiliyor. Örnek: *dırs* - ضرس - *wars* - ورس gibi.

il-devlé (ülke): Daha önce göstermedikleri cömertliği ve harcamaları gösteren, har vurup harman savuran kişilere kullanılır. Ya da bir işi elde etmek için gereğinden fazla harcama yapan kişiler için dile getirilir.

5. Devlitû uv lê heniytû.

دولتو او لا هنييتو

“Devleti olsun, ama afiyeti olmasın.”

devlitû (devleti): Bundan kasıt şans tır. Şansı olsun anlamında.

heniytû (sağlığı): Şansı, bahtı açık olsun birşeyi olmasın manasında kullanılmıştır. Ya da meşru olmayan yollarla kazanç elde ettiği kişiler için kullanılır. Devlet gibi zenginleşti güçlendi ama gayri meşru yollardan kazandığı için rahat etmesin, mutlu olmasın anlamında.

6. Allah kıl bayyôf vıççî.

الله كل بيوف وچی

“Allah yüzümü ak eyledi”

bayyôf (beyazlatmış): Aslı *bîd* - بيض - *zal* ve'ye dönüşmüş.

(ویچئی-*viççî*) “yüzüm” Aslı *vechî* - وجهی dır. Burdaki ج- *cim* Farsçada kullanılan چ- *çe* harfine dönüşmüştür.

Önemli ve zor olan bir işin üstesinden gelen ve bu işi başarılı bir şekilde yürüten insanlar tarafından söylenilir. Bu zor ve ağır sorumluluk gerektiren işi başarıyla tamamladım ve alnımın akıyla işin içinden çıkmayı başardım manasında kullanılmaktadır.

7. Allah kıl *hâtâ incas afâr lé mēfi ıwrâs*

الله کل حطي انجاس افار لی ما فی اوراس

“Allah erikleri dişleri olmiyan ağza verir.”

hâtâ (verdi): Aslı اعطي dır. -حطي

incâs (erik): Fasih Arapçada ismi ¹¹¹برقوق- *berquq* burkudur. -انجاس

afâr (yer): Aslı bilinmemektedir. -افار

awrâs (diş): Aslı اضراس- *edrâs*'tır. -اوراس

Bazı insanların hak etmediği, ya da yerine getiremeyeceği işlerin, verilmesini anlatan bir atasözüdür. Kendisine verilen fırsatları değerlendiremeyen, başarısız olan insanları tanımlamak için kullanılmaktadır.

8. Allah inke qarâ felu.

الله انك قري فالو

“Allah falını okursa.”

qarâ (okudu): Aslı ¹¹²قرأ- *qarae* dır. -قري

felu (fal): Türkçe ve Kürtçede kullanılan bir kelimedir. -فالو

Yaptığı çoğu işte başarılı olan kişiler için kullanılır. Elde ettikleri başarının takdiri ilahiden olduğu vurgusu yapılıyor. Ya da kişilerin

¹¹¹ Şaban, Abdulati Atiyye, *Mu'cemu'l-Vasît*, Mektebetuş-Şurûki'd-Devliyye, Mısır 2004, s.51.

¹¹² Feyruz el-Abadi, s.1298.

başarısızlıkları durumunda olumsuz olarak da kullanılır. Söz konusu kişinin bir suçunun olmadığını Allahın takdiriyle o sonucun alındığı belirtiliyor.

2.10. HAYVAN

1. Ğenemîtil gurriyé tışrap may mın râsıl il-im'in

غنمت ال گوريي تشرب المي من راس الامعين

“Uyuz keçi, pınar başından su içer.”

غنمت - *ğenemît* (keçi): Tekil kullanılıp ve cümle içerisinde kullanılmadığında غنمي - *ğenemé* diye kullanılır. Cümle içerisinde kullanıldığında ise sonu muennesliği ifade eden ت- *ta* ile kullanılır.

Örnek; غنمت العرجي - *ğenemît 'il-baywa* (beyaz keçi) غنمت البيوي - *ğanemît 'il 'arcâ* (topal keçi) gibi.

ال گوريي - *il-gurriyé* (uyuz): Siirt lehçesinde “g” harfi sıkça kullanılır. burda olduğu gibi (gurriyé) örnek; الدنيو اتگرگير - *id-dınyé it-gergégék* (Dünya gürlüyor) النار اتگرگير - *in-nâr it-gergér* (ateş alevliyor).

تشرب - *tışrap* (içiyor): Fasih Arapçayla aynı kalıp ve manada kullanılarak muennesliğe de riayet edilip ت- *te* تشرب - *tışrap* harfi ile kullanılmış. Fakat fasih Arapçada ت- *te* harfi üstün iken Siirt lehçesinde ise esrelidir.

مي - *may* (su): Fasih Arapçadan farklı olarak hemzenin hazfedildiğini ve elifin ”ya” ya çevrildiğini görüyoruz. Aslı ماء - *mê* dir.

من راس - *mın râs*: Başından Siirt lehçesinde hemzeyi elife çevirerek telaffuz edilir.

-الامعين *ilim'in*: Bu kelime Siirt lehçesinde baş hakimiyet için mecazi anlamda kullanılır. Örnek: راس الامعين او بيدو - *râsil im-'in uv bîydû* (hâkimiyet elindedir.)

Huysuz ve uyumsuz İnsanların tutumlarını anlatmak için kullanılır. Toplumda bazı kişiler vardır ki hak etmedikleri bir mevki ve makamın nimetlerinden faydalanırlar. Bu tür İnsanlar, hep ters davranışlar sergiler ve içinde buldukları toplumun düzenini bozmaya çalışırlar. Kendilerinin kötü durumlarına bakmazlar da en erişilmedik nimetlere konmak isterler.

Bu yapıdaki insanların uyumsuzlukları ve bunlarla kolaylıkla iş yapılamayacağına vurgu yapıyor. Türkçedeki; “Uyuz keçi suyu gözünden içer.” örneğinde olduğu gibi.

2. Iccécé hellê met mût ‘eyne iy fizzebêlé

اجيجي هلا مت موت عينا اي في الزبالي

“Tavuğun gözü ölünceye kadar çöplüktedir.”

-دجاجة *ic-cécé*: (Tavuk) Siirt lehçesinden aslı olan *decêcetun*'dan *del* harfi alınıp elif'e y'ya çevrilerek *cécé* diye kullanılır.

-هلا مت *hellê met*: Arapçanın *ile* yada *hette* manasındadır. Türkçenin (de, ye, kadar) anlamında dır.

-عينا *'eyne* (gözü): Kelimenin sonundaki *elif* ve mekabli olan üstün Arapçanın müfret müzekker gaib olan *hüve* zamiri anlamındadır.

-ايي *iyé* (dır): Eki gibi kullanılır.

-في الزبالي *fizzebêlé* (çöplükte): Fasih Arapça da *zebêlé* *za* harfi ötre iken Siirt lehçesinde ise üstün olarak kullanılır. Türkçedeki (*horoz ölü* *gözü çöplükte kalır*) atasözü anlamındadır. İnsanların edindikleri alışkanlıklardan bir türlü kurtulamayacakları anlatılıyor. Özellikle dilencilik, açgözlü ya da cimri olan insanlardan söz edilirken kullanılıyor. Bunların

hiçbir zaman gözünün doymayacağı ve sürekli mal edinmeye çalışacakları vurgulanıyor.

3. **Ĥeyyé çexlé yicî ecele tıtlâĥ ittariĥ.**

حي چخ لي يجي اجلي طتلح الطريق

“Eceli gelen yılan yola çıkar.”

حي- *ĥeyyé* (yılan): Tahfiften dolayı ت-*ta* sı atılmıştır.

چخ- *çex* (zaman): Kürtçe asıllı bir kelime dir.

لي يجي- *lé-yicî* (geldiğinde) ل- *lé* ismi mevsul olan الذي- *el-lezî* ve

türevleri anlamında kullanılır.

(اجلا- *ecelê*) “eceli” ل- *lam* in üstün olması zamir görevini görüyor.

طتلح- *tıtlâĥ* (çıkıyor): Çoğu zaman ع- *ayn* yerine ح- *ĥa* olarak seslendirilir.

olarak seslendirilir.

Mazi olarak kullanıldığında ط- *talaĥ* fasih Arapça da kullanıldığı

gibi kalın ط- *ta* harfi kullanılır.

الطريق- *ittariĥ* (yol): Siirt merkezde الطريق- *et-tariĥ* olarak kılınırken,

bazı köylerde ise ر- *darĥ* - *ra* sakın olarak seslendirilir.

Düşmanını arayıp ummadığı yerde görmesi durumunda söylenen bir sözdür. Yol üzerine çıkan bir yılan doğal olarak fark edilir ve öldürülmeye çalışılır. Bazı durumlarda insanlar da gereksiz davranışlar sergileyerek kendilerini çok büyük tehlikelere atabiliyorlar. Bu sözün “*ĥayıt le kicce ecele tıtlah mın işşe*” yani “*eceli gelen yılan yuvasından çıkar.*” şeklinde bir söylenişi daha bulunmaktadır.

Türkçedeki “*eceli gelen köpek cami duvarına işer.*” örneğinde olduğu gibi.

4. **İĥmâr nebî ‘ızeyr**

احمار نبی عزیر

“Üzeyyir peygamberin eşeği”

Kimseye faydası olmayan, hayırsız, kendisinden başkasını düşünmeyen kişiler için kullanılır.

5. Kil eklil ihmâr uv qum qavmıtıl emîr

كل اكل الاحمار او قم قومة الامير

“Eşek yemeği ye ama padişahın duruşu sergile.”

كل - *kil* (ye): ك - *ke* esreli seslendirilir.

الاحمار - *ihmar* (eşek): م - *mim* kalın tellafuz edilir.

او - *uv* (ve): Atıf vav'ın yerin'de kullanılır.

قومة - *qavmıt* (kalkış): م - *mim* esreli seslenir.

Genellikle anne ya da babaların çocuklarına söylediği sözdür. Ev ortamında nasıl olursan ol, yalnız toplum içine girdiğinde özgüvenini kırmaman gerektiğini, dinç ve sağlam gözükmen gerektiğini anlatıyor.

2.11. VARLIK-YOKLUK

1. Dırtu ‘elê kârî xısırtu râs mêli

درت علي كاري خسرت راس مالي

“Kazancımı ararken, malımın maliyetinden de oldum.”

درت - *dırtu* (aradım): Fasih Arapçanın دار - *dâr* kökünden gelmektedir.

ت - *te* ise mütekellim vehdehuyu ifade eder.

كاري - *karîy* (kârım): Arapça asıllı bir kelime olmayıp Türkçe ya da

Kürtçe den alıntı yapılmıştır. ي - *ya* mutekellim vehdehuyu ifade eder.

خسرت - *ğısırtu* (kaybettim): Fasih Arapça ile aynı kullanılır. Yalnız

fasih Arapçada خ - *xa* üstün iken Siirt lehçesinde esreli olarak seslendirilir.

راس مالي - *râs mêlî* (sermayem): Fasih Arapça ile aynı manada ve

kalıpta kullanılır.

Ticarette tamahkârlığın zararları anlatılıyor. Bazen insanlar, bir işte daha çok kazanmanın yollarını araştırırken ya da ararken, mallarının tümünü kaybedebiliyorlar anlamında.

Türkçedeki “*Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan olma*” örneğindeki gibi.

2. Léy ‘iş bilhîlé iy mût faqîr

لي عيش بالحيلي اي موت فقير

“Hileyle yaşayan fakir ölür.”

لي-Léy (oki): التي - *el-letî* ve türevleri manasında

عيش-*is* (yaşayan): Muzari olan يعيش - *ye’işu* manasındadır.

بالحيلي-*bil hîlé* (hile ilen): Orjinalı حيلة - *hiletün*

اي-*iy*: Muzari alameti olan س- sin yada سوف - *sevfe* anlamındadır.

موت - *mut* (ölüm): م - *mim* ötreli olarak seslendirilir.

Ticaretlerinde hile yapan kişilerin kar etmedikleri bilakis zarar edecekleri zengin olma hayali yerinde fakir olacaklarını vurgulanmaktadır.

3. Il faqîr inkê sâr zengîn hellê arbi’în sené yicî minnû rîhîr faqarân. uv iz-zengîn inkê fiqér hellê arbi’în sené yicî minnû rîhîr zengené

الفقير انكا صار زنگين هيللا اربعين سنة يجي منو ريحة فقران او الزنگين انكي صار فقير هيللا اربعين سنة

يجي منو ريحة زنگنو

“Bir İnsanın yaşantısında meydana gelen değişikliklerin normalde bir anda onu geçiştirmeyeceği anlatılıyor.”

الفقير-*ul-faqîr* (fakir): ا- *elif* esreli olarak seslendirilir.

انكا-*inkê* (şayet): Aslı ان كان - *in kene*’dir.

صار-*sâr* (olursa): ر- *ra* harfi sakin olarak tellafuz edilir.

zengîn: زنگین- *zengîn*: Türkçeden alınan çokça kullanılan bir kelimedir. ك - *ke* harfi “g” olarak seslendirilir.

heylê: هيلآ - *heylê*: الي - *ile* aynı manada kullanılır.

arbi'în: اربعين (kırk): ب - *be* harfi esreli olarak kullanılır.

sene: سنة - *sene*: ن - *nûn* harfi “ö” sesi ile tellafuz edilir. ت - *te* ise tellafuz edilmiyor.

yicî: يجي (geliyor): Muzari fiili olarak kullanılır. ي - *ye* esreli olarak seslendirilir.

minnû: منو (ondan): منه - *minhu* anlamında kullanılır. Siirt lehçesinde zamiri yerine و - *vav* kullanılır. ن - *nun* ise şeddeli olarak seslendirilir.

rîyhê: ريحة (koku): رائحة - *râihetun* anlamındadır.

faqarân: فقران (fakirlik): فقر - *faqr* manasında kullanılır.

Yoksul bir insan biranda zengin olsa bile bir süreye kadar eski alışkanlıklarını sürdürür. Zenginler yoksullaştıklarında bir anda buna göre davranış sergilemez eski durumlarına göre hareket ederler.

4. ılısrân lû hâq kılmıt zeyyéd

الחסران لو حق كلمت زيوت

“Yenik olanın bir kelime fazla konuşma hakkı vardır.”

ılısrân: الحسران (zararda olan): خ - *xa* harfi meksur ر - *ra* ise ince olarak seslendirilir. خسر - *ixser* (kaybetmek, zararda olmak, iflas etmek) manasına gelir.

lu: لو (ona vardır): Fasih Arapçadaki له - *lehu* anlamındadır.

haq: حق (hak): Arapça Türkçe ve Kürtçede aynı lafız ve manada kullanılır.

kelimit: كلمت (bir kelime).

زیوت - *zeyyét* (fazla): Siirt merkezdeki araplar ز- ze'yi meftuh ي- ya'yı ise şeddeli olarak okurken köylerde İkizbağlar (Tom) köyü gibi ز- ze'yi “é” sesiyle ي- ya'yı ise şeddesiz olarak seslendirmektedirler.

Genellikle maddi anlamda iflas etmiş bir kişinin duygusallaşmış akraba, dost gibi kişilerle konuştuğunda aşırıya kaçıp haddi aşmışta söylenen bir deyimdir. Ya da bir tartışmayı bir anlaşmazlığı sona erdirmek için söylenir. Tartışmalı bir ortamda ikna edilmek istenen kişiye karşı tarafın yenik olduğuna inandırılmaya çalışarak söylediği sözlere itibar edilmemesi ve birazda tolerans tanınması istenir. “Zaten yenilmiş fazla bir söz söyleyerek sinirini gidersin” anlamında kullanılır.

5. Bey' iş-şebêh

بيع اشباح

“Tok satıcı”

بيع - *Bey'* (satış): Fasih Arapçada olduğu gibi Siirt lehçesinde masdar olarak kullanılır.

اشباح - *iş-şebêh* (tok): Fasih Arapçada شبع - *şebe*¹¹³ ع - 'ayn ile seslendirilir. Siirt lehçesinde ise ح - *h'*a ya dönüşmüştür.

Satıcının malını satması konusunda ağırdan alması, satılması için çaba göstermeyip, indirim ve benzeri kolaylıkları göstermeyen kişiler için kullanılır.

2.12. AYIPLAMA

1. Mé iy-tiş qırmıt lé fî wahrû iy tiş qırmıt wahôr ğeyru

موا يطش قرمت لي فهور ايطش قرمت فهور غيرو

“Sırtındaki kamburu görmiyor başkasının sırtındaki kamburu görüyor.”

¹¹³Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisanu'l-Arap*, Ma'arîf Yayınları, Kahire 1119 s,2186

mé iy-tıŝ (görmüyor): *طش- taş* gördü *ت- te*'nin harekesi üstün *ايطش-iytiŝ* ise görüyor anlamında, *أ-*hemze ve *ت- te* esreli olarak telaffuz edilir. *مو- mô* olumsuz eki fasih Arapçadaki *ما- mâ* anlamındadır. Örnek; *ما حب- gitmedi* *ما حب- mêheb* sevmedi yalnız bazen *ا- elif* *و- vav*'a çevrilir, burada olduğu gibi.

ق- qâf esreli olarak seslendirilir. Kürtçeden alıntı yapılmış bir kelimedir. *ق- qâf* (kambur): *ق- qâf* (قرمت- *qırmıt*)

ظ- za (sırtı): *ظهر- zahr* ile eş anlamlıdır. Siirt lehçesinde *ظ- za* harfi ile değiştirilerek seslendirilir.

Örnek; *قم من تحت الفلي- /nawarû uv za'îf* (gözleri zayıftır.) *نغرو او زعيف* *ق- qum min tehtil wallé* (gölgenin altından kalk) *الليل او فلام- il-leyl uv walâm* (gece karanlıktır.)

İnsanlar genelde kendi ayıp ve yanlışlıklarını görmezler ama başkalarının kendilerine göre çok daha küçük olan eksik ve yanlışlıkları da hemen gözlerine çarpar ve eleştirirler.

2. Seyn mellûs

سین ملوس

“Kaygan dilli”

Seyn (dil): Aslı *لسان- lisân*'dır. *سین- سین*

mellûs (kaygan): Fasih Arapçada kullanılan bir kelimedir.¹¹⁴ *ملوس - mellûs*

Konuşması incitmeyen, sert ve kaba konuşmayan kişilere söylense de, çoğu zaman mecâzi anlamda yağcılık yapıp menfaat peşinde olan dolayısıyla söylediğine itibar edilmemesi gereken kişiliğe sahip olduğunu ifade eden bir deyimdir.

3. Cımcımt lehem

¹¹⁴ İbni Manzûrc.48. S.4260/4261

جمجت لحم

“Et kafalı”

جمجت - *cımcımt* (kafa): Fasih Arapçada her iki ج - *cim* mazmum olarak kullanılır. Siirt lehçesinde ise meksürdurlar.

لحم - *lehem* (et): Siirt lehçesinde ح - *h*'e meftuh olarak kullanılır.

Kalın kafalı, bir şey anlamıyan, optal oduğunu ifade eden bir deyimdir.

4. Lé yicî belê za'q yırkéz belê ıpsât

لي يجي بلا زعق يركز بلا ابصاط

“Davetsiz gelen misafir kilimsiz oturur.”

زعق - *za'q* (davet): fasih Arapçada çığlık atma manasında iken burada davet etme manasındadır. Davet ile çığlık arasındaki münasebet aşıkardır. Siirt merkezde زعق - *za'q* kullanılır iken Siirtin köylerinde سيح - *seyh* olarak kullanılır. Örnek; سحت - *sıhtu* çağırdım زعقت - *za'aqtu* çağırdım.

ابصاط - *ıpsât* (halı): fasih Arapçada ince س - *sin* olarak seslendirilirken Siirt lehçesinde kalın ve ص - *sad* olarak kullanılır. ا - *hemze*'li ve hemze olmadan da kullanılır. İlişkilerinde nasıl davranılması gerektiğini anlatan bir sözdür. İnsanın davetsiz olarak gittiği bir yerde beklediği ilgi ve saygıyı göremeye bileceğine değinilerek bu konuda gerekli duyarlılığın gösterilmesinin önemine vurgu yapılıyor.

5. Il fûmêyé it 'eyyép 'el basalé

الفومايي ات عيوپ عل بصلي

“Sarımsak soğanı ayıplıyor.”

الفومايو - *il-fumêyé* (sarımsak): Siirt lehçesinde çoğu yerde ث - *se* - *fe*'ye değişir.

ات- *it*: Muennesliği ifade etmek için gelir.

عل- *el*: Orjinalı علي- *ele*'dir. Siirt lehçesinde ل- *lam* sakin olarak seslendirilir.

بصلي- *basalé* (soğan) ب- *be* harfi kalın olarak okunur.

Kişinin kendisindeki bulunan büyük ayıbı görmezken başkasındaki olan küçük ayıbı ile ayıplayıp açığa vurmak, alay edip küçümsemek için kullanılan sözdür.

6. inke il 'eqôl môt il-lık il-cêvf uvé ilhk

انك الاكل مو لك الجوف اوي الك

“Yemek senin değilse bile mide senin.”

انك- *inke* (şayet): Aslı ان كان *in kêne*'dir.

الاكل- *il-ekél* (yemek).

مو- *môt*: Arapçanın nefî edatı olan ما- *mê* manasındadır.

الك- *il-lık* (senin): لك- *leke* masındadır.

الجوف- *il-cevf* (karın).

اوي- *uvé* هو- *huve* manasında.

Fırsattan istifade ederek kendine ait olmayan şeylerde kendisi için kullandığında kendine zarar verecek kadar aşırılığa kaçmamak, seviyeli olmak konusunda tavsiye edilir. Bu atasözü genellikle kendisine yapılan yemek ikramında aşırıya kaçan kişiler için söylenilir.

2.13. ERDEMLİK

1. il insên yıtxemmém ismû illhâmâr yıtxemmém cillû

الانسان يتخميم اسمو اللحمار يتخموم جلو

“İnsan adını eşek semerini düşünür.”

yitğemmém (düşünüyor): Fasih Arapçadaki *texmîn* ile eş anlamlıdır. Fakat Siirt lehçesinde sondaki ن-nun harfi yerine م- *mim* harfini kullanır.

ismû (ismi) fasih Arapçadaki *ismuhu* ile aynı manada. Siirt lehçesinde ه- *hâ* zamiri yerine م- *mim*'i uzatarak med harfi olan و- *vav* harfi getirilir.

il-lîhmâr (eşek): elif lam tıkısı alıp marife olarak kullanıldığında الحمار olur. fasih Arapçada lam sakin iken Siirt lehçesinde ise meksurdur. Elif lam takısı olmadan nekre olarak kullanıldığında ise حمار- *himâr* Siirt lehçesinde احمار- *ihmâr* esreli hemze den sonar sakin ح- *h* telaffuz edilir.

cillû (semeri): Fasih Arapça ile aynı şekilde seslendirilir.

Türkçedeki “*insan ölür namı kalır eşek ölür semeri kalır*”. İnsanların kişiliklerini korumaları gerektiği belirtiliyor. Eşekler için daha rahat yük taşıyabilmeleri açısından semerleri ne kadar önemli ise insanlar içinde kişiliklerinin toplum içerisinde bıraktıkları izlenim o denli önemli olduğu vurgulanıyor. Toplumda olumlu izlenimleri ancak kişilik sahibi onurlu insanlar bırakabilir.

2. Yıslaḥ şel ḡelê imné uv şel rıxs imné.

يصلح شل غلى امنا او شل رخس امني

“Hem ucuzluğa hemde pahalılığa yarıyor.”

يصلح يصلح¹¹⁵ *yıslaḥ* (yaramak): Mazisi صلوح- *sılôḥ* Aslı mazide

Siirt lehçesinde ص- *sâd* meksur dur. Muzaride de ي- *ya* meksurdur.

¹¹⁵ Muhammed b. Ebi Bekir b. Abdulkadir er-Râzî, *Muhtarû's-Sihah*, Ammar Yayınevi, Amman 2005, s.185.

شل - *şel* harfi *şel ğele* (pahallılığa): غلي - *ġelê* pahallılıktır. شل - *şel* harfi eklenince pahallılığa anlamı ifade eder.

امنا - *imné* (da): Türkçedeki da eki anlamını ifade eder.

Çalışkan, yararlı ve faydalı kişiler için kullanılır. Elinden her iş gelen, becerikli kişilere söylenilir. Buldukları ortamlarda yeteneği ile kendini belli ettiren kişilerdir. Ya da üstlendikleri işleri başarılı, eksiksiz bir şekilde yerine getiren kişiye de söylenilir.

3. İy basmôr qeriyû

اي بسمور گريو

“Konuşmasını çiviliyor”

بسمور - *basmér* (çiviliyor): Siirt Arapasında çiviye بسمار - *bismâr* deniliyor. Aslı ise مسمار - *mismâr* dır. Burda م - *mim*'in ب - *be*'ye dönüştüğünü görüyoruz.

گريو - *qeriyû* (Konuşması): Aslı bilinmemektedir.

Kendisinden emin, konuşması düzgün ve düzenli olan kişiler için kullanılır. Ya da kinayeli konuşup muhatabını üzecek şeyler söyleyen kişiler'e söylenilir.

4. II- ‘aqol uvé wıbbéné

العقول اوي وييني

“Akıl sinektir”

وييني - *wıbbéné* (sinek): Aslı ذباب - *zubêb*'dir.

Bu atasözü aklını nefesine ve şeytana mahkûm eden kişinin durumunu anlatır. Aklını nefesine ve şeytana mahkûm eden birinin, sineğin uçması gibi aklının da uçup kötü yollara düşmesini ifade eder. Veya herşeyi kendine dert edinen kişinin aklının, sineğin uçması gibi uçup kaybolacağını ifade eder.

Nefsine hâkim olamayan kişinin sineğin uçup gitmesi gibi aklının da uçup gideceği anlamında kullanılan bu deyim nefis veya şeytana mağlup olan kişinin durumunu ifade etmek için kullanılır.

5. II ‘emél yıǵlép râsıl mël.

العامل يغلب راسل مال

“Çalışan işçi patronu geçer.”

العامل- *il’emél* (işçi): Merkezde عمل- ‘emel’ denilir. Köylerde biraz daha kalın okunup م- mim’e “ö” sesi verirler. Fasih Arapçada ise العامل- *el* ‘amul cem’i ise عمال – ‘ummêl ‘eyn’in fethesi mimin şeddesi ile.¹¹⁶

العامل- *yıǵlép* (geçiyor).

العامل مال- *râsıl mël* (sermaye sahibi): Zanatkarda çalışan işçiye “sano” ustasınada isted denilirken, ticarete ise patrona “rasıl mel” çalışanada “emmel” denilir.

Çalışkan, samimi bir şekilde çalışan bazı işçilerin patronlarını geçebildiklerini dile getirir. İşçiliğin, işçiyken çalışmanın önemini anlatır.

6. Allah kıl êl qûm enê me’ôk mê kıl êl nêm dasıp fi fimmôk.

الله كل آل قوم انا معوك ما كل آل نام دصب في فموك

“Allah c.c kalk seninle beraberim demiş, yat ağzına dökeyim dememiş.”

آل- *êl* (söyledi): Aslı قال - *qâle*’dır. ل- *la* sakın olarak tellafuz edilir.

قوم- *qûm* (kalk) ق- *qaf* harfi uzatılır.

معوك- *me’oke* (seninle) معوك- *me’ok*.

كل- *kıl*: Sık kullanılan zaid bir lafızdır.

¹¹⁶ Atiyye, s,628.

dasīb (dökecem) Mutekellim muzariyi ifade etmek için yalnız *د- del* kullanılır. Muhatap muzariyi ifade etmek için ise *د- dêl* ile beraber *ي- ya* da kullanılır. *ديصب- dīsīb*

فمّوك- fimmôk (ağzın): *م- mim* uzatılır, *ك- kaf* ise sakindir.

Tembelliğin, hantallığın sonucunda bir şey elde edilemeyeceği, bir şey elde etmek için çalışmak gerektiğini ifade eder. İnsanların tevekkülü yalnız anlayıp tembelliğe yönelmeleri ve çalışmamaları eleştirilmektedir. Allahu te'ala çalışan insana yardım olacağı ifade edilmektedir.

2.14. HÜZÜN

1. Râs belê devxe yjbe petôxê

راس بلا دوخة يژبة پاتوخا

“Dertsiz başın tezek kadar değeri yoktur.”

راس- râs (baş): *أ- hemze* - *elif*e çevrilerek tellafuz edilir.

بلا- belê (olmaksızın): *ب- be* esreli olarak seslendirilir.

دوخة- devxe (baş dönmesi).

يژبه- yjbe (benziyor): *ج- cim* harfi *j'e* ye yakın bir ses ile seslendirilir.

Aslı *يشبه – yeşbehu'* dir.

پاتوخا- petôxe (tezek): Tezek anlamında kullanılan bu kelimenin aslı bilinmemektedir.

İnsanların yaşamları boyunca bazı sorunlarla karşılaşacaklarını ve sıkıntılara göğüs gerecekleri anlatılıyor. İnsanlar karşılaştıkları sorunları çözdükçe deneyim ve aynı zamanda değer kazanırlar. Hiçbir sorunla karşılaşmayan bir insanın değerinin olmayacağını belirtiliyor. Özellikle herhangi bir olayı yaşadığı için sıkıntıda olan insanlara teselli için söyleniyor. Bu sorunun bitmesi halinde toplum içindeki değer artacağı rahata kavuşacağı vurgulanıyor.

2. Hey sillî zevç mîl fehem hey ta'imnî kilyevm lehem

هي صلي زوج مل فحم هي طعمني كل يوم لحم

“Kömürden kocam olsun her gün bana et versin.”

من - *mil* aslı - صلي مل - *sâra lî* anlamında. صلي مل - *sillî-mîl* (olsun): *mil* aslı - *mil* aslı *min* dır

fehem (kömür): ح - *he* harekesi üstün olarak kullanılır.

ta'imni (bana yedirsin): ع - *eyn* şeddeli ve esre li olarak seslendirilir.

Evlilikte fiziğin önemli olmadığını önemli olan kocanın ev geçindirmekten ziyade varlıklı olmasıdır. Evlilik çağına gelmiş kızların büyükleri tarafından tavsiye mahiyetinde söylenen sözdür.

3. Kıl qâm dî mût

كل قام دي موت

“Ölmek üzere”

Bötâb düşmüş, zayıf, iş göremeyen, hareket etme gücü kalmamış kişiler için kullanılır.

4. Şığél şavt, uv ğam sené.

شغيل شوت او غم سني

“Bir anlık iş bir yıllık dert.”

شوت - *şevt* (bir anlık): Kelime aslı bilinmemektedir.

غم - *ğam* (gam): Arapça asıllı bir kelime olup Türkçede de kullanılmaktadır.

Zamanında yapılmayan işin ihmalkâr davranmanın zararları anlatıyor.

Zamanında çözülmeyen basit bir işin ilerki dönemlerde doğuracak büyük sıkıntılarını anlatmaktadır. Bir anlık bir iş zamanında yapılmadığında bir yıl boyunca sıkıntısını çekeceğini anlatır. Ya da yerinde olmayan, yalnız anlık bir iş bir yıl sıkıntısı çekileceğini anlatır.

2.15. BABA

1.- Kılhât'a şê ibnû karm mèce fi 'eynû il ibén kıl hâtâhû xıslé cît hıwét 'eynû

الاب كل حطا شا ابنو كرم ما جا في عينو ال ابن كل حتاهو خسلي جيت حفيت عينو

“Baba bağı oğluna vermiş gözüne gelmemiş Oğul babasını bir salkım vermiş gözüne gelmiş.”

الاب *il-ep* (baba): ب- *be* nin پ- *p* ye bariz şekilde dönüştüğü örneklerden birisidir.

كحل *hata* (vermiş): كل- *kıl* zaid bir kelmedir. حطا - *hatâ* aslı *a'tâ* dır. اعطي

ل- *şê* *ibnû* (çocuğuna): شا- *şê* fasih Arapçadaki cer harfi olan *lam* anlamında kullanılır. الاب اعطي لابنه *el-ebu a'tâ li ibnihi* (baba çocuğuna verdi gibi.)

ك- *karm* (bağ): Fasih Arapçada ك- *kef* harfi “e” ile seslendirilirken Siirt lehçesinde ise “a” ile seslendirilir.

ما جا في عينو *me ce fi 'eynu* (gözüne gelmedi): Atasözü içerisinde kullanılan bir deyimdir. Kişiye yapılan her türlü iyilik ve fedâkarlıklara rağmen burun kıvrırıp beğenmeyen, iyilikleri yok sayan kişilere karşı kullanılan bir deyimdir.

خسلي *xıslé* (üzüm salkımı): Siirt lehçesinde üzüm salkımı için *anqud'ta* denilir. *xıslé* denildiği gibi عنقود - *anqud'ta* denilir.

جيت *cîyt* (geldi): Aslı جئت *cêet'tir*.

Babalar evlatlarına karşı her türlü fedâkarlığı yaptıklarını vurgulamak için söylenilir. Baba gözünü kırpmadan hertürlü fedakarlığı yaparken çocuklar babalarına yönelik bir hizmet veya bir iyilik yaptıklarında gözlerine gelir.

2. Qalbî ‘elê veledî, qelp veled’i ‘el hâcar.

قلبي علي ولدي قلب ولدي عل حجر

“Yüreğim çocuğumun üzerinde, çocuğumun yüreği taşın üzerinde.”

‘el-hâcar (taşın üstünde): Aslı علي الحجر - *‘elel hâcar’*dir.

Anne ve babanın çocuklarına olan sevgisi ifade ediliyor. Anne ve babanın yüreği, sürekli çocukları için çarparken, çocuklarının aynı duyarlılığı göstermediği ve onları yeterince düşünmediği belirtiliyor. Anne ve babanın sevgisinin daima çocuklarının kendilerine olan sevgisinden daha fazla olduğuna vurgu yapılıyor.

3. lel veled yinfe’ uv lel mël yişfe’

لا الولد ينفع او لا المال يشفع

“Ne çocuğun faydası (ahirette) olur ne de mal şefaathçi olur.”

‘yinfe’: Fayda veriyor” ي- ya meksurdur.

uv: atıf olan و- vav manasındadır.

‘yişfe’ (şefaath etmek): ي- ya meksur olarak seslendirilir.

Çocuğun fayda vermediği, malında şefaathçi olmadığını dile getirir. Dolayısıyla aşırıya kaçıp her ikisine de fazla düşkün olmaması gerektiğini dile getiriliyor. İnsanın ancak kendi yaptığı iyiliğin karşılığını göreceği anlatılıyor. Ahiret hayatı için iyi yetiştirilmeyen bir çocuğun yararlı olamayacağı gibi Allah yolunda harcanmayan bir malın öbür dünyada insana bir yararının olmayacağı belirtiliyor.

2.16. ANNE

1. Il im ittîq issey teğt binte ille mé it-tik issey bağta

الام اتيق اسي تخت بنت الا مو اتيق اسي بخت بنت

“Anne kızının tahtını yapa bilir fakat bahtını yapamaz.”

ittîq (güç yetiriyor): Filin faili olan الام - *il-im* müennes olduğu için ت - *ta* şeddeli olarak seslendirilir. Müzekker olmuş olsaydı ايتيق - *iytîq* birin ت - *ta*'yı ي - *ya* olarak değiştiriliyor.

issey (yapıyor): Faili müennes olduğu için bazen اتسي - *itsey* ت - *ta* lı olarak da seslendirilir. Müzekkeri ise ايسي - *iysey* olarak seslendirilir.

teğt (taht): Arapçadan Türkçeye geçmiş bir kelimedir.

bağta (baht): Aslı Arapça olan bu kelimedede türkçe ve Kürtçede de kullanılır.

Kaderin değişmeyeceği nasıl yazıldıysa o şekilde kaldığını anlatır. Anne kızına her türlü fedakârlığı gösterebildiği fakat kader söz konusu olunca anne kızının bahtını (kaderini) değiştiremeyeceğini ifade eder.

2. Il im izzic veled

الام اّج ولده

“Anne çocuğunu atıyor”

il-im (anne): El takısı ile ma'rife kullanılmış, nekiresi ise ام - *im* hemzenin kesresiyle seslendirilir.

izzic (atıyor): Fasih Arapçada da mazi olan اّج - *zecce* atmak manasında kullanılmıştır.¹¹⁷

veled (çocuğu): Aslı ولدها - *veledhe*'dir. Müennes için kullanılır, Müzekker için ise ولدو - *veledû* olarak kullanılır.

Sıkıntılı zor durumlarda (açlık, kavga, savaş) gibi durumlarda söylenen bir deyimdir. Olağanüstü, çaresiz durumlarda bir annenin çocuğunu atması gibi imkânsız olan bir olaya benzetilerek ifade edilir.

3. Lé yêxéf imne in illu 'emmô

¹¹⁷ İbni Manzûr, c.4, s.1812.

لي يا خوف امنا ان الو عمو

“Anamızı alana amca deriz”

لي - *lé* (oki): الذي manasında kullnılır.

yexéf (alan): Aslı يخذ - *yexuzu* Siirt'in kırsal kesimindeki konuşmaları imale li olduğu için خ- *xa* ile ف- *fe* arasında ي- *ye* eklenilir. ذ- *ze* ise ف- *fe*'ye dönüşmesi Siirt lehçesinde sıklık'lan rastlanır.

امنا- *immê* (annemiz) أ- hemze meksur م- *mim* ise sakindir. Aslı امنا- *ummene* dir.

(ان الو) *in illû* “biz ona söylüyoruz” aslı له- *naqûvlu lehû* dir.

عمو- *ammô* (amca).

Çaresiz durumlarda söylenen bir deyimdir. Genelde babalar öldü zaman çocukları annelerin evlenmesini istemezler. İstenmeyen bu duruma rağmen, anne evlendiği zaman, artık başka bir çare kalmadığı için o kişiye amca diye hitap edilerek iş tatlıya bağlanıyor.

2.17. YALAN

1. İy *hâmmés il hûmsarâ*

اي حموص الحمصرى

“Doluyu kızartıyor”

hâmmés (kızartmak): İbnü'l-Münzir'in (ö-931) *Lisanu'l-arab* adındaki kitabında, mazi olan حمص- *hâmmese* kızartmak anlamında olduğunu ifade eder.¹¹⁸

الحمصرى *il- hûmsarâ* (dolu): Her ne kadar fasih Arapçada kullanılmamış olsa da çoğu Arap ülkelerdeki mahalli lehçelerde “dolu” anlamında kullanılır.

¹¹⁸ İbni Manzûr, c.4 s.996.

Yalan konuşan insanlar için kullanılan bir deyim. Doluyu kızartmak mümkün olmadığı gibi, bu tür insanların konuşmalarının da gerçekçi olmayacağına vurgu yapılıyor.

2. Lé kıwép kın şarât

لي كوپ كن شراط

”Yalan söyleyen yırtıldı”

kiwép (yalan söyledi): Aslı كذب - *kezibe* iken ذ- *ze* harfi و- *ve*'ye dönüşmüştür.

شرط - *şarât* (yırttı): Fasih Arapça da kullanılır.

Yalan söylemenin, bir sınırının olmayacağı buna alışan insanların sürekli yalan söyleyebilecekleri vurgulanıyor. Bir diğer ifade ile bu yapıdaki insanlar yalan söylediklerinde bir değişikliğe uğramış olsalardı bu kadar yalana tahammül etmeleri mümkün olmayacaktı.

2.18. AKIL

1. Il 'aqôl yılzém mıl mehd hellê il-lehd

العقول يلزوم مل مهد هلا الحد

“Akıl, beşikten mezara kadar gerekir”

il'aqôl (akıl): Fasih Arapçada عقل - *aqıl* 'aqıl'ın sükunu ile telaffuz edilirken Siirt'te ق - *qâf* meftuh ve imale ile seslendirilir. Kırsal kesimde ise sadece meftuh olarak telaffuz edilir: عقل - *eqel* .

yılzém (lazımdır): ي - *ya* meksurdur.

milmehd (beşikten): Aslı من المهد - *minel mehd*

hellê il-lehd (kabre kadar): Aslı الي اللحد - *ile'l-lehd*

Bu atasözü ile aklın insanoğlu için çok değerli bir sermaye teşkil ettiği anlatılmaktadır. Bir şeyin ehemmiyeti dile getirirken mübalağa

edilmesi bir sanattır. Aklın beşikten lazım olması aklın ne kadar gerekli olduğunu ifade eder.

2. ‘aqél qebe

عقول قبي

“Akı kaba”

قبي- *qebe* (kaba) Türkçe ve Kürtçede kullanılan bir kelimedir.

Havalı, tepeden bakan, kendini çok beğenen, başkalarına üstten bakan, kişiler için kullanılan bir deyimdir. Türkçedeki (*Burnundan kıl aldırmayan*) deyimiyile eş değerdir. Bu tür insanlarla diyaloga girmenin zor bir durum olduğunu ifade eder.

2.19. SIIRT’E HAS DİĞER ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

1. Yıjbêlû bîber ‘arbô

يژبالو بيبير عربو

“Arbo biberine benziyor”

يژبالو- *yıjbêlû* (benziyor): Aslı يشبه له dır.

بيبير- *bîber* (biber): Türkçeden alınmış tır.

Arbo siirt’in Baykan ilçesine bağlı yarımca köyünün eski adıdır. Bu köy acı biberleriyle meşhurdur. Bu deyim çabuk parlayan, sinirli ve ani öfkelenen kişiler için kullanılır. Bu deyim muhatabı olan kişilerin sergiledikleri öfkeli tutum nedeniyle her an çevrelerindeki insanları üzebileceklerine ve hatta zarar verebileceklerine vurgu yapılıyor.

2. ‘ammô qâsım fî râsıl if’ûl

عمو قاسوم في راس الافعول

“Kasım amca işçilerin başında”

عمو قاصوم- *‘ammô qâsım* (kasım amca).

راس- *râsıl* (baş): Aslı رأس dır. أ-hemze ا-elife dönüşmüş

الافعال - **رأى-af'ûl** (işçi): Çoğuldur müfredi فاعيل - **fé'él** dir. Fasih Arapçada فاعل olarak kullanılır.

Sorumsuz olan kişiler, sorumluluk aldıklarında söylenen bir deyimdir. Anlatıldığına göre Kasım amca adında hayatında hiç iş yapmayan, zamanını tembellikle geçiren birini işçileri denetlemekle görevlendirmişler, o da bu işi yapacağına, her zaman yaptığı gibi uyuklamayı tercih edince bu deyim söylenmeye başlanmış.

3. Nihne min beyt ehmidô hiş hiş le nismeñ uv lê intiş

نحن من بيت احمدو هـش هـش لا نسمح او لا انتش

“Biz Ahmet’in ailesindeniz ne duyar nede işitiriz”

نحن - **nihne** (bizler): Aslı نحن - **nehnu** dır.

احمدو - **ehmidô** (ahmed): Kabaca talaffuz edildiğinde ehmido denilir.

هـش هـش - **hiş hiş** (sus sus): Kürtçe asıllı bir kelimedir.

لا انتش - **lê intiş** (görmüyoruz): Kelimenin aslı bilinmemektedir.

Bu söz, hem gördükleri ve işittikleri olayları duymamazlıktan gelen kişileri tarif etmek hem de az konuşup iyi sır saklayan kişileri anlatmak için kullanılmaktadır.

SONUÇ

Atasözleri ve deyimler, bir milletin hayat tecrübesini, kültür seviyesini, dünyaya bakışını gösterirler. Sayfalarla anlatılmayan bir gerçek, bir şimşek hızıyla atasözleri ve deyimlerde görünür. Toplumun sosyal ve kültürel değerlerinin aktarılmasında, bireylerin sosyalleşmesinde önemli rol oynayan atasözleri ve deyimler; bir kimliğin, bir fotoğrafın, bir yaşam tarzının, bir toplumun betimlenmesinin, tasvir edilmesinin en önemli göstergesidir.

Son derece geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Arap milletlerinin kullandıkları atasözleri arasında bulunan birtakım farklar vardır. Bu farklılıklara rağmen Kuzey Afrika'dan Yukarı Mezopotamya'ya kadar geniş bir coğrafyada yaşayan Arapların aynı lafız ve manalarda veya birbirine çok yakın atasözlerini kullanmaktadırlar.

Siirt merkez ve merkezin bir mahallesi olan Hâlenzé, Fıskın (Doluharman); Siirt'in ilçesi Tillo ve Tillo'ya bağlı olan Snép (Çatılı), Fırsef (Bağtepe) ve Tom (İkizbağlar) köylerinde Arapça konuşulmaktadır. Birbirlerine ve Siirt merkeze yakın olan bu köylere "Rıstak" denilmektedir.

Söz konusu yerleşim yerleri, her ne kadar bazen kendi aralarında lehçe farklılıkları yaşasalar da kayda değer bir farklılık söz konusu değildir. Farklılık varsa da bu birkaç kelimeyi geçmemektedir.

Siirt, Arapça, Kürtçe ve Türkçesiyle zengin bir kültürel birikime sahiptir. Aynı bölgede ve farklı topluluklar tarafından kullanılan bu dillerin birbirlerinden etkilenmeleri olağan bir durumdur. Bu etkilenme atasözleri ve deyimlere de yansımıştır. Nitekim Siirt Arapçasında kullanılan bazı atasözleri ve deyimlerin, Türkçe ve Kürtçe'de de kullanıldığını görebiliyoruz. Ayrıca bölgede bulunan medreseler ve halkın bu medreselere olan bağlılıklarından dolayı fasih Arapçada kullanılan bazı atasözlerinin aynısını ya da benzerini Siirt Arapçasında da görmek mümkündür. Bu atasözler ve deyimleri yaptığımız saha çalışması ve ulaşabildiğimiz birkaç

kitaptan derledik. Bu saha çalışmasını yürütürken yeni neslin bu sözlerden ya tamamen habersiz olduklarını ya da bu atasözleri ve deyimleri yanlış bildiklerini gördük. Yaşı ilerlemiş kişiler ile bu sohbeti yaptığımızda ise kendilerinin konuştuğu Arapça ile gençlerin konuştuğu Arapçanın farklılığından yakındıklarını gördük. Unutulmak üzere olan bu sözleri derleyerek ve açıklamalarını yapmamız, yeni nesle çok yararlı olacağını umuyoruz. Ayrıca yerli ve yabancı akademisyen ve araştırmacıların saklı bir hazine olan Anadolu'nun bu değerli rezervini bir an evvel inceleyip ilim dünyasına tanıtmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdu's-Salim, Mekrem, *ez-Zavahiru'l-Lugaviyye,, Müessesetu'r-Risale*, Beyrut 1409-1988.
- Abdurrahman Celaluddin es-Suyûtî, *el-Leâli'l-Masnûa,fi'l-Ehadisil Mavdua* Marife Yayınları, Beyrut 1975.
- Acat, Yaşar, "Mhallemi Lehçesinde Kullanılan Atasözü ve Deyimlerin Fasih Arapçada Kullanılan Atasözü Deyimlerle Mukayesesi", *eş-Şarkiyat İlim Araştırma Dergisi*, C.8, Sayı.2(16), Kasım 2016.
- Aksoy, Ömer Asım, *Türk dili Araştırmaları Belleten (Atasözleri deyimler)*, TDK Yayınları, Ankara 1988.
- Alkaya, Ercan, *Dil ve Söz Bağlamında Kırım Karay Türklerinin Atasözleri*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı. 20, Yıl. 2006/1.
- Ali b. Ebi Bekr el-Heysemî Nuriddin, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbe'ul Fevaid*, Memun Yayınları, Kahire 2008.
- Ali b. Muhammed b. Arrâk el-Kineni *Tenzihü's-Şeria*, Kahire Yayınları, 1981.
- Alp, Musa, "Farklı İki Açıdan Arapça: Fusha ve Avamca", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, 11(2).
- Aslan, Ahmet, "Miladî XII. ve XIII. Yüzyılda Siirt'te Arap Edebiyatı Çevresi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,(20).
- Asna, Burçin, *Bingöl'de Zazaca Atasözlerinin Tahlili*, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bingöl 2014.
- Atagül, Yasemin Yılmaz, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Atasözü ve Deyim Öğretiminde Film ve Hikâye Tekniklerinin Etkililik Düzeyleri Açısından Karşılaştırılması*, Sakarya Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2016.

- Atiyye, Şaban Abdulati, *Mu'cemu'l-Vasît*, Mektebetu'ş-Şurûki'd-Devliyye, Mısır, 2004.
- Cengiz, Emin, "Siirt Arapçasını Yaşatmak", Türkiye'de Konuşulan Arap Dialektleri, Ed. Yaşar Acat, Akdem Yayınları. İstanbul, 2018.
- Cengiz, Emin, "Türkçenin Siirt Arapçasına Etkisi", *Dil Bilimleri Klasik Sorunlar-Güncel Tartışmalar*, Ed. M. Nesim Doru, Ömer Bozkurt, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık Yayıncılık, Ankara 2018.
- Çelebi, Ahmet, *İslamda Eğitim Öğretim Tarihi*, Damla Yayınevi, İstanbul 1998.
- Çetin, Abdurrahman, *Kur'ân'ı Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa 2016.
- Cübran mes'ud, *er- râid*, Dâru'l- 'ilm, Beyrut, 1992.
- Dayf, Şevkî, *Târihu'l-Edebî'l-'Arabî (el-'Asru'l-Câhilî)*, Daru'l-Me'arif, Kahire 1960.
- Demir, Şerif, *Cumhuriyet Döneminde Siirt*, Düzey Yayınevi, İstanbul, 2016.
- Demirayak, Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi-I-Cahiliye Dönemi*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2009.
- Duri, Abdulaziz, *İlk Dönem İslam Tarihi Bir Önsöz*, (Çev: Nazife Şişman) İnsan Yayınları, İstanbul 2010.
- Fayda, Mustafa, "Câhiliye", *DİA*, c, VII, İstanbul 1993.
- Feyruz el-Abadi, Mecduddin Muhammed b. Yakup, *Kamusu'l-Muhit*, Daru'l- Hadis Yayınları, Kahire. 2008.
- Goldziher, Ignace, *Klasik Arap Literatürü*, Çev. Azmi Yüksel ve Rahmi Er, İmaj Yayınları, Ankara 1993.
- Gül, Necim, *Siirt Arapçasını Kurtarmak*, Sage Yayıncılık, Ankara 2013.
- Muhammed b. Hasan eş-Şeybani, *el-Câmi'u's-Sağîr*, Daru'l-Hazm, Beyrut, 1986.
- Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmûa fi'l-Hedisil mavzua*, İlmîyye Yayınları, Beyrut 1995.
- Mergen, Ayhan ve Kom. *Siirt'te Tespiti ve Tescili Yapılmayan Kültür Varlıkları*, Siirt Valiliği Yayınları. Siirt 2003.

- Nasıriddin, Elbânî Ebu Abdurrahman Muhammed, *Silsiletu'l-Ehadisi'd-Daife ve'l-Mavdu' ve Eseruhu Es-seyyi 'ale'l-Umme, Dâru'l Meâni* Yayın Evi, Riyad 1992.
- Itr, Nuriddin, *Ulumu'l-Kur'an'ı'l-Kerîm*, Daru'l-Basair Yayınevi, Kahire 2014.
- Ebü'l-Fazl İbn Manzur İbn Mükerrrem Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari er-Rüveyfii el-İfriki el-Mısri, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru'l-Fikir, Beyrut 1990.
- İsfahânî, Râğib, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, Thk.: Sefvân Adnân Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 2011.
- Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisanu'l-Arap*, Ma'arif Yayınları, Kahire 1119
- Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2005.
- Kodaman, Bayram, *Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdari Durumu*, Anadolu Basın Birl. Yayınları, Ankara 1986.
- Kurt, Nurullah, Ebul Heyce, Miran Ahmed ve el-Utum, Muhammed Salım, "El-Lugatu'l-Arabiyye", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı.6, 2005.
- Olşen, Koray *19. Araştırma Sonuçları toplantısı, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü*, Ankara 2001.
- Razi, Muhammed b. Ebi Bekir b. Abdulkadir, *Muhtaru's-Sihah*, Ammar Yayınevi, Amman 2005.
- Salim, Mekrem Abdul, *ez-Zavahiru'l-Lugaviyye*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1409-1988.
- Savur, Hayrettin, *Siirt'in Sosyal Ve Ekonomik Yapısı, 1894-1900, 420 Nolu Siirt Şer'iyye Sicil Defterine Göre*, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.
- Soyyığıt, Osman Zeki, *el-Edebu'l-Arabî*, İstanbul, ts.
- Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Telhîsu Kitâbi'l-Mevzûât*, Ruşd Yayınları, Riyad 1998
- Şeybani, Muhammed b. Hasan, *el-Camiu's-Sağir*, Beyrut 1406-1986.

- Tanrıverdi, Eyyüp, *İslam Öncesi Arap Lehçeleri*, Selçuk Üniversitesi SBÜ, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya,1999.
- Tenuhi İzzedin, Diyaüddin el-Mekdîsi, *el-Muntaka min Ehbari'l-Esma'i*, 1. Basım, Thk. Matbuatu'l- Mecmeu'l- İlmi'l -Arabi, Dimaşk.
- Timurtaş, Abdulhadi ve Çıkar, Mehmet Şirin, “Siirt ve Çevresinde Konuşulan Arapça”, *Türkiye’de Konuşulan Arap Diyalektleri*, Ed. Yaşar Acat, Akdem Yayınları. İstanbul 2018.
- Tuğlacı, Pars, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985.
- Tülücü, Süleyman, “Câhiliye Kelimesinin Mana ve Menşei”, *İİFD*, 1980.
- Tüncel, Metin, “Geçmişten Günümüze Siirt Şehri”, *DİA*, C.37.
- , “Geçmişten Günümüze Siirt Şehri”, *Uluslararası Siirt Sempozyumu*, İzmir 2017.
- Uysal, Halil, “İnsan Konulu Sözcükler Bağlamında Fasih Arapça ve Mısır Lehçesi bir karşılaştırma Denemesi,” *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XVIII, Sayı 3, Haziran 2016.
- Yıldız, Hakkı Dursun “Arap”, *DİA*, C III, İstanbul.
- Yılmazçelik, İbrahim, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, TTK Yayınları. Ankara 1995.
- Zeydan, Corci, *Tarihu Adabi'l-Lugati'l-Arabiyye*, Daru'l-Hilal. ,1911 / 1912. Mısır.

KAYNAK KİŞİLER

NO	İSİM	SOYADI	KÖYÜ	DOĞUM
1	Enes	Kılıçoğlu	Tom/İkizbağlar	1934
2	Faik	Baltacı	Tom/İkizbağlar	1934
3	Sait	Çelik	Tom/İkizbağlar	1949
4	Nasri	Cengiz	Tom/İkizbağlar	1951
5	Cemil	Çiçek	Tom /İkizbağlar	1929
6	Beşir	Halıcı	Sinep/Çatlı	1949
7	Ahmet	Yıldız	Sinep/Çatlı	1944
8	Abdi	Armut	Sinep/Çatlı	1927
9	Osman	Tatlı	Sinep/Çatlı	1944
10	Naci	Ekin	Fıskın/Doluharman	1959
11	Bekir	Uysal	Fırsef/Dereyamaç	1944
12	Hamza	Toprak	Tillo	1939
13	Muhammed	Toprak	Tillo	1940
14	Musa	Durgun	Tillo	1944
15	Taha	Özçelebi	Siirt/merkez	1944
16	Hasret	Balcı	Siirt/merkez	1979
17	Mehmet Tevfik	Ögetürk	Siirt/merkez	1959
18	Saadet	Ögetürk	Siirt/merkez	1934
19	Mithat	Yılmaz	Siirt/merkez	1969
20	İlhami	Özbilici	Siirt/merkez	1974
21	Nedim	Sürer	Siirt/merkez	1972
22	İskan	Durcu	Siirt/merkez	1967
23	Ömer	Arpacı	Siirt/merkez	1942
24	Nedim	Gül	Siirt/merkez	1979
25	Zeki	Erkoyuncu	Siirt/merkez	1939
26	Sahip	Ömeroğlu	Siirt/merkez	1977
27	Faruk	Erkoyuncu	Siirt/merkez	1972

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: Uyrugu: Sıtkı ÇİÇEK

Doğum Yeri ve Tarihi: Siirt 10.03.1984

Tel: 5305667011

E-posta: s.ozcicek@hotmail.com

Yazışma adresi: Kooperatif mah. 1714 sok. no: 11 Siirt merkez.

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lise	Diyanet	2005
Lisans	Diyanet	2014
Yüksek lisans	Şırnak Ü. Sos. Bil. Ens.	2019

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2007/2013	Diyanet İşleri Başkanlığı	İmam-Hatip
2013/2018	Diyanet İşleri Başkanlığı	Kur'an Kursu Öğreticisi
2018	YÖK	Öğr. Görevlisi

YABANCIDİL: Arapça

YAYINLAR

